

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Lindfors

Medling vid sexualbrott -
Ytterligare en kränkning eller en
rättighet?

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare: Ulrika Andersson

Straffrätt

Termin 9

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställning	8
1.3 Avgränsning	8
1.4 Metod och material	9
1.5 Disposition	10
2 RESTORATIVE JUSTICE	12
2.1 Straffrätten i ett historiskt perspektiv	12
2.2 Restorative Justice i ett historiskt perspektiv	13
2.3 Restorative Justice och dess utformning	14
2.4 Restorative Justice i förhållande till den traditionella straffrätten	16
3 DEN SVENSKA MEDLINGSLAGEN	20
3.1 Europeiska åtaganden	20
3.2 Medlingens syfte	21
3.3 Medlaren	22
3.4 Förutsättningar för medling	22
3.5 Vid vilka brott skall medling användas	24
3.6 Processuella frågor	25
3.7 Medlingsmötet och dess förberedelser	25
4 MEDLINGENS MÖJLIGHETER	27

4.1	Varför medla?	27
4.2	Brottsoffer berättar	27
4.3	Gäringsmännen berättar	29
4.4	Medlingsverksamheten för Nordvästra Skåne sammanfattar	31
4.5	BRÅ sammanfattar	32
4.6	Socialstyrelsen sammanfattar	32
5	VAD UTMÄRKER SEXUALBROTT I FRÅGA OM KRÄNKNING	34
5.1	En kränkning av den sexuella integriteten	34
5.2	En kränkning av mänskligt värde	36
5.3	En objektivisering och nedgradering	38
5.4	En kränkning av medborgerliga rättigheter och könsdiskriminering	39
5.5	En kränkning av intressen	40
6	MEDLING VID SEXUALBROTT – EN DANSK UNDERSÖKNING	42
6.1	Medling i Danmark	42
6.2	Hvor ku´ du gøre det?	43
6.2.1	Medlingsförloppet	43
6.2.1.1	Hänvisning till medling	43
6.2.1.2	Förberedelser	44
6.2.1.3	Själva samtalet	45
6.2.1.4	Utvärdering och undersökning av medlingen	46
6.2.2	Kvinnornas upplevelser av medlingen	46
6.2.2.1	Motiv till att delta i undersökningen	47
6.2.2.2	Omgivningens reaktioner	49
6.2.2.3	Utfall	50
6.2.3	Männens upplevelser av medling	52
6.2.3.1	Motiv till att delta i undersökningen	52
6.2.3.2	Utfall	52
6.2.3.3	Konsekvenser för männen	54
6.2.4	Slutsats	55
7	KOMPARATIV UTBLICK – NYA ZEELAND	57
7.1	Unga lagöverträdare	57
7.1.1	När håller man FGC	58
7.1.2	Hur går formella/informella FGC till	59
7.2	Vuxna lagöverträdare	61
7.3	Riktlinjer för Restorative Justice	62

7.4 Project Restore: An explorative Study of Restorative Justice and Sexual Violence	62
7.4.1 Utgångspunkter	63
7.4.2 Hinder vid utövandet av Restorative Justice vid sexuellt våld	64
7.4.3 Inkorporering av Restorative Justice principer	65
7.4.4 Resultat	66
8 ANALYS	68
8.1 Hur ser regleringen av medling vid brottmål i Sverige ut idag?	68
8.2 Vad är målet och möjligheterna med medling vid brottmål i Sverige och hur har de fungerat i praktiken?	69
8.3 Hur utmärker sig sexualbrotten i fråga om kränkning?	70
8.4 Kan målet och möjligheterna med medling uppfyllas även vid sexualbrott i Sverige?	72
8.5 Slutsats	76
BILAGA A	77
BILAGA B	78
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	79
Offentligt tryck	79
Litteratur	79
Intervju	81
Rapporter	81
Internetkällor	82
Övrigt	82

Summary

The concept of justice, what it implies and how it shall be fulfilled, is something we have debated throughout history in every part of the world. The theory of Restorative Justice aims to give an answer to these questions. Developed towards the end of the twentieth century, as an alternative to the retributive justice, Restorative Justice focuses on the harm and the obligations that a crime creates and on the participation of all the people initially involved in the conflict. Less emphasis is placed on evidence and punishment; instead the main purpose is for both parties to resolve the conflict in the best possible way, and this is achieved through some kind of direct or indirect meeting. With roots more or less everywhere in the world, and different pilot programmes in various countries it is a theory gaining recognition.

Also in Sweden the theory has had impact, but less extensive. The Swedish law of mediation guarantees all lawbreakers under 21 an offer to mediate, it states that mediation is a part of the Swedish criminal law, but not a sanction, and that mediation shall be used as a complement to the traditional criminal law. The purpose is defined as the possibility for crime victims and offenders to discuss the crime incident and its consequences, to minimise the harm of the crime. The government is, though positive to mediation, of the opinion that it is inappropriate to mediate in cases of sexual violence.

This paper discusses how mediation can be applied in cases of sexual violence, considering the unique offence the crime comprehends. Sexual violence differs from other types of crimes in terms of the violation, and this can be described in various ways. One argument is that the exceptional harm of rape and other types of sexual violence can be explained by the private and personal area that is invaded, another is that, since the victims often are women, sexual violence is a crime against all women as a group and forces them to live under the constant threat of sexual violence. Others explain the harm of rape due to the objectification and degradation of the action. In a larger perspective the crime is described as an infringement of citizen rights, it discriminates on the basis of sex and violates interests that every human being has a right to have unrestricted.

On the other hand there are the documented purposes and possibilities with mediation and the incentives to mediate, documented in Sweden. These studies show highly positive results and almost all participants are content with the process. Since sexual violence has been excluded from these practices, the results, however, have limited importance.

To give a further nuanced view, two comparative studies are presented. First a Danish study on mediation in cases of sexual violence from 2003/2004. The study has relevance for Sweden since the Danish law concerning mediation, and the general view on criminal law in Denmark is very similar

to the Swedish, with the exception that the Danish law does not exclude sexual violence from mediation. The study tells us both the reasoning behind the women's (in this study all the victims were women) wishes to meet their perpetrator and the result of the meeting. All of the women responded that they felt strengthened by the process and none regretted their participation. The other comparative study concerns a country with a completely different criminal law compared to Sweden, New Zealand. The theory of Restorative Justice is here the hub of the juvenile criminal law, and there are no restrictions regarding sexual violence. Due to good results Restorative Justice has also been implemented in the process for adult perpetrators, with the exception of sexual violence cases. 2010 a study was made with funding from the Ministry of Justice concerning how the principles of Restorative Justice can be implemented in cases of sexual violence. The results show that it is possible, but it requires a modified process and special competence.

I find that the purposes and possibilities with mediation can be achieved notwithstanding the unique offence the crime comprehends. It is important to recognize that far from every victim of a sexual offence wants to meet their perpetrator, but for those who want to, mediation can be valuable. On the other hand, almost all studies emphasize the need for more research concerning Restorative Justice and mediation. The studies that have applied the theory in cases of sexual violence also stress the need for comprehending the challenge that sexual violence represents. My answer must therefore be modified, I state that mediation in sexual violence cases is not inappropriate, but it demands an organisation that we do not have today in Sweden. If we cannot meet the demands that mediation in sexual violence require, it will be inappropriate to mediate in sexual violence, albeit the great potential I see in mediation for victims of sexual offences. It is also necessary that we let go of the belief that all women are best left out of the process and that the conflict is best handled by the authorities. There are women who dare to and want to take control of their situation, and the seriousness of the crime should not stop us from meeting their needs, but rather motivate us to fulfilling them.

Sammanfattning

Rättvisa är ett otroligt centralt begrepp i straffrätten, i alla tider och i alla länder har vi har diskuterat vad rättvisa innebär och hur den skall uppnås. Ett svar på dessa frågor är teorin Restorative Justice, som utvecklades under senare delen av 1900-talet som ett alternativ till den rent retributiva rättvisan. Restorative Justice kännetecknas av fokus på det lidande och de skyldigheter som konflikter skapar samt stort deltagande av parterna. Mindre fokus läggs på bevisning och bestraffning, istället skall båda parter komma ur konflikten på bästa möjliga sätt, och detta uppnås genom något slags direkt eller indirekt möte. Med rötter mer eller mindre överallt i världen och försöksverksamheter i flera länder är det en teori på framfart.

Även i Sverige har Restorative Justice fått genomslagskraft, om än i mindre omfattning. Den svenska medlingslagen stadgar att alla lagöverträdare under 21 år skall erbjudas medling, att medling är en del av straffrättssystemet, men inte en påföljd, och att medling ska användas som komplement till det rådande straffrättssystemet. Syftet med medling uppges vara att brottsoffer och gärningsman ska tala om brottet och dess konsekvenser för att minimera de skadliga effekterna av brottet. Däremot uttrycker propositionen bakom lagen att medling inte är lämpligt i sexualbrott.

Denna uppsats diskuterar hur medling kan fungera i samband med sexualbrott i relation till den kränkning som brottsoffret utsatts för. Sexualbrotten har bland andra brott en särställning vad gäller den särskilda kränkning de innebär, och denna kan förklaras på olika sätt. Antingen för att brottet riktas mot en otroligt personlig och privat del av vår tillvaro, eller för att brottet, som oftast riktar sig mot kvinnor, kränker kvinnor som grupp och tvingar dem att leva med skräcken för att utsättas för sexualbrott. Ytterligare en förklaring är den kränkning det innebär att bli totalt degraderad och objektifierad. Ur ett större samhällsperspektiv förklaras den särskilda kränkningen med att brottet kränker medborgerliga rättigheter, diskriminerar utifrån kön och kränker intressen som varje människa har rätt att få ha oinskränkta.

I förhållande till detta ställs de mål och möjligheter vid medling och de incitamenten för att medla som dokumenterats i Sverige. Dessa undersökningar redovisar mycket positiva resultat, och i stort sett alla parter är nöjda. Eftersom att sexualbrotten uteslutits från dessa försöksverksamheter måste materialet beaktas med försiktighet.

För att få en mer nyanserad bild används två komparativa perspektiv. Först presenteras en dansk undersökning av medling i sexualbrott genomförd 2003/2004. Denna är relevant då Danmarks lagstiftning kring medling och generella attityd till straffrätten i stort liknar vår svenska, med det undantaget att dansk lagstiftning inte utesluter sexualbrotten från medling. Undersökningen ger svar på varför kvinnorna (i denna undersökning var det

endast kvinnor som var brottsoffer) ville träffa sin gärningsman och vad utfallet blev. Resultaten visar att alla kvinnorna kände sig stärkta av processen och ingen ångrade att de medlat. Det andra komparativa perspektivet ger inblick i ett land vars straffrättssystem skiljer sig mycket stort från det svenska, nämligen Nya Zeeland. Här är teorin om Restorative Justice helt och fullt implementerad i processen vid unga lagöverträdare och det finns inga restriktioner vad gäller sexualbrott. Restorative Justice har på grund av framgången även införts i processen för vuxna lagöverträdare, undantaget sexualbrotten. 2010 genomfördes en undersökning för Justitiedepartementet på Nya Zeeland som utreder om principerna som Restorative Justice bygger på kan uppfyllas och tillgodoses även vid sexualbrott. Resultaten visar på att det är möjligt, men att det kräver speciella förutsättningar och speciell kompetens.

Jag anser att målet och möjligheterna med medling kan uppfyllas även vid sexualbrott, trots den särskilda kränkning som brottet innebär. Det som är otroligt viktigt att komma ihåg är att långt ifrån alla sexualbrottsoffer vill träffa sin förövare, men för de som verkligen vill så kan medling vara till stor hjälp. Däremot betonar nästan alla undersökningar vikten av fortsatt forskning på Restorative Justice och medling. De projekt som undersökt teorin i samband med sexualbrott gör det likaså, och manar också till förståelse för den utmaning som sexualbrott innebär. Därför måste mitt svar modifieras på så vis att medling vid sexualbrott inte i sig är olämpligt, men det kräver en organisation som inte motsvaras av den vi har i Sverige idag. Kan vi inte möta de krav som medling vid sexualbrott ställer så blir medling vid sexualbrott olämpligt, trots det stora potential jag anser att medling och Restorative Justice har för sexualbrottsoffer. Det krävs också att vi släpper övertygelsen om att alla kvinnor mår bra av att slippa hantera konflikten själva och att samhället bäst löser den. Det finns kvinnor som vågar och vill ta kontroll över sin situation, och brottets allvarliga grad skall inte hindra oss från att uppfylla deras önskan utan istället motivera oss till att uppfylla den.

Förord

Restorative Justice var, för mig, för ett år sedan något helt okänt. När jag sedan fick tillfälle att fördjupa mig i teorin blev jag snabbt fascinerad. Idéerna som Restorative Justice bygger på skiljer sig väldigt mycket från den svenska traditionella straffrätten och jag tyckte att det var väldigt spännande att vi genom vår svenska medlingsverksamhet närmat oss dessa tankar. Att få fördjupa mig ytterligare i ämnet i denna uppsats har varit mycket givande och jag är säker på att jag kommer att ha stor nytta av mina kunskaper i många andra sammanhang. Jag vill främst tacka min handledare Ulrika Andersson som varit engagerad och precis så krävande som en handledare skall vara. Jag vill vidare tacka Karin Sten Madsen, författare till den danska undersökningen *Hvor ku' du gøre det?* som med stor erfarenhet och kunskap bidragit med hjälp och inspiration, samt Cecilia Cousin Berencreutz, koordinator för Nordvästra Skånes medlingsverksamhet som medverkat med sin erfarenhet. Jag vill också rikta ett stort tack till Helén Örnemark Hansen som introducerade mig för medling för ett år sedan. Sist men inte minst vill jag tacka Ebba som gjort uppsatsskrivandet extra roligt.

Lund den 21 maj 2012

Anna Lindfors

Förkortningar

BRIS	Barnens rätt i samhället
BRÅ	Brottsförebygganderådet
CASA	Center for alternativ Samfundsanalyse i Danmark
EKMR	Europakonventionen för mänskliga rättigheter
FGC	Family Group Conference
LUL	Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
Medlingslagen	Lag (2002:445) om medling med anledning av brott

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Vad är rättvisa och hur uppnås den? Under 2011 anmäldes 17 100 sexualbrott. Om man bara ser till antalet anmälningar så har antalet sexualbrott femdubblats över en trettioårsperiod. Ökningen har skett inom samtliga kategorier; våldtäkt, sexuellt tvång och utnyttjande med mera, blottning och sexuellt ofredande. Det finns anledning att tro att den faktiska brottsligheten har ökat men framför allt beror siffrorna på en ökad benägenhet att anmäla samt en lagändring som lett till att fler brott klassas som våldtäkt.¹

Det kan alltså konstateras att fler och fler anmäler när de känner sig utsatta för ett sexualbrott. Att de har en förhoppning om att rättvisa skall skipas när de anmäler får anses givet. Frågan är hur deras önskan om rättvisa skall tillgodoses. Vad är rättvisa för ett sexualbrottsoffer? Är det att få gärningsmannen dömd, och att se denna bakom lås och bom? Eller att få ett stort skadestånd? Är det att bli bemött på ett respektfullt sätt och förstådd av myndigheterna eller att helt enkelt få lov att berätta sin historia med egna ord?²

Svaret på denna fråga är långt ifrån givet. Det är ett känsligt ämne som spänner över många områden – straffrätt, kriminologi, psykologi, historia och så vidare. Överallt i världen sedan århundraden tillbaka har människor sökt rättvisa. I många delar av världen har teorin om Restorative Justice³ fått genomslag i dessa frågor. I Sverige har vi kommit så pass långt att vi tillämpar medling, som grundar sig på denna teori, i enklare brott vid unga förövare, med goda resultat.⁴ På Nya Zeeland är tankarna om Restorative Justice betydligt mer inkorporerade i rättssystemet och *Family Group Conferences*, FGC, som bygger på teorin om Restorative Justice, används vid unga lagöverträdare, även vid sexualbrott.⁵ Jag anser att det är motiverat att diskutera om medling kan bidra till att uppnå rättvisa för brottsoffer, även vid sexualbrott i Sverige.

¹ <http://www.bra.se/bra/brott--statistik/valdtakt-och-sexualbrott.html> 2012-04-11 10.45.

² McGlynn, Clare (2011) *Feminism, Rape and the Search for Justice*, Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 31, No. 4, s. 825-842.

³ Reparativ Rättvisa på svenska.

⁴ BRÅ-rapport 2008 *Medling i går, i dag och i morgon, En kort skrift om medling vid brott*, s. 15.

⁵ Morris, Allison and Gabrielle Maxwell (1998) *Restorative Justice in New Zealand: Family Group Conferences as a Case Study*, Western Criminology Review 1 (1). [Online]. Available: <http://wcr.sonoma.edu/v1n1/morris.html> 2012-04-12 18.17.

1.2 Syfte och frågeställning

Propositionen bakom Lagen om medling med anledning av brott⁶, härafter kallad medlingslagen, konstaterar uttryckligen att medling inte är lämpligt i sexualbrott. Bakgrunden till detta ställningstagande preciseras däremot inte särskilt väl.⁷ Detta gjorde mig nyfiken och jag ville utforska frågan närmare. Syftet med denna uppsats är alltså att utifrån medlingens möjligheter och mål, i förhållande till den kränkning som sexualbrott innebär för brottsoffret, undersöka om medling kan vara ett komplement till den traditionella straffprocessen. Jag har i denna uppsats valt att ha ett brottsofferperspektiv på frågan.

En eventuell svårighet vid medling i sexualbrott, är just den särskilda kränkning som skiljer sexualbrotten från andra brott. Jag har därför valt frågeställningen: ”Hur fungerar medling i samband med sexualbrott i relation till den kränkning som brottsoffret utsatts för?”.

De frågor som jag ämnar besvara är således:

- Hur ser regleringen av medling vid brottmål i Sverige ut idag?
- Vad är målet och möjligheterna med medling vid brottmål i Sverige och hur har de fungerat i praktiken?
- Hur utmärker sig sexualbrotten i fråga om kränkning?
- Kan målet och möjligheterna med medling uppfyllas även vid sexualbrott i Sverige?

1.3 Avgränsning

Jag har avgränsat mig så att jag inte går närmare in på sexualbrotten i sig, vad gäller lagtekniska regleringar. Vidare har jag angående den kränkning som sexualbrott innebär i viss mån använt argument som utgår ifrån den generella bilden att det är män som begår sexualbrott mot kvinnor. Jag är personligen väl medveten om att många andra scenarion förekommer men för detta syfte väljer jag att avgränsa mig på så sätt att jag inte tar upp litteratur som berör andra förhållanden. Det hindrar dock inte att de dragna slutsatserna i viss mån kan appliceras på andra fall än med just manliga förövare och kvinnliga offer.

Jag skiljer också frågan om medling från processrätten och tar inte ställning till när eller hur i processen medling skall användas. Denna uppsats ämnar svara på frågan om hur medling fungerar i sexualbrott utifrån ett brottsofferperspektiv. Det förblir alltså öppet om det skall användas som komplement eller alternativ till normal straffprocess.

⁶ SFS 2002:445.

⁷ Prop. 2001/02:126 *Medling med anledning av brott*, s. 39 ff.

Medlarens roll beskrivs kort, men inga utförligare beskrivningar om utmaningar och frågor kring den rollen presenteras.

1.4 Metod och material

Inledningsvis presenteras teorin om Restorative Justice utifrån doktrin. Detta kapitel inleds med en övergripande redogörelse av straffrätten ur ett historiskt perspektiv för att ge förståelse för de frågor som straffrätten ger upphov till och hur dessa har hanterats genom historien. Sedan sammanfattas ett antal författare som utmärkt sig som förespråkare och deras syn på Restorative Justice presenteras, för att ge en bild av teorins framväxt, innehåll och övergripande syfte och mål. Slutligen reflekteras över de grundläggande principer som skiljer Restorative Justice från den traditionella straffrätten.

Jag använder mig sedan av traditionell juridisk metod vad gäller redovisningen av den rättsliga regleringen angående medling, det vill säga lagtext och förarbeten presenteras. Eftersom praxis på området inte finns i form av rättsfall, har jag därutöver använt mig av statistik och information från Brottsförebygganderådet, BRÅ, och socialstyrelsen samt, vad gäller dansk och nya zeeländsk rätt, undersökningar som gjorts där.

Avsnittet om medlingens möjligheter, är tvådelat i brottsoffer- och gärningsmannaperspektiv. Härunder samlar jag de fördelar som finns noterade i samband med medling, dock endast vad gäller de fall då brottet riktades mot en privatperson. Detta görs med utgångspunkt i de rapporter som BRÅ författat, socialstyrelsens uttalanden och även genom en intervju med Nordvästra Skånes medlingscentrum. I detta avsnitt finns ett gärningsmannaperspektiv med, detta då det är relevant att, i förhållande till medlingens mål och möjligheter, ta hänsyn till båda parter i processen. Den övergripande frågan är om medling är lämpligt i sexualbrott för brottsoffret, men för att förstå medlingens fördelar är det nödvändigt att undersöka båda perspektiv.

Undersökningen av sexualbrotten som brottstyp koncentreras till den kränkning som ett sexualbrott innebär. Detta baseras på doktrin på området, varav en stor del är utländsk, då detta ämne i stor utsträckning diskuterats i större internationella tidskrifter. Många av författarna refererar endast till våldtäkt, men i sammanhanget anser jag att argumenten kan tillämpas övergripande på sexualbrott. Argumenten för varför sexualbrott innebär en större kränkning än andra brott kategoriseras, och materialet är därför inte representativt för hela debatten, utan de argumenten mest lämpade för denna undersökning har lyfts fram. Argumenten skall sedan användas och jämföras med medlingens mål och möjligheter för att undersöka om kränkningen innebär ett hinder för medling.

Vidare har jag, som sagt, använt mig av en utförlig dansk undersökning som noggrant kartlagt medlingsprocessen och dess konsekvenser vid sexualbrott.

Inledningsvis presenteras kort i detta kapitel även dansk lagstiftning och statistik för att ge en bild av medlingsverksamheten i Danmark. Undersökningen är relevant då den utförts i ett av våra grannländer, som har en liknande lagstiftning och liknande inställning till straffrätten. Genom en intervju med författaren klargörs också undersökningens effekt i Danmark och dess konsekvenser.

Slutligen görs ytterligare en komparativ utblick där nya zeeländsk rätt vad gäller Restorative Justice presenteras. Detta för att ge ett internationellt perspektiv på frågan, genom ett land som skiljer sig i stor utsträckning från Sverige. Relevanta rättskällor redogörs för, först vad gäller inkorporeringen av Restorative Justice i processen för unga lagöverträdare och sedan i processen för vuxna. Slutligen presenteras en undersökning som behandlar hur de svårigheter som finns vid medling i sexualbrott kan hanteras och hur de principer som definierar Restorative Justice på Nya Zeeland kan tillgodoses även vid sexualbrott.

1.5 Disposition

För att ge en förståelsen för den teoretiska bakgrunden till medling introduceras inledningsvis teorin om Restorative Justice. Här presenteras först straffrätten kort ur ett historiskt perspektiv, för att påvisa att straffrätten ständigt är i förändring och att frågan om dess innehåll ständigt debatterats. Sedan redogörs för Restorative Justice, både hur teorin vuxit fram på olika delar i världen, och hur den tagit sig uttryck och blivit bemött. Avslutningsvis jämförs Restorative Justice med den traditionella straffrätten ideologiskt, för att visa på de stora skillnaderna.

Kapitel tre behandlar tillämpningen av medling i Sverige. Först ges en redogörelse av de åtaganden Sverige har i förhållande till EU vad gäller medling vid brottmål. Sedan beskrivs medlingslagen och tillhörande förarbeten behandlas. Detta för att ge en bild av den rättsliga bakgrunden till medling och för att förstå vilka gränser vi satt och vilken metod vi valt att använda i Sverige.

Vidare avhandlas möjligheter och mål med medling, både för brottsoffer och för gärningsmän, för att ge förståelse för varför medling tillämpas i Sverige i den utsträckning det faktiskt gör idag. Även resultat av medling och medlingsverksamheten i Sverige idag presenteras.

Kapitel fem behandlar sexualbrotten. Här ämnar jag klargöra vad för slags särställning detta brott har i förhållande till andra brott vad gäller den särskilda kränkning de innebär för brottsoffret. Detta för att undersöka vad det finns för argument för att utesluta sexualbrotten från medling.

Efter detta presenteras en utförlig dansk undersökning av medling i sexualbrott för att visa hur medling i sexualbrott kan se ut i praktiken. Motiv till deltagande och resultat visas för att ge ytterligare förståelse.

Sedan görs ännu en komparativ utblick, till ett land som använder Restorative Justice vid sexualbrott, i form av en redogörelse av nya zeeländsk rätt. Detta för att visa på alternativ till den svenska regleringen och för att ge ett internationellt perspektiv.

Slutligen kommer en analys av användningen av medling vid sexualbrott i Sverige. Ett svar på frågeställningen om hur det skulle fungera knyter ihop analysen.

2 Restorative Justice

Restorative Justice är samlingsnamnet på de idéer som, världen över, inspirerat till medling mellan brottsoffer och gärningsmän. Nedan presenteras först översiktligt den europeiska straffrätten i ett historiskt perspektiv, för att påvisa att vi ständigt ställt oss frågan vad för slags straffrätt vi skall ha och vad som är syftet med de åtgärder som följer på ett brott. Sedan redovisas teorin Restorative Justice, både historisk bakgrund och utformning för att ge en förståelse för teorin. Avslutningsvis reflekteras över de grundprinciper som skiljer Restorative Justice från den traditionella straffrätten.

2.1 Straffrätten i ett historiskt perspektiv

Under 1700-talets senare del genomgick hela den europeiska straffrätten en betydande förändring avseende både synen på straffstadgandenas funktion i samhällsstrukturen och inställningen till straffverkställigheten. Den äldre straffrätten som byggde på religiösa föreställningar och ett brutalt och kränkande straffsystem började försvinna och en ny straffrätt växte fram. De nya lagarna skulle vara grundade på förnuft och effektivitet. Alla skulle behandlas lika, straffen skulle vara förutsägbara och medborgarna skulle veta vilka gärningar som var brottsliga. Straffet skulle utgöra ett världsligt, praktiskt, politiskt medel och religiösa och moraliska funktioner av straffet avvisades helt. Vissa tankar om åtgärder av en mer allmän socialpolitisk natur för att om möjligt förebygga brotten fanns också, men på straffverkställighetens område propagerades huvudsakligen för frihetsstraffet, då detta ansågs rättvist och humant. Kropps- och skamstraffen uppfattades som brutala, förråande och ineffektiva. Allmänprevention genom avskräckning förblev det grundläggande straffmotivet under 1700-talet.⁸

I 1800-talets straffrätt levde upplysningen starkt kvar. Likhet, proportionalitet och legalitet var viktiga principer. Bestraffningssystemet var starkt fokuserat på det moderna fängelsestraffet, med grundtanken att frihetsstraffet skulle göra brottslingar bättre. När man i efterhand insåg att de frigivna fångarna återföll i brott kom straffsystemet in i en kris. Nya straffläror presenterades vid mitten av seklet, man ville istället se brott som ett resultat av biologiska mekanismer eller som ett resultat av sociala missförhållanden. Detta ledde till ett ifrågasättande av den fria viljan och som en konsekvens av detta, nyttan och rättvisan med bestraffningssystemet.⁹

⁸ Häthén, Christian (2004) *Stat och Straff: Rättshistoriska perspektiv*, Lund: Studentlitteratur, s. 129 ff.

⁹ Ibid s. 211 f.

Under 1900-talet uppfattades fängelsestraffet generellt sett som ineffektivt och många länder i Europa påbörjade omarbetandet av straffsystemet, till större inslag av individualprevention. Thyrén och Schlyter är två reformröster som dominerade den svenska straffrättsdebatten under första halvan av seklet. Thyrén betonade prevention och ett straffsystem som var anpassat till de olika brottslingskategorierna. Schlyters program "Avfolka fängelserna!" innebar att alla de grupper av kriminella som inte passade i fängelse utan bättre kunde behandlas på andra sätt, som de unga brottslingarna, de prostituerade och de lata, skulle i det längsta hållas ifrån fångvården. Individualpreventionen betonades och den klassiska straffverkställigheten ifrågasattes. Hans program ledde till en stor omstöpning av det svenska fängelsesystemet, där de kriminella istället genom vård och omsorg skulle anpassas till det nya folkhemmet. En reaktion på den allt större individualiseringen av straffen och individualpreventionen skedde under senare delen av 1900-talet och nyklassiska tankar introducerades i Sverige. Vedergällningstanken satt djupt i det svenska folket och detta gav skärpta straff och hårdare straffverkställighet. Likaså en dramatisk ökning av fångpopulationen och stundtals stegring av sociala problem i fängelserna. Effekterna av detta syns fortfarande idag.¹⁰

2.2 Restorative Justice i ett historiskt perspektiv

Zehr är av många ansedd som grundaren till skolan Restorative Justice, och han själv menar att mycket började som experiment och försök på 1980-talet. Teorin och konceptet kom senare. Däremot har både teori och praktik förebilder i en historia lika gammal som mänskligheten. Detta synsätt på rättvisa finns i många olika kulturer och på olika platser i världen. Till exempel så kommer FGC från ursprungsfolket Maori på Nya Zeeland, fenomenet *Circles* kommer från inhemska traditioner i Kanada. Även afrikanska, afghanska och indianska sedvänjor vid konflikthantering innehåller Restorative Justice tankar.¹¹

Braithwaite beskriver Restorative Justice som den dominerande modellen vad gäller utkrävande av ansvar inom straffrätten, genom större delen av mänsklighetens historia och för större delen av världens befolkning. En tydlig skiftning bort från detta var normandernas erövring av Europa vid slutet på medeltiden. Att göra brott till en skymf mot kungen, istället för ett fel begånget mot en person var en central del av monarkens taktik för att få makt över sitt folk. Utanför de delar av världen som styrdes av europeiska kungar överlevde de ursprungliga modellerna ända in i modern tid och är

¹⁰ Ibid., s. 224 f. och 236-257.

¹¹ Zehr, Howard (2002) *The Little Book of Restorative Justice*, Intercourse, Pa.: Good Books, cop., s. 61 f.

idag en källa väl användbar för länder vars rättssystem blivit mer homogeniserat och mer urholkat av en centralmakt.¹²

Intresset för Restorative Justice återuppväcktes i västvärlden 1974 vid inrättandet av ett experiment i form av ett medlingsprogram, *Victim-Offender Reconciliation* i Ontario. Detta spred sig och i mitten på 1990-talet fanns det minst 300 liknande program i Nord Amerika och över 500 i Europa. 1990-talet såg spridningen av den nya zeeländska modellen FGC, Kanadas *Circles*, afrikanska modeller som till exempel *Nanante* och så vidare. Rörelsen växte med kraft från dessa inhemska traditioner och under 1990-talet formades även begreppet Restorative Justice.¹³

Framgången beror bland annat på att teorin förenar olika politiska grenar. Liberala förespråkare stöder de mindre bestraffande dragen och den mer konservativa sidan är för dess moralfokuserade, offerstärkande och familjeorienterade perspektiv. Dessutom förenas man under reducerade kostnader för staten på grund av mindre fokus på bestraffande åtgärder.¹⁴

2.3 Restorative Justice och dess utformning

Rättsfilosofin Restorative Justice lanserades först som ett begrepp i kontrast till den rent retributiva, bestraffande rättvisan. Nils Christie, en stark förespråkare, menar att den bestraffande klassiska rättvisan innebär att rättsväsendet i princip stjälar konflikten från de som äger den. En vanlig definition av Restorative Justice är att den istället innebär en inkluderande process där alla parter som har del i ett övergrepp samlas för att kollektivt lösa hur man skall hantera efterverkningarna av övergreppet och dess konsekvenser för framtiden.¹⁵

Christie skriver i sin omtalade artikel *Conflicts as Property* att konflikter skall användas, inte lämnas att förfalla, och de skall användas av de som initialt är involverade i konflikten. Konflikter kan skada och därför har vi myndigheter, utan dessa skulle privata hämndaktioner blomma upp överallt. Detta har vi lärt oss så grundligt att vi förlorat det andra perspektivet: det att en konflikt är intern. Christie skriver både om de hedervärda och de inte så hedervärda anledningarna bakom denna indoktrinering. De hedervärda har att göra med statens intresse av att minska förekomsten av konflikter och skydd för brottsoffer. Den mindre hedervärda anledningen är att härskaren, eller den som har makten, använder brottslighet som ett medel för personlig vinst. Lagöverträdare skall betala för sina synder, och staten är mer villig att ta emot betalningen. Christie skriver vidare att jurister är ovanligt bra på

¹² Braithwaite, John (2002) *Restorative Justice and Responsive Regulation*, New York; Oxford University Press, s. 5.

¹³ *Ibid.*, s. 8.

¹⁴ *Ibid.*, s.10.

¹⁵ *Ibid.*, s. 10 f.

att stjäla konflikter, just för att de har förmågan att avgöra vad som är ”juridiskt relevant” oavsett vad parterna anser. Konflikter inom straffrättens område har alltså blivit juristernas egendom – inte de involverade parternas egendom. Christie menar även att förändringar i den sociala strukturen har bidragit till detta, genom ett allt mer opersonligt klimat så antingen döljs konflikter, eller så ges de mer än gärna bort till professionella. Christie beskriver värdet av att var och en får behålla sin konflikt utifrån olika perspektiv. För brottsoffret är det viktigt att få delta i en process som är av allra högsta relevans för honom eller henne, för samhället är det viktigt med ett engagemang bland privatpersoner i debatten kring rättvisa och, slutligen, både för samhället och för brottsoffret är det av intresse att den oro och ångest som bildas när man som brottsoffer inte får någon förståelse eller information om sin gärningsman minskas. För gärningsmannen ligger vinningen i att få förklara sig och kunna bli förlåten. Christie förespråkar framförallt två saker för att råda bot på den situation vi hamnat i, då konflikter stjäls. Först och främst, brottsofferfokuserade domstolar, med stark betoning på vad som kan göras för att reparera skadan. Endast efter detta skall eventuella straff diskuteras, och naturligtvis också vad som kan göras för att hjälpa gärningsmannen. Likaså behövs, enligt Christie, en domstol som är extremt lekmanorienterad. Specialisering är den stora fienden inom konfliktlösning.¹⁶

Zehr förklarar filosofin utifrån tre grundpelare: fokus på lidande, skyldigheter och deltagande. Utgångspunkten är att varje brott skapar skada och lidande. Istället för att fokusera på att ge gärningsmannen ”vad han eller hon förtjänar”, så fokuserar Restorative Justice på att reparera den skada och det lidande som brottsoffret upplever. Detta är första prioritet, men även att läka den skada som brottet orsakat gärningsmannen och samhället är relevant. Därför betonar Restorative Justice skyldigheter. Gärningsmannen måste förstå skadan han eller hon orsakat och dess konsekvenser, och även att han eller hon har en skyldighet att försöka ställa allt till rätta så långt som möjligt. Detta är den primära skyldigheten. Men även samhället har skyldigheter. Tanken är att de tre intressenterna vid ett begånget brott – brottsoffer, gärningsman och samhälle – har olika roller i processen. För att klara sina roller behöver de information om varandra och i vissa fall kräver detta ett faktiskt möte. I andra fall räcker det med andra former av deltagande.¹⁷

Restorative Justice vill alltså istället för att bestraffa ”put things right”, alltså ställa till rätta. Detta görs med utgångspunkt i fyra principer:

- Fokusera på skadan och behoven som brottsoffer, samhälle och gärningsman har
- Se skyldigheterna som detta skapar
- Använd inkluderande processer

¹⁶ Christie, Nils (1977) *Conflicts as Property*, The British Journal of Criminology, Vol. 17 No. 1, s. 1-15.

¹⁷ Zehr, s. 22 f.

- Involvera alla intressenter¹⁸

Det finns tre utpräglade modeller för detta genomförande:

- *VOC - Victim Offender Conferences*

Detta är i princip samma som det svenska medlingsförfarandet. Man jobbar individuellt med offer och gärningsman först, sen möts dessa tillsammans med en medlare som övervakar processen.¹⁹

- *FGC – Family Group Conferences*

Denna variant inkluderar även familjemedlemmar eller andra viktiga personer för offer/gärningsman. Modellen fokuserar på att hjälpa gärningsmannen att ta ansvar och att ändra sitt beteende. Ibland är även polis närvarande. På Nya Zeeland används denna teknik primärt i förhållande till en rättegång när det gäller unga lagöverträdare och grova brott.²⁰

- *Circles*

Här är deltagarantalet ytterligare utvecklat. Offer, gärningsman, familjemedlemmar, jurister och samhällsmedborgare. Diskussionen i denna modell är ofta lite mer vidgående. Alla sitter i en cirkel och så får var och en prata i tur och ordning. Ofta används denna form även i andra områden än strikt juridiska.²¹

2.4 Restorative Justice i förhållande till den traditionella straffrätten

Skillnaden mellan det traditionella bestraffande rättssystemet och Restorative Justice diskuteras utförligt av David Vogt i Gröning och Jacobsens bok *Restorativt Justice and Criminal Justice*. Författaren jämför Restorative Justice och det traditionella rättssystemet vad gäller hur konflikter skall lösas, både avseende vem som skall avgöra dem och vad utgången skall bli. Avsikten med diskussionen är alltså att klargöra de filosofiska principer som skiljer de två uppfattningarna från varandra. Vid en överblick delar de båda systemen samma mål: att sanktionera brottsligt beteende. Detta dels för att verka preventivt och minimera skadligt beteende i samhället och dels för att hantera varje individuell konflikt på ett sätt som löser den och lämnar en känsla av att rättvisa har skipats mellan parterna. Målen är alltså överensstämmande, men det som skiljer är hur dessa definieras och framförallt hur de skall uppnås.²²

¹⁸ Ibid., s. 32 f.

¹⁹ Ibid., s. 47.

²⁰ Ibid., s. 47 ff.

²¹ Ibid., s. 50 f.

²² Vogt, David C. *The aims of restorative justice*, Gröning, Linda och Jacobsen, Jørn (eds) (2012) *Restorative Justice and Criminal Justice*, Stockholm: Santérus Academic Press, s. 21 ff.

Den samhälleliga funktionen vid brottsanktonering, delar författaren upp i tre syften. Vad gäller den första, samhällets roll i konfliktlösning, är det svårt att tänka sig att Restorative Justice kan uppfylla det funktionella syftet som det traditionella straffrättssystemet har i ett modernt samhälle.

Restorative Justice har ofta setts som ett privat konfliktlösningssystem som är primärt relevant för de inblandade parterna. Staten är exkluderad från processen och parterna äger konflikten. Det finns förespråkare inom Restorative Justice som betonar samhällelig inblandning, bland annat de som anser att gärningsmannen inte själv bär ansvar för konflikten utan även samhället skall stå ansvarigt för att inte ha förhindrat konflikten. Detta får dock skiljas från statlig inblandning, då samhälle i detta avseende innebär parternas egna, mindre samhällen.²³

Den andra delen av den samhälleliga funktionen, allmänprevention, går också att ifrågasätta om Restorative Justice kan uppfylla. Utgången i en Restorative Justice process går knappast att förutse, eftersom de varierar i stor grad och inte är lagstadgade i förväg. De kan inte sägas vara ett tydligt hot mot brottsligt beteende. Det finns ingen förutsägbarhet på det viset. Vidare anses ofta sanktionen i Restorative Justice processer vara lättare och mildare än i en brottmålsprocess. Utifrån potentiella kriminellas presumerade kalkylering av fördelar och nackdelar, verkar hotet om Restorative Justice inte effektivt. Däremot, så kan modellen om den rationella aktören vid allmänprevention ifrågasättas. Empirisk forskning visar att huvuddelen preventiva effekter kommer ifrån rädslan att bli upptäckt, inte från rädsla för straffet. Den största rädslan är alltså att bli upptäckt och stigmatiserad som brottsling och att utstå offentlig förödmjukelse vid en rättegång. Detta kan Restorative Justice uppfylla, så länge processen är offentlig eller i alla fall involverar de personer som gärningsmannen bryr sig om. Vad gäller mer etablerade brottslingar som redan känner sig avskilda från samhället, kan effektiviteten dock ifrågasättas. Att däremot dra slutsatsen att den typen av brottslingar kräver straff är ologiskt, för om straff hade varit effektivt hade de inte varit etablerade brottslingar. Kanske slutsatsen är att inget system hjälper mot denna typ av kriminella, men om svaga samhälleliga band ökar risken för kriminellt beteende, så är det troligtvis mer effektivt att föreslå en sanktion som försöker adressera detta problem än en sanktion som i större utsträckning utesluter gärningsmannen från samhället. Hur som helst, så kan inte Restorative Justice uppfylla målet att avskräcka kalkylerande brottslingar med svaga samhälleliga band, genom att hota med kraftigt ingripande sanktioner. Vidare uppfyller Restorative Justice inte heller kravet på ett effektivt och förutsägbart system, där säkerhet prioriteras högt. I de fall då brottsligheten går utöver lokala problem, till exempel ekonomisk brottslighet i ett globalt perspektiv blir det också problem. Trots detta lämnar författaren möjligheten att kombinera det traditionella systemet med Restorative Justice öppen.²⁴

²³ Ibid., s. 25 f.

²⁴ Ibid., s. 27 ff.

Den tredje delen av den samhälleliga funktionen vid brottsstraffsanktionering är att vidhålla statens våldsmonopol. Alltså att i förlängningen hindra privata hämndaktioner. Här finns alltså ett krav på staten att inte bara verka brottspreventivt, utan också att i specifika fall ge parterna och allmänheten en känsla av att rättvisa har skipats. Det är lätt att få uppfattningen att allmänheten anser att straff innebär rättvisa. Författaren hänvisar här till en dansk undersökning som gjorts av Flemming Balvig 2006 som heter *Danskernes syn på straf*²⁵, denna visar att vid en generell fråga om danskarnas syn på straff var majoriteten för strängare straff, men i ett specifikt fall då de fick reda på omständigheterna var de mycket mildare i sin bedömning. Antingen är människor alltså mindre straffbenägna än vad man kan tro vid enklare undersökningar eller så är själva begreppet rättvisa omöjligt att definiera. En tredje möjlighet är att båda förklaringarna kan vara rätt.²⁶

Syftet att lösa individuella konflikter kallar författarna för den individuella funktionen av ett sanktionerande system, alltså att hantera varje fall på så sätt att konflikten löses och en känsla av rättvisa återställs. Utilitarister ger som anledning till rätten att straffa, behovet av att skapa en lösning. Enligt Kant måste lagöverträdaren, för förtjäna att straffas, vara straffbar och en person är straffbar enligt Kant om denne begår ett brott och därmed accepterar att andra har rätt att behandla honom eller henne på samma sätt som han eller hon behandlade andra. Det är alltså ren logik som gör att vi inte bara har rätt att straffa, vi har en plikt att straffa kriminella. Det finns även andra anledningar som berättigar straff, så som just prevention. Hur som helst måste bestraffning anses realisera funktionen av att skipa rättvisa. Det finns också en relativt bred överensstämmelse vad gäller när en bestraffning är rättvis, nämligen: reglerna under vilka man bestraffas måste vara på förhand kända, likhet inför lagen och proportionalitet mellan brott och straff. Det kan konstateras att Restorative Justice inte uppfyller det första kriteriet helt. Det är inte förbestämt hur resultatet kommer att bli och det är mer eller mindre omöjligt att veta vad för slags sanktion som kan bestämmas. När Restorative Justice används i straffrättsliga sammanhang finns dock vanligtvis lite mer säkerhet, till exempel används det bara om det är säkerställt att lagen överskridits, att gärningsmannen tar ansvar för handlingen (i alla fall delvis) och att båda parter gått med på mötet. Vad gäller den andra förutsättningen, likhet inför lagen, kan konstateras att Restorative Justice överenskommelser skiljer sig relativt stort från varandra, delvis beroende på offrets vilja att förlåta. Författaren jämför kort detta med vår civilrättsliga process, som i stor del också kan variera vad gäller utgången, och detta är inte något som ifrågasatts som orättvist. Den tredje principen, proportionalitet, uppfyller Restorative Justice inte heller. Sanktionerna anses ofta, från ett utomstående perspektiv, vara för milda. Fokus ligger i Restorative Justice processen på att reparera skadan ur ett brottsofferperspektiv och har ett mindre bestraffande syfte. Däremot skall man inte underskatta den emotionella prövning det innebär att konfronteras med konsekvenserna av sitt brott. Många gärningsmän skulle troligtvis

²⁵ Balvig, Flemming (2006) *Danskernes syn på straf*, Köpenhamn: Advokatsamfundet.

²⁶ Vogt, s. 30 f.

föredra ensamheten i en fängelsecell framför konfrontationen i ett Restorative Justice möte. Sammanfattningsvis kan konstateras att Restorative Justice inte uppfyller de tre kraven på rättvis sanktionering. Detta kan enligt författaren förklara varför Restorative Justice ofta är begränsat till processer vid mildare förbrytelser.²⁷

Även om de två processerna delar målet att skipa rättvisa, så skiljer sig förståelsen av begreppet rättvisa både vad gäller vad som ses som rättvist och hur det skall uppfyllas. I det traditionella straffrättssystemet förstås rättvisa som objektiv, på så sätt att den kan uttryckas på förhand, och de individuella fallen skall uttrycka och spegla dessa på förhand uttryckta principer. Vidare skall rättvisan vara universell, samma förståelse av rättvisa skall appliceras på alla fall om inte det finns särskilda skäl för en annan bedömning. Restorative Justice processer siktar inte på att uppfylla en universell rättvisa, alla konflikter skall istället lösas på sitt unika sätt och hänsyn skall tas endast till de faktorer som är relevanta för just det aktuella fallet. Restorative Justice har inte heller en objektiv förståelse för rättvisa, lösningen baseras inte på principer som är fastslagna på förhand utan beror på inställningen hos parterna. Om lösningen innebär att parterna kan gå vidare, att de har en känsla av att rättvisa skipats, att processen hjälpt dem hantera deras trauma och sina bekymmer inför framtiden – då är objektivitet subsidiärt. Juridisk representation och jargong undviks, mindre fokus läggs på bevisvärdering och att fastslå skuld och retoriken bygger inte på att övertyga en tredje part om att den ena har rätt och den andra fel, utan istället på att hitta en väg framåt och reparera relationen mellan parterna. Trots detta menar författaren att skillnaderna mellan de två systemen inte skall överdrivas. Det finns hinder när det gäller att inkorporera Restorative Justice i den traditionella straffrätten men detta behöver inte ses som endast ett problem. Författaren avslutar med att konstatera att Restorative Justice kan ses som ett komplement och som ett värdefullt inslag i den traditionella processen, om man vågar konstatera att det kanske inte existerar ett överlägset system.²⁸

I propositionen bakom medlingslagen konstateras sammanfattningsvis att Restorative Justice är en väl utbredd teori. Det skiljer sig dock väldigt mycket från land till land hur den används, finansieras, syftet bakom den samt dess organisation. Vad gäller medling finns det vissa länder som använder medling som ett alternativ till den traditionella rättsprocessen medan andra verksamheter har medlingen som ett komplement därtill. En del verksamheter är inriktade på gärningsmannen och andra på brottsoffret. Många länder har utvecklat medling för att behandla speciellt ungdomsbrottslighet. Ytterligare en skillnad är vilka former och typer av brott som man tillämpar medling på, det är allt från mindre grova till grovre brott.²⁹

²⁷ Ibid., s. 31 ff.

²⁸ Ibid., s. 35 ff.

²⁹ Prop. 2001/02:126, s. 16.

3 Den svenska medlingslagen

Den svenska varianten av Restorative Justice är alltså medling. Medlingsverksamheten i Sverige startade på allvar genom en försöksverksamhet år 1998. Ett 30-tal projekt runt om i landet fick ekonomiskt stöd för att utveckla verksamheten för medling vid brott. Försöksverksamheten drevs av BRÅ och utvärderades efter försöksperiodens slut. Utvärderingen ledde fram till en statlig utredning³⁰, vilken i sin tur mynnade ut i en lag om medling vid brott.³¹ Sedan årsskiftet 2007/2008 är alla kommuner i Sverige skyldiga att erbjuda alla lagöverträdare under 21 år medling. Medling vid brott är en del av straffrättssystemet, men är ingen påföljd och ska användas som komplement till det rådande straffrättssystemet.³²

3.1 Europeiska åtaganden

Europarådets ministerkommitté antog den 15 september 1999 en rekommendation om medling i brottmål. Medling definieras i rekommendationen som ”alla processer som gör det möjligt för offer och gärningspersoner att på frivillig basis aktivt få deltaga i ett möte där de talar om konsekvenserna av brottet med stöd av en opartisk tredje part (medlaren)”³³ och ”förfarande där brottsoffret och gärningsmannen har möjlighet att frivilligt och aktivt delta i lösningen av olika frågor som uppkommit genom brottet med hjälp av en opartisk medlare.”³⁴ I rekommendationen talas det om användningen av medling i brottmål som en problemlösande möjlighet som komplement eller alternativ till det traditionella förfarandet och om det behov brottsoffer, gärningsman, andra påverkade personer och samhället i helhet har av ett aktivt personligt deltagande i brottmål. Brottsoffrens legitima intresse av att ha en starkare röst vid hanteringen av konsekvenserna av brottet, att kommunicera med gärningsmannen samt att få en ursäkt och erhålla ersättning erkänns. Vad gäller gärningsmannen vill ministerrådet uppmuntra denna till ansvarstagande och ge möjlighet till gottgörelse. Man menar att detta har positiv inverkan på rehabilitering och återanpassning in i samhället efter begånget brott.³⁵

Innan de samtycker skall bägge parter vara informerade och införstådda om vad medling innebär samt dess konsekvenser. Parterna bör normalt vara

³⁰ SOU 2000:105 *Medling vid ungdomsbrott*.

³¹ BRÅ-rapport 2005:14 *Medling vid brott i Sverige på 2000-talet*, s. 7 och 29.

³² <http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/insatser/barnochfamilj/medlingvidbrott> 2012-05-11 11.12.

³³ Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters, s. 1.

³⁴ *Ibid.*, s. 2.

³⁵ *Ibid.*, s. 1 f.

överens om grundläggande fakta i ärendet. Gärningsmannen behöver inte nödvändigtvis erkänna sig skyldig utan det är tillräckligt att denne tar på sig någon skuld för det som hände. Deltagande i medling bör inte användas som bevis på skuld i en efterföljande rättsprocess. Ett beslut att inte lagföra någon på grund av ett medlingsavtal skall ha samma status som rättsliga beslut eller domar, principen om ne bis in idem blir alltså aktuell.³⁶

Medling i brottmål bör vara en allmänt tillgänglig verksamhet som en möjlighet, ett alternativ eller ett komplement till den sedvanliga rättsprocessen, under alla stadier i den rättsliga processen. Medlingsverksamheten skall oavsett hur den drivs vara officiellt godkänd av statsmakterna, det allmänna bör normalt finansiera medlingsverksamheten och på något sätt vara ansvarig för den. Medlingsverksamheten måste ha ett kompetent kontrollorgan som har översikt, men skall samtidigt vara oberoende andra former av rättsväsendet. Verksamheten skall styras av uppställda krav för just medling vad gäller kompetens och etiska regler. Olika faktorer som skall garantera rättssäkerheten måste beaktas under medlingsförfarandet, bland annat Europakonventionen för mänskliga rättigheter, EKMR.³⁷

Medlaren bör få inledande utbildning och internutbildning, med inriktning på konfliktlösningsförmåga och de särskilda krav som arbete med brottsoffer och gärningsmän ställer samt grundläggande kunskaper om det straffrättsliga systemet. Slutprodukten av ett medlingsförfarande, medlingsavtalet, skall vara frivilligt och endast innehålla rimliga och skäliga krav. Detta avslut skall meddelas till rättsväsendet, men det skall inte avslöja närmare om vad som förekommit på mötet eller uttrycka någon bedömning av parternas agerande. I rekommendationen nämner ministerrådet också slutligen att det mellan medlingsverksamheten och det ordinarie rättsväsendet måste finnas en regelbunden diskussion samt att forskning om medling skall främjas.³⁸

Den svenska medlingslagen, som trädde i kraft 1 juli 2002, uppfyller i stort rekommendationen.³⁹ Propositionen bakom fastslår att en reglering behövs för att garantera rättssäkerhet, lagstiftningen måste dock vara flexibel och tillåta en vidareutveckling av medling och hänsyn måste kunna tas till de särskilda förutsättningar och omständigheter som finns i varje enskilt fall. Därför skall lagen ha karaktären av en ramlag.⁴⁰

3.2 Medlingens syfte

I medlingslagen, som gäller medling som anordnas av stat eller kommun med anledning av brott, stadgas det i 2§ att med medling avses att en

³⁶ Ibid., s. 2.

³⁷ Ibid., s. 1 ff.

³⁸ Ibid., s. 3.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Prop. 2001/02:126, s. 33 f.

gärningsman och en målsägande möts inför en medlare för att tala om brottet och följderna av detta. Medling skall ligga i båda parternas intresse, gärningsmannen skall få ökad insikt om brottets konsekvenser och målsäganden skall få bearbeta sina upplevelser. Målet är helt enkelt enligt 3 § att minska de negativa följderna av ett brott.

Angående syftena med medling, konstateras i propositionen bakom att ”medling är en åtgärd som bör användas i större utsträckning, främst vid ungdomsbrott”⁴¹. Riksåklagaren har uttalat sig och menar att medling sannolikt leder till positiva effekter för såväl gärningsman som brottsoffer. Förhoppningen är att gärningsmannen får sådana insikter att han/hon avhåller sig från fortsatt brottslighet, därför är det ett motiverat komplement till de straffrättsliga åtgärder som finns idag. Regeringen menar att det får anses klarlagt genom utredningen att medling kan ha en positiv effekt på unga gärningsmän. Likaså finner regeringen att medling i många fall är positivt för brottsoffret.⁴² Målet med medlingen skall vara att ge ökad insikt hos gärningsmannen och möjlighet till bearbetning för brottsoffret. Helt enkelt att minska de negativa konsekvenserna av ett begånget brott. Även om detta måste vara huvudsyftena, finns även andra positiva konsekvenser att eftersträva. Som exempel på detta nämns att avlasta rättssystemet och att medlingen skall ha en brottsförebyggande effekt, även om detta inte är vetenskapligt bevisat.⁴³

3.3 Medlaren

Enligt 4 § skall medlaren vara en kompetent och rättrådig person, och denna skall vara opartisk.

I frågan om det skall vara lekmän eller tjänstemän som medlar vill regeringen inte förorda det ena framför det andra. Likaså finns allmänna skäl mot att i allt för stor utsträckning låsa medlingsverksamhetens former särskilt vad gäller vem som skall ansvara för verksamheten. Istället skall medlarens personliga egenskaper, utbildning och erfarenhet vara avgörande för vem som skall medla. Medlaren skall alltså vara kompetent och i övrigt lämpad för uppgiften.⁴⁴

3.4 Förutsättningar för medling

Förutsättningarna för medling är enligt 5 § att båda parter frivilligt samtyckt, att brottet är polisanmält, att gärningsmannen erkänt gärningen eller delaktighet i denna och att det med hänsyn till samtliga omständigheter

⁴¹ Ibid., s. 23.

⁴² Ibid., s. 23 ff.

⁴³ Ibid., s. 25 f.

⁴⁴ Ibid., s. 46 f.

framstår som lämpligt med medling. Vidare krävs synnerliga skäl om gärningsmannen är under tolv år.

I propositionen betonas att medlingsförfarandet måste vara helt frivilligt. Det är ytterst relevant att brottsoffer inte känner sig tvingade att medverka då detta innebär ytterligare en kränkning. Likaså finns risken att unga gärningsmän känner sig tvingade in i något som de varken förstår eller vill delta i. Ytterligare en risk som måste beaktas är att vissa gärningsmän kanske endast ställer upp på medling för att de räknar med att det kommer att vara till nytta för dem i den rättsliga processen. På grund av detta är det relevant att medlingsverksamheten utformas på så sätt att framförallt brottsoffren men även gärningsmännen känner att de har ett verkligt val vad gäller att medverka eller inte, samt att alla parter är väl informerade och förberedda inför medlingsmötet.⁴⁵

Vad gäller åldern på gärningsmännen har försöksverksamheten varit inriktad på åldersgruppen 15-17 år. För denna grupp finns nämligen särskilda handläggningstider i brottmål och ett speciellt påföljdssystem, som kan underlätta för medling. Vidare är chanserna att påverka gärningsmannen större i yngre år, likaså torde man som brottsoffer vara mer villig att möta en ung gärningsman. Man utesluter dock inte gärningsmän i åldersgruppen 18-20 år, även för dessa ungdomar finns speciella handläggnings- och påföljdsbestämmelser. Någon övre åldersgräns i lagens tillämpningsområde anses inte relevant, eftersom medling anordnas i kommunal och statlig regi även för vuxna lagöverträdare. Den undre gränsen på tolv år har satts främst för att garantera frivilligheten, det kan vara svårt för yngre barn att förstå att de inte är tvungna att medverka. Även brottsoffret bör naturligtvis ha uppnått en tillräcklig ålder och mognad för att det ska vara lämpligt med medling. Båda parterna skall vara kapabla att förstå meningen med förfarandet.⁴⁶

Vidare skall brottet vara polisanmält och gärningsmannen ha erkänt gärningen eller delaktighet i denna. Regeringen menar att det är viktigt att skuldfrågan är i det närmaste klarlagd vid medlingsmötet, mötet skall absolut inte få karaktären av en rättegång och inte heller skall risk finnas för att gärningsmannen försöker få brottsoffret att ta tillbaka sina uppgifter eller sin anmälan. Detta är relevant oavsett när i processen medlingsmötet äger rum. Skuldfrågan måste helt enkelt vara klarlagd för att syftena med medling, att gärningsmannen skall få förståelse och offret få bearbeta händelsen, skall kunna uppnås. Angående underrättelse till socialtjänsten finns en skyldighet för förundersökningsledaren enligt 6 § Lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare⁴⁷, LUL, att underrätta socialnämnden om någon som är under 18 år är skäligen misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa. I det sammanhanget är det lämpligt att denna även meddelar om den misstänkte har tillfrågat om han eller hon vill delta i medling och hur den misstänkte ställt sig till det. Det är därför

⁴⁵ Ibid., s. 25.

⁴⁶ Ibid., s. 37 f.

⁴⁷ SFS 1964:167

lämpligt att polisen regelmässigt tillfrågar gärningsmän mellan 15-20 år om de är villiga att delta i medling. Undantag görs om det i fallet är olämplig och försiktighet bör iakttas när gärningsmannen är under 15 år. Underrättelsen ger socialnämnden möjlighet att på ett tidigt stadium ta ställning till frågan om medling, medlingsverksamheten får kännedom om fallet och medlingsförfarandet kan ske snabbt.⁴⁸

3.5 Vid vilka brott skall medling användas

Enligt 6 § medlingslagen skall medlingsförfarandet genomföras skyndsamt. I 6 § stadgas vidare att medlaren skall samråda med förundersökningsledaren om medlingen avses äga rum innan förundersökningen har avslutats. Om medlingen skall äga rum därefter skall medlaren samråda med åklagaren.

I propositionen diskuteras när medling ska användas. Regeringens bedömning är att inget brott bör i lag uteslutas från medling. Vid sexualbrott är det dock normalt inte lämpligt med medling. Man menar att syftet med medlingen bör vara avgörande för frågan om vilka brott som lämpar sig för medling. Därför kan medling vid våldsbrotten ha stor betydelse. Vidare är medling relevant för unga lagöverträdare vid så kallade strategiska brott såsom tillgrepp av fortskaffningsmedel, rån och stöld, då dessa brott indikerar hög risk för fortsatt brottskarriär. Både vid brott där brottsoffret är en privatperson och vid brott då brottsoffret är ett företag kan medling ha en viktig funktion, däremot skall de brott där en privatperson drabbats ha företräde. Regeringen menar att det, som sagt, inte finns tillräckligt starka skäl för att utesluta några brott från medling via lagstiftning. De syften som angivits som skall vara styrande innebär snarare att medling bör kunna ske både vid allvarliga och mindre allvarliga brott. Däremot så menar man att vid vissa brott är medling direkt olämpligt, och att bara själva erbjudandet om medling ibland kan vara ytterligare en kränkning för brottsoffret. Detta gäller i första hand sexualbrott i allmänhet och även våldsbrott riktade mot nära anhöriga som till exempel våld mot kvinnor i nära relationer. Barnens rätt i samhället, BRIS, har som remissinstans uttryckt att medling inte bör användas vid sexualbrott mot yngre offer. Brottsoffermyndigheten har vidare uttalat sig och menar att lagtexten skall utesluta medling vid sexualbrott. Regeringen delar delvis denna synpunkt och menar att man av försiktighetsskäl inte anordnar medling vid sexualbrott, däremot skall inte lagen uttryckligen förbjuda det. Man betonar starkt att mycket noggranna överväganden skall göras innan man frågar brottsoffret om medling. Synnerligen höga krav skall i dessa fall ställas på medlarens omdöme och kompetens.⁴⁹

⁴⁸ Prop. 2001/02:126, s. 42 f.

⁴⁹ Ibid., s. 39 ff.

3.6 Processuella frågor

I 6 § medlingslagen sägs endast att medlingen skall ske skyndsamt och att medlaren skall rådfråga förundersökningsledaren respektive åklagaren beroende på om medlingsmötet skall äga rum innan eller efter avslutad förundersökning, men innan lagakraftvunnen dom.

I propositionen konstateras att det synes vara praktiska förutsättningar som styr när i rättsprocessen medling ska äga rum, och inte någon teori om vilken tidpunkt som är lämpligast. Med tanke på de tidsfrister som finns vid förundersökningar som drivs mot yngre personer blir det avgörande om det finns tid att sammanföra offer och gärningsman före den rättsliga prövningen. Regeringen konstaterar också att de inte har tillräckliga erfarenheter från medlingsverksamheter för att kunna slå fast i vilket skede av rättsprocessen som är lämpligast för medling, men oavsett när kan medling innebära fördelar för brottsoffret. Generellt sett kan man konstatera att samhällets reaktion på ett brott bör komma så snart som möjligt. Å andra sidan kan brottsoffret behöva lite tid på sig för att avgöra om han eller hon överhuvudtaget vill delta i medling. Sammantaget håller man frågan öppen och konstaterar att medling bör kunna ske i alla stadier av rättsprocessen och att själva medlingsförfarandet skall ske skyndsamt. Angående riksåklagarens remissuttalande om riskerna för att medling på ett tidigt stadium kan försvåra utredningen av brottet och att hänsyn bör tas till detta vid frågan om när i processen mötet skall genomföras, konstateras att eftersom gärningen skall vara erkänd och både gärningsman och brottsoffer samtyckt till medling borde det inte orsaka några större problem ur bevis- och utredningssynpunkt att medling äger rum innan åtal väcks eller dom har meddelats. Man upprepar att det, som nämnts, kan finnas fall då det inte är lämpligt med medling, så som våld i nära relationer, sexualbrott, brott mot mycket unga personer, brott med flera gärningsmän, på grund av något annat gällande parternas relation eller helt enkelt på grund av att utredningen befinner sig i ett känsligt skede. Slutligen konstateras att det är viktigt att ha i åtanke att brottsoffret normalt inte har och inte heller bör ha något inflytande över rättsprocessen. Det är alltså det allmänna som ensamt svarar för samhällets reaktioner på brott.⁵⁰

3.7 Medlingsmötet och dess förberedelser

Gärningsman och målsägande skall informeras och förberedas, enligt 7 §. Möjlighet finns i 8 § för vårdnadshavare och andra personer att närvara om det finns särskilda skäl för det respektive om det är förenligt med syftet och i övrigt lämpligt. 9 § fastställer att under mötet skall målsäganden ges möjlighet att berätta om sin upplevelse av brottet och dess följder. Gärningsmannen skall vidare få möjlighet att berätta varför gärningen begicks och sin syn på sin situation. Målsäganden kan framföra önskemål

⁵⁰ Ibid., s. 43 ff.

om gottgörelse och gärningsmannen kan framföra en ursäkt. Enligt 10 § skall medlaren medverka till att avtal om gottgörelse träffas om det är uppenbart att det inte är oskäligt. Uppfyller sedermera gärningsmannen inte avtalet skall medlaren underrätta åklagaren om detta om det inte anses obehövt.

I propositionen sägs att avsikten inte är att reglera medlingsmötet i detalj. Man vill lämna möjligheten öppen för medlingsverksamheten att hitta nya former och utvecklas och hänsyn måste alltid tas till brottets art, gärningsmannen och brottsoffret. Däremot finns det dock skäl att reglera vissa grundläggande frågor. Dialog och möte är det mest väsentliga, här har medlaren en stor roll att spela och i regel krävs det att medlaren träffat gärningsman och brottsoffer vid så kallade förmöten. Vid dessa kan båda parter ställa frågor, de informeras och förbereds och ett förtroende för medlaren byggs upp. Regeringen menar att det är viktigt att föräldrarna engageras för att komma tillrätta med den unges brottslighet och att det som regel bör vara så att vårdnadshavare närvarar vid medlingen. Lika viktigt är det att brottsoffrets vårdnadshavare medverkar. Dessa skall dock ha en passiv roll vid medlingen. Annan anhörig än vårdnadshavare skall också kunna medföras till mötet.⁵¹

Vad gäller resultatet av medlingen konstaterar regeringen att vad detta blir beror helt på vilken typ av brott medlingen gäller, vilka krav brottsoffret har och vilken inställning och vilka möjligheter gärningsmannen har. En uppriktigt menad ursäkt och ett avtal om framtida förhållningssätt är fullt tillräckligt, likaså att brottsoffer och gärningsman överhuvudtaget har träffats och pratat om saken. Vissa avtal kan innehålla ersättning eller arbete som skall gottgöra. Avtalen skall vara rimliga och skäliga på så sätt att det skall finnas ett förhållande mellan brottet och förpliktelsen respektive ett överensstämmande mellan förpliktelsen och brottets svårighetsgrad. Medlaren ska inte behöva göra svåra skadeståndsrättsliga överväganden och medlingsmötet skall inte utvecklas till en förlikningsförhandling. Även om frågan om ingående av avtal kan te sig komplicerad, skall det enligt regeringen finnas som möjlighet. Är gärningsmannen under 18 år krävs som huvudregel samtycke från förmyndaren. Avtalet kan komma att träda i stället för gärningsmannens skadeståndsskyldigheter gentemot målsäganden, speciellt om avtalet avser en ekonomisk uppgörelse men även annars också, vilket kan innebära att målsäganden inte kan kräva skadestånd i eventuellt brottmål. Om avtalet inte fullgörs kan målsäganden istället kräva ersättning i en civilrättslig process. Anledningen till att åklagaren skall underrättas om det inte är obehövt är att åklagaren kan återkalla ett beslut om åtalsunderlåtelse vid särskilda skäl, vidare kan det påverka möjligheten för gärningsmannen att vid eventuell framtida brottslighet få tillfälle att medverka vid medling igen. Trots att det huvudsakliga syftet med medling är mötet och dialogen och att en medling utan uppfyllt avtal kan ha haft betydande värde för parterna ändå, anser regeringen att åklagare skall få besked om ifall avtalet inte uppfyllts om det inte är obehövt.⁵²

⁵¹ Ibid., s. 48 f.

⁵² Ibid., s. 50 ff.

4 Medlingens möjligheter

Medling lyfts alltså fram i lag och proposition som ett institut med många möjligheter. Det konstateras i propositionen att ”medling är en åtgärd som bör användas i större utsträckning, främst vid ungdomsbrott”⁵³ och enligt regeringen anses det klarlagt genom utredningen att medling kan ha en positiv effekt på unga gärningsmän och i många fall är positivt för brottsoffret.⁵⁴ Nedan presenteras de olika argumenten för varför brottsoffer skall medla och hur medling påverkar brottsoffer och gärningsman. Avslutningsvis sammanfattar koordinatören för medlingsverksamheten i Nordvästra Skåne möjligheterna vid medling och BRÅ och Socialstyrelsen sammanfattar medlingsverksamheten i Sverige.

4.1 Varför medla?

I en rapport från 2000⁵⁵ lyfter BRÅ fram ett antal argument för brottsoffer att delta i medling. Främst nämns att det är tillfredsställande för de känslomässiga behov som uppstår vid brottshändelsen. Alltså att träffa gärningsmannen, se vem han är, prata om händelsen och själv kunna fråga och skaffa sig information. Denna information är viktig i bearbetningsfasen för att få visshet i oklarheter och för att eventuella felaktiga föreställningar skall kunna korrigeras. Detta ger händelsen ett känslomässigt avslut. Vidare kan medling innebära att offret återfår kontrollen över sin situation. Efter brottet kan brottsoffer uppleva att deras självbestämmanderätt gått förlorad och att deras självbild är kränkt. Genom att personligen klargöra vad som varit fel och sätta ner foten kan brottsoffret återfå integritet och kontroll och återupprätta sin självbild. Att se och höra att gärningsmannen är ångerfull och vill ställa saker och ting tillrätta kan vara den upprättelse som brottsoffret behöver, och den pusselbit som saknas i vanliga rättsprocesser. Avslutningsvis nämns att en grundläggande förutsättning för att medlingen skall få nämnda positiva konsekvenser är att medlaren tar stor hänsyn till brottsoffrets reaktion på brottshändelsen och är medveten om dennes behov.⁵⁶

4.2 Brottsoffer berättar

I rapporten beskrivs också vilken effekt medling kan ha på brottsoffer. I undersökningen ingick både privatpersoner som utsatts för brott och företrädare för företag eller organisationer som utsatts för brott. Alla var del av en undersökning som påbörjades 1998 och varade ett år. Rapporten gör

⁵³ Prop. 2001/02:126, s. 23.

⁵⁴ Ibid., s. 23 ff.

⁵⁵ BRÅ-rapport 2000/2 *Medling vid brott, Brottsoffren berättar*.

⁵⁶ Ibid., s. 8.

inte anspråk på representativitet.⁵⁷ Nedan kommer bara de resultat som berör privatpersoner som medlat att redovisas.

Syftet med undersökningen var att få inblick i hur brottsoffer ser på sin medverkan i medling. Detta har gjorts genom intervjuer. De aktuella brotten är alltifrån egendomsbrott, fordonsstöld och skadegörelse till brott mot person, såsom hot och misshandel. Upplevelserna av brotten skiljer sig stort ifrån varandra beroende på vilket brott personerna utsatts för och hur de uppfattat det.⁵⁸

Av studiens resultat kan man dra den allmänna slutsatsen att brottsoffren är mycket positivt inställda till sin medlingserfarenhet. De anser sig ha fått komma till tals och bearbeta brottet. De värdesätter delaktigheten och anser att medling är något meningsfullt och bra för både offer och gärningsman. De tyckte att informationen före medlingen var fullgod och de fick tid att förbereda sig mentalt för mötet. Att få svar på frågor kring händelsen och att helt enkelt se gärningsmannen var några av de skäl som nämns för medverkan. Vissa talade om önskan om att få ett känslomässigt slut på händelsen. Man kan se en skillnad vad gäller anledning till medverkan i medling, beroende på brottet. Uppfattades brottet som lindrigt av brottsoffret ville de medverka för gärningsmannens skull, för att hjälpa och tillrättavisa denna. Uppfattades brottet istället som allvarligt av brottsoffret angavs personliga skäl som grund för medverkan. Berättande hjälper till att organisera det som brottsoffret varit med om och ger struktur åt händelsen, känslor, tankar och fantasier. Detta ger möjlighet att bearbeta händelsen bit för bit istället för att se den som en stor och obegriplig massa. Personer som blir utsatta för kränkande och traumatiska händelser har ett större behov av att prata om händelsen. Det är därför förståeligt att de brottsoffer som upplever att de utsatts för ett allvarligare brott vill medverka i medlingen för sin egen skull.⁵⁹

Mötet med gärningsmannen uppfattades inte som påfrestande, många förvånades istället över hur ”normal och ofarlig” personen egentligen var. Tiden efter brottet kan göra att man fantiserat kring gärningsmannen och målat upp en viss bild och denna stämmer inte alltid med verkligheten. Brottsoffren kände med stor överensstämmelse sig delaktiga under medlingen, de fick stort utrymme att föra fram egna åsikter och kände sig sällan avbrutna eller förbisedda. Många kände en lättnad efter medlingen, för att de fick rätt ut vad som hänt, de fick bekräftat att gärningsmannen inte hyste något agg mot dem och de fick tillrättavisa personen. En vanlig kommentar var att de fick se vad för slags person gärningsmannen var. Upplevelsen av medlingen hör ihop med om de känner att brottshändelsen är avslutad rent känslomässigt och om gärningsmannen bett om ursäkt. Ursäkten kunde ibland uppfattas som onaturlig och framtvingad av

⁵⁷ Ibid., s. 4.

⁵⁸ Ibid., s. 11.

⁵⁹ Ibid., s. 25.

medlaren. Själva ursäkten var dock inte det viktigaste utan det som spelade roll var gärningsmannens beteende och ifall han eller hon visade ånger på något annat sätt. Avtalen var inte heller det viktigaste, i de flesta fall var dessa inte heller brottsoffrets eget förslag utan medlarens. Bland brottsoffer är ökad rädsla för brott en vanlig reaktion, att brottshändelsen fortfarande skapar oro hos brottsoffret. De allra flesta i undersökningen kände ingen sådan rädsla, oavsett vilket brott de utsatts för. De som faktiskt kände ökad rädsla uppgav dock att de inte längre kände den, här antas medling vara en bidragande faktor.⁶⁰

Brottsoffren själva uppgav flera goda skäl till varför medling skall användas, bland annat att medlingen gav något väsentligt i utbyte så som upprättelse eller känslomässigt slut på upplevelsen. Brottsoffren redovisar i denna rapport en positiv inställning till medling. Resultaten av undersökningen visar att medling är en metod som ger brottsoffer en möjlighet att tillfredsställa en del av de behov som kan uppkomma efter ett brott, på ett konstruktivt sätt. Särskilt behovet av information, som i bearbetningsfasen är viktigt. Vidare ges brottsoffer möjlighet att återta en del av den självkontroll som kan upplevas förlorad efter ett brott. Genom att få tillrättavisa gärningsmannen själv, tar man tillbaka sin kontroll. Avslutningsvis konstateras att studierna dock kan ge en alltför ljus bild av verkligheten eftersom att urvalen till undersökningen varit selektiva.⁶¹

4.3 Gärningsmännen berättar

I samma rapport som presenterats ovan, gavs även gärningsmännen tillfälle att berätta om sina upplevelser. Syftet var att undersöka de effekter som medling kan ha på unga lagöverträdare. Studien behandlar gärningsmännens upplevelser av och uppfattning om medling, gärningsmannens insikter i brottets konsekvenser för brottsoffret, om gärningsmännen anser att de deltagit frivilligt och huruvida de anser att de blivit respektfullt behandlade. Tjugotvå gärningsmän i åldern 11-19 år har intervjuats.⁶² Precis som ovan presenteras endast resultat från medling vid brott då en privatperson blivit utsatt.

På frågan huruvida medlingen påverkat ungdomarna som begått brottet uppgav alla utom en att det påverkat dem, på olika sätt. Det var bra att få tala ut, det blev ”lättare” efteråt, de har tydligare förstått vad de gjort och de har ändrat sitt beteende efter medlingen. Den gärningsman som sa att medlingen inte hade påverkat honom alls menade att han oavsett medlingen inte skulle ha begått något nytt brott. Alla uppgav att medlingen varit till nytta för dem. Det hade varit bra att få tala ut och de hade genom mötet med brottsoffret insett följderna av brottet. Gärningsmännen uppgav att det var

⁶⁰ Ibid., s. 25 f.

⁶¹ Ibid., s. 27.

⁶² BRÅ-rapport 1999:12 *Medling vid brott. Gärningsmännen berättar*, s. 5 ff.

viktigt att få ta ansvar, erkänna sin skuld och försöka be om förlåtelse. Vidare nämns som viktigt för medlingens resultat gärningsmännens upplevelse av brottsoffrets syn på honom eller henne. De menade att de hade fått förståelse från brottsoffret och bilden av dem som enbart brottslingar hade modifierats. Skuldkänslorna försvann dock inte helt och hållet. Helhetsintrycket är att ungdomarna fick chansen att be om ursäkt i medlingen, ställa tillräta saker och ting så långt det gick och detta hade positiva effekter på relationen till brottsoffret enligt gärningsmannen.⁶³

Vad gäller andra effekter som medling kan ha på gärningsmannen nämns främst intresset för unga lagöverträdarens återanpassning. Resultatet av medling var oftast att gärningsmannen bad offret om ursäkt. Vidare förekom andra överenskommelser, som till exempel hur de skulle förhålla sig till varandra i framtiden. Att medlingarna inte behandlade någon form av praktiskt gottgörelse berodde troligtvis på att flertalet av fallen behandlades i domstol, och alltså blev det ett icke-materiellt fokus vid medlingen. Insikt i konsekvenser nämns som faktor som förväntas innebära att gärningsmannen kan återanpassas. Gärningsmännen uppgav skuldkänslor gentemot offret som vanligast skäl för medverkan, att de redan före medlingen insåg att de handlat fel. Att känna skuld behöver dock inte betyda att man har förstått och fått insikt i brottsoffrets lidande. Efter medlingen ombads gärningsmännen beskriva vilka konsekvenser brottet fått för offret. Gärningsmännen kunde efter medlingen redogöra för konsekvenser av brottet som de inte tänkt på före medlingen, och kunskapen om de konsekvenser som de tänkt på före medlingen förstärktes av offrens berättelser. Här är det alltså frågan om en känslomässig förståelse. Medling vid misshandelsbrott verkade dock inte alltid medföra en positiv syn på offret, ibland beskrev gärningsmannen offret på ett sätt som lyfte fram det konfliktfyllda parterna emellan. En kvarvarande känsla av konflikt behöver dock inte innebära att gärningsmannen inte fått förståelse för det lidande han eller hon förorsakat och ökad förståelse kan vara början till en återupprättad relation.⁶⁴

Ungdomarnas egna uttalanden i denna studie tyder på att de uppfattat medlingen som en positiv erfarenhet, bland annat har den lindrat skuldkänslorna och det var viktigt för dem. Sammanfattningsvis verkar det som om gärningsmännen fått en ökad kunskap och förståelse för konsekvenserna av brottet, och även för offret. De har fått intellektuellt och känslomässigt förankrade insikter. Att gärningsmannen deltar frivilligt i medling lyfts fram som oerhört centralt, det är väsentligt för att ursäkten ska kunna framföras på ett ärligt och trovärdigt sätt till brottsoffret. Uppfattas däremot deltagandet som ett tvång av gärningsmannen kan medling innebära en ny kränkning av brottsoffret. Alla utom en av gärningsmännen uppfattade medlingen som något de kunde välja om de ville delta i eller inte, men de yngre var mer osäkra på sina svar. Det hade funnits förväntningar, men inte påtryckningar, och förväntningarna stämde med ungdomarnas egna krav på sig själva. Ingen uppfattade medlingen som ett straff. Inför mötet

⁶³ Ibid., s. 26 f.

⁶⁴ Ibid., s. 29 f.

med brottsoffret var det vanligt att gärningsmännen var nervösa och oroliga, men det dämpades under mötets gång. Gärningsmännen ville ställa till rätta vad ge gjort, samtidigt som det var en emotionellt laddad situation. Helhetsintrycket är att gärningsmännens integritet hade respekterats, de hade blivit lyssnade till och båda parter getts utrymme att tala. Flera beskrev hur mötet hade utvecklats från att vara ganska spänt och stelt till en öppen dialog mellan parterna. Det var vanligt med känslomässiga upplevelser av nyttan med medlingen, så som minskade skuld känslor och att relationen till brottsoffret förändrats i positiv riktning. I ett par fall var ungdomarna kritiska till hur de blivit behandlade under medlingen. De tyckte att de blivit misstrodda och att de inte getts möjligheter att uttrycka sig, något som naturligtvis är viktigt för att uppfatta händelsen som utagerad och för att kunna säga förlåt på ett tillfredsställande sätt. Majoriteten av gärningsmännen var nöjda med medlarens roll och tyckte att denna varit rättvis och neutral. Vid allvarigare brott med högre grad av konfliktnivå mellan parterna blev medlarens roll mer komplicerad och högre krav ställdes på förberedelser inför medlingen och på medlarens kunskaper i brottsofferproblematik.⁶⁵

4.4 Medlingsverksamheten för Nordvästra Skåne sammanfattar

Koordinatorn för medlingsverksamheten i Nordvästra Skåne sammanfattar i en intervju de största incitamenten för ett brottsoffer att medla med att få upprättelse, att få berätta hur det känns - att sätta ord på händelsen kan nämligen vara en hjälp i processen för att bearbeta - att bli lyssnad på och att få fråga om varför. För gärningsmannen är de största incitamenten att få återvinna sin heder, att få möjlighet att ställa saker och ting till rätta och att få visa en människa bakom ”monstret”. Avgörande för att medling skall fungera är parternas uppriktiga vilja att återställa balansen av det som blivit skadat. Vidare att medlaren är opartisk, observant och lyhörd. Hon konstaterar att brottstyp spelar roll på så vis att personbrott berör andra känslor än till exempel ett brott som snatteri. Vid sexualbrott tror hon på medling när det gäller unga, då det ofta är så att brottsoffer och gärningsman har en relation till varandra på något sätt, vilket kan ge långväga sociala konsekvenser för båda parter. Hon tror att i fall då brottsoffret inte vågat anmäla kanske det hade varit lättare att ta kontakt med medlingsverksamheten och om brottsoffret har anmält och detta inte leder någon vart, så skulle medling kunna ge svar på frågan om "varför". Hon tror också det kan vara bra för gärningsmannen att medla. I de bästa fallen kan brottsoffer vid sexualbrott få någon form av stöd men det finns inget sådant för gärningsmannen. Man ska också tänka på att i en rättsal är det ofta ombuden som för talan och många känslor läggs åt sidan, menar hon.⁶⁶

⁶⁵ Ibid., s. 30 ff.

⁶⁶ Intervju med Cecilia Cousin Berencreutz, 2012-04-13, per mail, se frågor i Bilaga A.

4.5 BRÅ sammanfattar

År 2003 gav regeringen BRÅ i uppdrag att stimulera införandet av medling vid brott, så att verksamheten på sikt skulle finnas i hela landet och få en tydligare roll i rättssystemet. I samband med att medling vid brott den 1 januari 2008 blev en kommunal angelägenhet avslutades BRÅs regeringsuppdrag. I rapporten *Medling i går, i dag och i morgon* sammanfattar BRÅ de kunskaper och erfarenheter de gjort.⁶⁷

Medling förekom då vanligtvis vid vanliga ungdomsbrott så som snatteri, misshandel, skadegörelse och olika typer av stöldbrott. Även om siffrorna till viss del har förändrats är ordningen mellan de olika brottskategorierna densamma när rapporten författades som när de första medlingsprotokollen inkom i slutet av år 2003. Brottsoffret utgjordes av en privatperson i knappt hälften av fallen och av olika offentliga inrättningar eller butiker, varuhus och liknande i drygt hälften av fallen.⁶⁸

Angående medlingens effekter sammanfattar BRÅ att det pågår mycket forskning om medling internationellt, men att verksamheten är ung, det finns inga studier om långtidseffekter och mycket kunskap saknas om hur och när medlingen verkar. Utifrån den kunskap som finns kan man säga att medlingen tycks ha gynnsamma effekter på brottsoffer, vad gäller deras bearbetande av brotts handlingen i form av bland annat mindre rädsla och mindre hämndbegär. Härvid är forskningsresultaten förhållandevis entydiga. När det gäller effekten på återfall i nya brott för gärningsmännen är kunskapen mindre och resultaten mer osäkra, vissa studier visar på statistiskt säkerställt mindre återfall efter medling och andra på ingen minskning alls. Detta är inte ovanligt i behandlingsforskning. De slutsatser som kan dras är att medling tycks ha en brottsförebyggande effekt vid vissa brott, på vissa gärningspersoner och under vissa omständigheter. Det behövs helt enkelt mer forskning om när medling har god effekt för att kunna använda medlingsmetoden där den gör bäst nytta. I Sverige är medling ett nytt forskningsfält och på så vis är vi än så länge hänvisade till den internationella forskning som finns. Det är dock angeläget med forskning som bygger på inhemska förhållanden, och det väntas komma.⁶⁹

4.6 Socialstyrelsen sammanfattar

Socialstyrelsen fick i uppdrag år 2011 att följa upp hur kommunerna arbetar med medling och att analysera behovet av åtgärder för att utveckla medlingsverksamheten. Sammantaget visar uppföljningen som presenterades i mars 2012 att inte alla kommuner har någon organisation

⁶⁷ BRÅ-rapport 2008, s. 5.

⁶⁸ Ibid., s. 12 f.

⁶⁹ Ibid., s. 15

kring att erbjuda medling och att medlingen skiljer sig åt över landet. Vidare kommer det in för få ärenden till medling, se tabell nedan. Det finns vidare bristande kunskap och bristande tilltro till medling. Socialstyrelsen vill betona behovet av vidare forskning om medling och dess effekter. Det har idag gått fyra år sedan obligatoriet trädde i kraft och mot bakgrund av de resultat som socialstyrelsen funnit bedöms att medling inte har den plats och spelar den roll som intentionen var. Socialstyrelsen ser sin uppföljning som ett underlag för fortsatt arbete.⁷⁰

Tabell över antal genomförda medlingar år 2011, från Socialstyrelsen.⁷¹

Antal	Antal kommuner	Andel kommuner
Inga medlingar	36	24 %
1-5 medlingar	72	47 %
6-10	10	7 %
11-20	15	10 %
21-30	7	5 %
31-50	9	6 %
51-100	4	3 %
Totalt	153	

På frågan om vilka brottstyper det rörde sig om i 2011 års genomförda medlingar har 147 kommuner svarat. Misshandel utgör 34 %, stöld och inbrott utgör 15 %, skadegörelse 15 %, olaga hot 6 %, rån 6 %, ofredande 2 % och sexualbrotten utgör 1 %. Resterande 21 % är övriga brott.⁷²

⁷⁰ *Medling vid brott avseende unga lagöverträdare, Uppföljning av hur kommunerna arbetar med medling samt analys av behov av åtgärder för att stödja medlingsverksamheten*, Socialstyrelsen mars 2012 s. 7 samt 39-40.

⁷¹ *Ibid.*, s. 29.

⁷² *Ibid.*, s. 29 f.

5 Vad utmärker sexualbrott i fråga om kränkning

Alla kommuner är sedan 2008 skyldiga att erbjuda medling till unga lagöverträdare och brottsoffer.⁷³ Däremot är det som nämnts, enligt regeringen inte lämpligt att medla i sexualbrott. Varför just denna typ av brott utmärker sig preciseras inte, utan detta lämnas öppet.⁷⁴ Nedan undersöks närmare doktrin rörande den kränkning som ett sexualbrott typiskt sett innebär för offret, för att ge en eventuell förklaring till varför sexualbrotten utesluts från medling. Många av författarna refererar endast till våldtäkt, men i sammanhanget anser jag att argumenten kan tillämpas övergripande på sexualbrott. Vidare utgår vissa argument ifrån den generella bilden att det är kvinnor som är brottsoffer och män som är förövare. I den mån jag analyserar de argumenten utgår jag ifrån samma sak⁷⁵, då detta är det vanligaste scenariot.⁷⁶ Nedan kategoriseras de övergripande argument för varför sexualbrott innebär en större kränkning än andra brott. Dessa argument skall senare i analysen ställas mot det tidigare presenterade materialet kring medlingens mål och möjligheter.

5.1 En kränkning av den sexuella integriteten

Vid nämmandet av brottet våldtäkt frammanas ofta bilder av en aggressiv främling med något slags vapen. Oftast är det dock istället så att våldtäktsmannen är obeväpnad, och ofta känner brottsoffer och gärningsman varandra. Ändå menar McGregor att händelsen naturligtvis allvarligt skadar offren. Likaså skadar händelsen allvarligt *potentiella* offer, många kvinnor lever sitt liv i strukturer efter rädslan att bli våldtagna. Om offret inte är slaget eller blöder, var ligger kränkningen? Den måste enligt författaren ligga i faktumet att samtycke till sex saknats. Sex i sig är inte fel, utan frågan handlar om samtycket. Själva faktumet att offrets självbestämmanderätt är överkörd är en central del av kränkningen av en

⁷³ <http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/insatser/barnochfamilj/medlingvidbrott> 2012-05-11 10.39.

⁷⁴ Prop. 2001/02:126, s. 39 ff.

⁷⁵ För information om specifikt män som våldtäktsoffer se till exempel bland annat Knutagård, Hans (2009) *Men du har ju blivit våldtagen*, Master uppsats, Lunds Universitet, Socialhögskolan och Davis, Michelle (2002) *Male Sexual assault victims: a selective review of the literature and implications for support services*, Aggression and Violent Behavior, Volume 7, Issue 3, s. 203-214.

⁷⁶ Enligt BRÅ är 98 % av de som misstänks för sexualbrott män, och en majoritet av brottsoffren är kvinnor. <http://www.bra.se/bra/brott--statistik/valdtakt-och-sexualbrott.html> 2012-05-09 14.05.

våldtäkt, men det är inte allt. Även vid många andra brott blir offrets självbestämmanderätt överkörd, och ändå blir inte skadan lika stor.⁷⁷

Det som förklarar allvaret av kränkningen vid en våldtäkt är området som självbestämmanderätten spänner över. Sex, sexualitet, våra kroppar och kontroll över dessa är centralt för vilka vi är. En våldtäkt är så pass allvarlig för att den går över gränsen till denna centrala del av identiteten, den blottlägger och förminskar offret till ett redskap för någon annans sexuella behov. Att vara en person är sammanlänkat med att ha en domän, vår kropp och vår egendom, som vi kontrollerar med vår makt har vi rätt att bestämma över. En person har autonoma rättigheter över sin domän, precis som stater har suveräna rättigheter över sitt territorium. Varje intrång som sker utan samtycke är alltså en kränkning. Däremot är vissa intrång allvarligare än andra. Ett sätt att se på det är att fråga hur nära, metaforiskt sett, en kränkning är den personliga och intima aspekterna av oss själva och hur nära själva personen kränkningen kommer. Man kan tänka sig en människas domän som cirklar, där de inre är mer centrala för personens integritet, identitet och värdighet. En kränkning av de inre cirkelarna blir då värre för att den rör vid personen på ett mer djupgående sätt. Möjligtvis finns det kulturella skillnader, men som författaren påpekar borde det finnas viss överensstämmelse i vad man betraktar som sitt innersta. En kränkning av de yttre cirkelarna kan jämföras med att stjäla någons tidning, eller någon annan trivial stöld som inte alls påverkar personligt utrymme, värdighet och identitet. Bilstöld däremot är ett mer allvarligt brott för det är en kränkning av något som personen i fråga har mer kontroll över, det rör något som ligger närmre personen än en tidning och det är längre in i vår personliga domän. Däremot är det få som är extremt fästa vid sina bilar, och även om så vore fallet så innebär en bilstöld sällan en kränkning på ett personligt plan, det innebär inte att brottsoffret känner sig förödmjukad, nedvärderat eller psykiskt skadat. Är bilen försäkrad är skadan ännu mindre. Andra brott kommer dock längre in i vår personliga, privata och intima sfär. Till exempel är inbrott i ett hus en större kränkning än inbrott i en bil, oavsett värdet på den stulna egendomen. Invasionen i hemmet är allvarlig eftersom att den tränger sig in i en privat sfär, bokstavligen och bildligt, till de saker som vi väljer att dela endast med de som är nära oss och med vilka vi normalt sett kan släppa på garden. Även om det finns vissa kroppsliga invasioner som är triviala, så är det generellt sett mer allvarligt med en kränkning av den rätt som rör våra kroppar och då främst vårt sexliv. Stor del av vår identitet är knuten till vårt kön och sexuella uttrycksätt, och alltså till vårt sexuella självbestämmande.⁷⁸

Vidare tvingas offret vid ett sexuellt övergrepp att släppa kontrollen över en aspekt av livet då man är mycket sårbar och utsatt. Att ta ifrån någon rätten att samtycka till sexuella relationer, och rätten att kontrollera denna otroligt privata del, är en extrem kränkning. Genom att ta ifrån någon rätten att samtycka gör man personen i fråga till ett objekt, ett instrument för

⁷⁷ McGregor, Joan (2005) *Is it rape?: on acquaintance rape and taking women's consent seriously*, Aldershot, Hants, England; Burlington, VT: Ashgate, cop., s. 219 ff.

⁷⁸ *Ibid.*, s. 221 ff.

gärningsmannen att uppnå sexuell tillfredsställelse. Våldtäkt innebär att offret blir objektifierat, degraderat och förödmjukat. Gärningsmannen tar någonting som skall vara en underbar och njutningsfull upplevelse och förändrar den fundamentalt. Våldtäktsoffer berättar ofta om hur de känner sig smutsiga och nedvärderade både sexuellt och moraliskt. Terrorn och det psykologiska trauma som kränkningen innebär gör naturligtvis också övergreppet extra allvarligt. Det finns generellt sett en nästan förvånande överensstämmelse i hur allvarligt allmänheten ser på våldtäkt. Våldtäkt innebär ett brott mot en persons rätt att kontrollera sin kropp och sin sexuella självbestämmanderätt, och brottets allvarliga grad ligger i den speciella vikt vi fäster vid vår sexuella autonomi.⁷⁹

Archard menar också att våldtäkt innebär en kränkning av den sexuella integriteten, men definitionen av våldtäkt skall vara sex utan samtycke, inte sex minus samtycke som McGregor skriver. Han menar att sättet att se på sex som konstant oavsett om det är med samtycke eller inte, är fel. Sex utan samtycke är vitt skiljt från sex med samtycke, och det felaktiga ligger inte i sex minus samtycke utan i icke samtyckt till sex. Författaren ser två händelseförlopp, sex utan samtycke och sex med samtycke. Det finns ingen kontant faktor som heter bara sex i både våldtäkt och ömsesidigt sex. Det som gör våldtäkt fel är att det är en kränkning av den sexuella integriteten, och detta är fel oavsett hur det påverkar brottsoffret. Författaren delar upp skadan av våldtäkt i fyra. Först skall skiljas mellan den typ av skada som drabbar alla som blivit våldtagna, kränkningen av den sexuella integriteten. Vidare finns en typ av skada som ibland tillkommer utöver och som beror på omständigheterna kring våldtäkten, det kan till exempel vara fysiskt våld. Sen skiljer författaren mellan direkt och indirekt skada av våldtäkt. Direkt skada är den som drabbar offret, och indirekt skada är den som drabbar andra i form av ångest och rädsla för att bli våldtagna. En våldtäkt behöver inte innebära alla dessa skador, men den kan göra det. Utifrån detta drar författaren slutsatsen att våldtäkt bör definieras så brett som sex utan samtycke, och allt det som begreppet härbärgerar innebär allvarlig skada för att det är en kränkning av den sexuella integriteten.⁸⁰

5.2 En kränkning av mänskligt värde

McGregor menar att denna typ av ”moralisk skada” förekommer vid många typer av brott men speciellt vid sexuella övergrepp. Förutom de fysiska och psykiska skadorna så kränks, vid sex utan samtycke, en persons status som likvärdig. Handlingen är ett uttryck för lägre status och för degradering. En våldtäkt uttrycker ett mindre värde hos offret. Att inte invänta samtycke till en sexuell aktivitet är en kränkning av offrets värde och rätt till respekt. Detta bygger på idén om att alla människor i grund och botten har lika värde. Det finns teorier om hur mänskligt beteende uttrycker en mening, och

⁷⁹ Ibid., s. 224 ff.

⁸⁰ Archard, David (2007) *The Wrong of Rape*, *The Philosophical Quarterly*, Vol. 57, Issue 228, s. 374-393.

vissa handlingar uttrycker en överlägsenhet. Eftersom att vi utgår ifrån att alla människor, som likvärdiga, förtjänar en viss behandling som respekterar deras lika värde blir handlingar som inte möter dessa förväntningar en kränkning av den personens värde. Vissa brott har, förutom deras fysiska och psykiska effekter, uttrycket av att nedvärdera offrets värde. Våldtäkt sänder mycket tydliga signaler om kvinnors mindre värde. Våldtäktsmannen uttrycker att kvinnan är till för hans nöje, att användas för hans njutning. Detta eftersom att han inte anser att han behöver ta reda på om hon samtycker eller inte. Han är överlägsen henne och hans önsksningar och behov är relevanta, hennes är det inte. Detta gör henne till ett objekt, istället för en jämbördig person. Att skicka de här signalerna är alltså den moraliska skadan av våldtäkt. Budskapet tas emot inte bara av den våldtagna kvinnan, utan av alla kvinnor. Det krävs inte ens att den våldtagna kvinnan i sig känner sig kränkt. Budskapet om underlägsenhet är otroligt förnedrande, och eftersom att nedvärderandet av offrets värde är knutet till en grupp kränker alltså våldtäkt även kvinnor som grupp.⁸¹

Calhoun, däremot, skriver att våldtäkt inte är ett brott mot kvinnor, det är ett brott mot människan, mot personen. Faktumet att våldtäkt innehåller sex är irrelevant i förhållande till dess felaktighet. Våldtäkt är ett brott för att det är en invasion, då gärningsmannen använder brottsoffret som sin personliga ägodel och agerar helt utan erkännandet av brottsoffret som människa med rätt till självbestämmande. Därför är våldtäkt moraliskt fel.⁸²

Burgess-Jackson skriver i motsats till detta att våldtäkt är ett så pass unikt brott att det inte går att förstås som ett brott, vilket som helst. Det som gör våldtäkt så unikt är att det är ett brott som i övervägande del begås av män mot kvinnor. Brottet är förknippat med social mening och betydelse. När staten inte förhindrar våldtäkter kränker detta alla kvinnors rätt till jämställdhet, eftersom kvinnor oftast är offer för just dessa brott. Våldtäkt, i handling och i praxis, behandlar kvinnor som andra klassens medborgare. Det är på detta sätt våldtäkt är kränkande. Författaren jämför våldtäkt med tortyren och hängningen av svarta, och hon menar att argumentet att lynchning är ett brott mot människor och personer i första hand är visserligen sant, men det är också ett brott mot svarta som grupp, eftersom brottet pekar ut dem och behandlar dem annorlunda. Lynchning, precis som våldtäkt, är skadligt och fel på många olika sätt. Att ta bort sexet ur brottet våldtäkt är däremot att förneka vad för slags brott det är. Få brott kränker brottsoffrets moraliska och politiska rättigheter så som våldtäkt gör. Författaren menar att Calhoun har rätt i att våldtäkt är ett brott mot människor som personer, men detta betyder inte att det inte också är ett brott mot kvinnor.⁸³

⁸¹ Ibid., s. 226 ff.

⁸² Calhoun, Laurie (1997) *On Rape: A Crime Against Humanity*, Journal of Social Philosophy, Volume 28, Issue 1, s. 101-109.

⁸³ Burgess-Jackson, Keith (2000) *A Crime against Women: Calhoun on the Wrongness of Rape*, Journal of Social Philosophy, Volume 31, Issue 3, s. 286-293.

Även Berglund diskuterar frågan om kränkningen på grund av kön. Hon skriver att kvinnor inte har samma sociala position och därför inte heller samma sociala möjligheter och detta problem blir särskilt tydligt om man ser till de sexuella övergreppen. ”Kvinnor drabbas av sexuella övergrepp därför att de är kvinnor”⁸⁴, därför måste också rättsordningen ta hänsyn till den könsmissiga dimensionen, för att inbegripa alla delar av kränkningen. Hon menar att man bör se könstillhörighet som en aspekt av människans integritet. Kön är inte bara grundläggande för den personliga integritet som blir kränkt, utan kön är framförallt en viktig aspekt av den kropp som blir utsatt för kränkning. En viktig premis för en straffrättsligt skyddad integritet är alltså att denna innefattar en fysisk kropp, och denna kropp är både individuell och kulturell. Föreställningen om en neutral mänsklig natur som föregår den sociala kontexten och som är oberoende i förhållande till kön och kropp, följer endast av ideologiska ställningstaganden. Just därför menar Berglund att det är relevant att den människa som preciseras inom straffrättsteorin ger förutsättningar för att tala om människan som socialt och kulturellt. Den människa som drabbas av ett övergrepp har alltid en personlig uppfattning om den kränkning hon utsatts för, och den subjektiva uppfattningen är påverkad av kultur, språk och kön.⁸⁵

5.3 En objektifiering och nedgradering

Kelland argumenterar för att en del av kränkningen av en våldtäkt ligger i faktumet att våldtäkten verkställer det hot som kvinnor lever med dagligen i ett patriarkat, nämligen sexuell objektifiering. Här tar hon utgångspunkt i Sartre, Merleau-Ponty och de Beauvoir och beskriver vad hon uppfattar som situationen för kvinnor i ett patriarkat, speciellt vad gäller vår kropp och relationen till andra människor. Hon utgår från Beauvoir och Young och konstaterar att sexuell objektifiering spelar en fundamental roll för kvinnors situation i patriarkat. På grund av den sexuella objektifiering som ständigt är närvarande kvinnors liv i ett patriarkat, tränas kvinnor i att själva ha ett utomstående perspektiv på sin kropp och blir på så sätt främmande för sina egna kroppar. Den kvinnliga kroppen definieras i motsats till den manliga och i detta ljus placeras den kvinnliga kroppen bland andra ting, så som passiva, inaktiva och sårbara. Detta accepteras omedvetet av kvinnor, och de börjar även själva att se på sin kropp på detta vis. Att bli våldtagen är alltså för en kvinna att få hotet om kroppslig degradering uppfyllt. Vidare argumenterar Kelland för att detta kan förklara det som så många våldtäktsoffer vittnar om – nämligen att kvinnorna mer eller mindre helt dissocierar sig från sin kropp under övergreppet. Att genom den träning som kvinnor får dagligen i att se på sin kropp ur ett externt perspektiv, har kvinnor vid en våldtäkt förmågan att fjärma sig från sin kropp och bli

⁸⁴ Berglund, Kerstin (2007) *Straffrätt och kön*, Uppsala: Iustus, s. 380.

⁸⁵ *Ibid.*, s. 380 ff.

inaktiva och passiva objekt. En del av kränkningen vid en våldtäkt är alltså att få det dagliga hotet om objektifiering helt och hållet uppfyllt.⁸⁶

Garder är av liknande åsikt. Han konstaterar att våldtäkt är både straffrättsligt och moraliskt fel, men inte på grund av den hemska upplevelsen det är att bli våldtagen. Inte heller på grund av att våldtäkt kränker de äganderättigheter som var och en har över sin kropp. Författaren är av åsikten att våldtäkt är fel eftersom det är ett utnyttjande av en annan människa, en kränkning av brottsoffrets status som person och en nedgradering av offret till ett objekt. Han jämför brottet med prostitution och pornografi som också objektifierar, och menar att den enda skillnaden är att våldtäkt förhåller sig till den objektifierade personens rättigheter. Många av våra individuella rättigheter, bygger på och försvaras av statliga intressen. Rätten till sexuell självbestämmanderätt, som är centralt i kriminaliseringen av våldtäkt, är inget undantag. Våldtäkt är alltid fel, även om brottsoffret är omedvetet och inte lider någon skada. Straffrätten skall skydda dessa individuella intressen, men också det offentliga intresset av rätten till sexuell autonomi. Därför är våldtäkt moraliskt och straffrättsligt fel.⁸⁷

5.4 En kränkning av medborgerliga rättigheter och könsdiskriminering

Stellings menar att sexuellt våld är mer än bara en kriminell handling, sexuellt våld är också en könsdiskriminerande handling som kränker kvinnors mänskliga rättigheter. Detta påstående bygger på faktumet att våldtäkt påverkar kvinnor och mäns liv olika, och att detta är könsdiskriminering. Många tycker att det räcker att kriminalisera våldtäkten, men att stanna där, menar författaren, är att ignorera faktumet att sexuellt våld påverkar kvinnors liv väldigt annorlunda från mäns liv. Det är också att ignorera den diskriminerande aspekten av sexuellt våld: kvinnor blir brottsoffer på grund av sitt kön. Att inte erkänna våldtäkt och hot om våldtäkt, som könsdiskriminering och både som ett våldsbrott och som ett sexualbrott, är att inte erkänna hur våldtäkt både representerar och vidhåller ett system som underordnar kvinnor. Åtgärderna och gottgörelsen som följer på ett sexualbrott riktas alltid mot den enskilda kvinnan, istället för mot kvinnor som grupp. Stellings menar att den subjektiva erfarenheten av en våldtäkt blir ett system för underlägsenhet som kränker kvinnors rättigheter som medborgare. Alla de sätt som kvinnor anpassar sig i vardagen på grund av det existerande hotet om sexuellt våld kostar i form av minskad lycka, minskad självbestämmanderätt och minskat utövande av medborgerliga rättigheter. Medborgarskap innebär rätten att bli behandlad av samhället

⁸⁶ Kelland, Lindsay (2011) *Conceptually situating the harm of rape: an analysis of Objectification*, South African Journal of Philosophy; Vol. 30 Issue 2, s. 168-183.

⁸⁷ Garder, John (2009) *Offences and Defences*, Published to Oxford Scholarship, Online: <http://www.oxfordscholarship.com/ludwig.lub.lu.se/view/10.1093/acprof:oso/9780199239351.001.0001/acprof-9780199239351> 2012-04-13 13.05.

som en respekterad, ansvarig och delaktig medlem. Våldtäkt skadar inte bara brottsoffrets kroppsliga integritet, utan också själva samhällskroppen. Detta eftersom att brottet inskränker vissa av medborgarnas rättigheter, baserat på deras kön, och hindrar dem från att delta som fullt ut självbestämmande jämlikar.⁸⁸

Våldtäkt är alltså könsdiskriminering, men måste också ses systematiskt för att se hur den individuella och subjektiva upplevelsen påverkar kvinnor som grupp och deras status. Författaren spårar evolutionen av den subjektiva känslan hos brottsoffret till ett system av underlägsenhet för kvinnor som grupp. Detta baseras på skolor som betonar sambandet mellan den politiska kroppen och den fysiska kroppen, som stärker antagandet att en våldtäkt innebär mer än ett övergrepp på brottsoffrets materiella kropp. Att se på våldtäkt som ett uttryck för den maktobalans som råder mellan könen innebär att skyddet av mänskliga rättigheter blir relevant. Den privata kränkningen av en våldtäkt får alltså konsekvenser för kvinnors offentliga liv. Medborgarskap innebär både rättigheter och skyldigheter. De flesta människor ser det felaktiga i en våldtäkt, men ser inte vad det innebär för kvinnor att leva under hot om fysiskt tvång. Genom att konstatera att våldtäkt inskränker kvinnors mänskliga rättigheter, fastslås att inte bara rätten att inte bli diskriminerad kränks utan också att rätten för kvinnor att vara självbestämmande och deltagande på lika villkor i samhället är hotad.⁸⁹

5.5 En kränkning av intressen

Baber skriver att våldtäkt är fel för att det skadar offret. Att skada offret är att stå i vägen för, eller hindra, vissa intressen som den personen har. Författaren skiljer mellan att skada och göra ont⁹⁰, och att kränka och såra⁹¹. Att ha ett intresse i att ha ett gott rykte innebär att man blir skadad om någon baktalar en, även om man är helt omedveten om vad som sagts och på så sätt inte är sårad eller kränkt. I princip så har alla ett intresse av att inte ha ofrivillig kontakt med andra, speciellt intim kontakt. Att bli våldtagen innebär att detta intresse åsidosätts och skadas, utöver alla de andra konsekvenser en våldtäkt innebär. Vidare har alla ett intresse av att inte användas endast som objekt av andra, ett intresse som också kränks av våldtäkt. Slutligen kan de allra flesta förutsättas ha ett intresse av att kunna leva sitt liv fritt, utan inskränkningar och restriktioner. Detta kränks också vid våldtäkt. Efter en våldtäkt är offret i ett skadat tillstånd, som ofta innebär ångest och andra skadliga psykologiska effekter. Detta inträffar däremot även vid andra brott. Författaren menar att det finns en tendens till att överdriva de skadliga effekterna av en våldtäkt, på grund av att skadan av våldtäkten per se ofta är underskattad. Detta är onödigt eftersom kvinnor, precis som män, har intressen av att inte bli utnyttjade och använda, som

⁸⁸ Stelling, Brande (1993) *the Public Harm of Private Violence: Rape, Sex Discrimination and Citizenship*, 28 Harv. C.R.-C.L. L. Rev. 185, s. 185-216.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Engelskans *harm*.

⁹¹ Engelskans *hurt*.

kränks vid en våldtäkt, även om våldtäkten inte sårade eller kränkte offret rent fysiskt eller psykiskt. En person som blivit rånad behöver inte visa upp bevis på psykologiska trauman för att övertyga om att en skada har skett. Vi erkänner här att, oavsett konsekvenserna, så är ett rån en skadlig handling. Detsamma borde gälla vid våldtäkt.⁹²

Det kan alltså konstateras att det finns omfattande litteratur och forskning kring sexualbrotten. Det är ett allvarligt brott, och det skiljer sig från andra brott, vad gäller den särskilda kränkning som brottsoffret utsätts för. I tidigare kapitel har undersökningar presenterats angående medling och dess möjligheter och konsekvenser i Sverige. I dessa försöksverksamheter har dock sexualbrotten varit uteslutna. Därför görs en komparativ utblick till Danmark, ett land med lagstiftning kring medling i stort liknande den svenska, men som inte utesluter sexualbrotten från medling. Nedan redovisas ett forskningsprojekt om medling vid sexualbrott som genomfördes 2003/2004 vid Rikshospitalet i Köpenhamn, fristående från det rättsliga systemet.

⁹² Baber, H.E. (1987) *How bad is rape?*, Hypatia; Vol. 2, Issue 2, s. 125-139.

6 Medling vid sexualbrott – en dansk undersökning

Medlingens mål och möjligheter och även i viss mån effekter har presenterats tidigare vad gäller Sverige. I alla de svenska försöksverksamheterna har dock sexualbrotten varit uteslutna, därför görs en komparativ utblick till Danmark. Först presenteras den danska lagstiftningen och statistik om medlingsverksamheten för att ge en bild av hur medlingsverksamheten ser ut i Danmark. Sedan redogörs utförligt för en dansk undersökning som genomförts av Karin Sten Madsen angående medling vid sexualbrott.

6.1 Medling i Danmark

Den danska lagstiftningen angående medling i brottmål liknar till stor del vår svenska. Enligt första paragrafen i *Lov om konfliktråd i anledning af en straffbar handling* skall konfliktråd erbjudas i varje polisdistrikt. Konfliktråd innebär att brottsoffer och gärningsman tillsammans med en neutral medlare kan mötas med anledning av en straffbar handling. Medling kan endast förekomma om båda parterna samtyckt (för personer under 18 år endast med förmyndares samtycke) och om gärningsmannen i stort har erkänt den straffbara handlingen. Vidare fastslås i fjärde paragrafen att medling i konfliktråd inte ersätter straff eller andra rättsliga följder av en straffbar handling.⁹³ Enligt förarbetena till nämnda lag kan alla typer av straffbara handlingar behandlas i konfliktråd om det efter en konkret värdering anses lämpligt.⁹⁴

En försöksundersökning av medling gjordes 1998-2002 av *Center for alternativ Samfundsanalyse i Danmark*, CASA, i distrikten Ringsted, Roskilde och Glostrup. CASA har följt försöket och lagt fram en avslutande evaluering, byggd på frågeformulär och intervjuer. 57 % av alla deltagarna svarade på frågeformuläret. Allt som allt genomfördes 150 medlingar under dessa fyra år. Polisen har frågat och erbjudit medling i 1432 fall och i 357 skickat det vidare till medling, alltså i ca var tionde fall.

Sammanfattningsvis kan sägas att resultatet visar att deltagarna haft stort utbyte av medlingen. Både de gärningsmän och brottsoffer som deltagit i medling och svarat på frågeformuläret uttrycker i stort sett endast tillfredsställelse med sin medverkan. Fler än åtta av tio värderar samtalet som vällyckat eller mycket vällyckat. 5 % uttrycker att medlingen varit direkt misslyckad.⁹⁵

⁹³ Lov om konfliktråd i anledning af en straffbar handling, LOV nr. 467 af 12/06/2009.

⁹⁴ Betænkning nr. 1501/2008 Afgivet af Justitsministeriets udvalg om konfliktråd s. 91 f.

⁹⁵ Syberg Henriksen, Claus (2003) *Evaluering af konfliktråd*, CASA, s.7 f.

6.2 Hvor ku´ du gøre det?

Fristående från det rättsliga systemet genomförde Karin Sten Madsen, som arbetade på Centrum för våldtäktsoffer på Rikshospitalet i Köpenhamn, 2003/2004 undersökningen *Hvor ku´ du gøre det?*⁹⁶. Hon undersökte ifall medling kan bidra till att kvinnor som utsatts för ett sexuellt övergrepp kan förbättra sin livssituation. Centrum för våldtäktsoffer tar emot kvinnor som har utsatts för sexuella övergrepp, oavsett om det polisanmälts eller inte. Huruvida den aktuella händelsen rent juridiskt beskrivs som våldtäkt, är inte relevant för att få hjälp på centret. Anledningen till projektet var att bara ett år efter att centret hade startat upp, i mars 2000, bad en kvinna om hjälp med att kontakta den man som hade kränkt henne sexuellt. Senare kom flera kvinnor med samma önskan och ett behov av att, som ett led i deras bearbetning av händelsen, konfrontera mannen för att förstå, uttrycka vrede och för att känna sig säkra. Undersökningens mål var:

- Att undersöka om medling kan bidra till att förbättra våldtäktsoffers livssituation
- Att identifiera faktorer, som möjliggör respektive begränsar medling
 - Att värdera betydelsen av medling för våldtäktsoffer och gärningsmän på såväl kort som lång sikt
- Att peka på⁹⁷ kriminalpreventiva faktorer
- Att utveckla en metod som kan användas av andra som arbetar med våldtäktsoffer och gärningsmän.⁹⁷

Undersökningen påbörjades i juli 2003 och varade i 12 månader. I undersökningen ingick 16 kvinnor. Alla kände mannen – mer eller mindre väl - som hade utsatt dem för sexuella övergrepp. 15 kvinnor hade varit utsatta för vaginal och/eller anal och/eller oral penetrering och en kvinna hade varit utsatt för våldtäktsförsök. En av kvinnorna hade förutom våldtäkt blivit utsatt för grovt fysiskt våld. Fem av kvinnorna anmälde övergreppet, elva gjorde det inte. Fjorton utav kvinnorna hade dansk härkomst. Alla utom tre var under 25 år.⁹⁸

6.2.1 Medlingsförloppet

6.2.1.1 Hänvisning till medling

Vid kvinnans första konsultation hos läkaren skaffade denna sig ett intryck av kvinnans situation och om läkaren ansåg att det verkade som om kvinnan hade tankar om att vilja ta kontakt med mannen så nämnde läkaren att det fanns möjlighet till detta vid centret. Medling kunde också komma på tal vid uppföljande kontroll två veckor senare, hos psykologen eller socialrådgivaren. Efter hänvisningen tog medlaren kontakt med kvinnan och

⁹⁶ Sten Madsen, Karin (2005) *Hvor ku´ du gøre det? Konfliktmægling ved seksuelle overgreb*, Center for Voldtægts ofre, Rigshospitalet.

⁹⁷ Ibid., s. 4-6.

⁹⁸ Ibid. s. 26 ff.

avtalade tid till första samtalet, kvinnan fick då bestämma var och när. Det första samtalet gick ut på att lyssna till kvinnans tankar och vad hon ville skulle ske. Kvinnan valde själv hur mycket eller hur lite hon ville berätta, det viktigaste var att hon inte kände sig pressad, att hon inte tog förhastade beslut och att hon fick tillit till medlaren. Medlaren var tydlig och gav information om både möjligheter och begränsningar vid medling och preciserade också sin egen roll och funktion. Kvinnorna var ofta osäkra och ambivalenta i sina önsknings, de både ville och inte ville och de hade en känsla av att deras tankar om att vilja ta kontakt med den man som kränkt dem var onormala och felaktiga.⁹⁹

6.2.1.2 Förberedelser

Beslutar kvinnan sig för att kontakta mannen är nästa steg att fundera på hur. Många alternativ är möjliga, direkta samtal eller samtal via brev och i så fall, egenförfattade brev eller brev skrivna med hjälp av medlaren. Medlaren betonar också att det inte finns några som helst möjligheter att pressa fram ett svar av mannen, likaså att det var viktigt att vara beredd på alla olika typer av svar och icke-svar. När det inte kom något svar och vid tidpunkten då kvinnan själv valde att ge upp, avslutades kontakten med medlaren efter ett avrundande samtal. När det kom svar, kunde det antingen utvecklas till en korrespondens via brev eller till ett möte. De män som ville möta kvinnan ombads att själva ta kontakt med medlaren för att avtala ett möte. Detta möte följde samma riktlinjer som det första mötet med kvinnan. Efter detta träffade medlaren kvinnan respektive mannen i vars ett förberedande möte. På det förberedande mötet pratade man om medlingens syfte, parternas förväntningar, vad de har behov av att prata och fråga om, medlarens roll under samtalet och frågan om andra eventuella bisittare. Mark Umbreit, en förespråkare för Restorative Justice i sexualbrott, menar att det under det förberedande mötet är medlarens roll att ”push all buttons”, det vill säga parterna skall förstå vad de medvetet och omedvetet förväntar sig av samtalet. Parterna har givetvis vars en agenda inför mötet, och det är medlarens uppgift att tala om, fråga om och ibland även ifrågasätta den så att ingen av parterna har orealistiska förväntningar inför mötet. Medlaren kan också agera som ”go-between”, vilket innebär att man framför frågor och information mellan parterna, typiskt sett kan det handla om att kvinnan vill veta om mannen kommer att svara på vissa frågor, och mannen vill förmedla att kvinnan inte behöver vara rädd för honom. När båda parterna anser att de är redo för att mötas, är det medlarens uppgift att hitta ett neutralt ställe för samtalet, sen avtalar man om vem som kommer först respektive sist till lokalen, hur de skulle hälsa på varandra, hur de skulle sitta i lokalen och så vidare. Allt detta är för att minimera nervositet och osäkerhet. Parterna blir också ombedda att fundera på vad de vill göra efter mötet, om de vill gå hem direkt eller om de vill ha sällskap. Om parterna gav sin tillåtelse ringde medlaren upp ett par dagar efter samtalet för att höra hur de hade det.¹⁰⁰

⁹⁹ Ibid. s. 31 f.

¹⁰⁰ Ibid. s. 32 ff.

Avsikten med de förberedande samtalen är vidare att medlaren och parterna skall få god kontakt så att parterna känner att de är i trygga och professionella händer. Det är inte upp till medlaren att ta ställning till vad som är sant och osant, men att erkänna den sanning som de båda var för sig har. Medlaren skall vidare stötta och uppmuntra båda parter i deras önskan att mötas, men utan att stötta orealistiska mål eller att pressa dem. Om man som medlare upplever att en person kan ha svårt att genomföra samtalet, att en eller båda har problem med att lyssna eller har en inställning som kan upplevas som kränkande är frågan om man som medlare skall avbryta processen och inte låta parterna mötas. I denna undersökning hände detta aldrig, men om det hade hänt hade medlaren lämnat det beslutet upp till parterna.¹⁰¹

6.2.1.3 Själva samtalet

Under själva samtalet är medlaren aktivt närvarande men tillbakadragen, i motsats till under det förberedande mötet då medlaren är aktiv och energisk. Efter att medlaren har hälsat parterna välkomna och redogjort för ramarna som man kommit överens om lämnas ordet till parterna. Från en tillbakadragen men uppmärksam position följer medlaren samtalet utan att styra det. Om en av parterna vänder sig direkt till medlaren eller om denna själv anser att hon eller han behöver säga något görs detta på ett sätt som stöttar och erkänner båda parterna. Samtalen varade i 2-3 timmar utan paus, däremot uppstod tystnader och utsvävningar som gav en liten paus. Många frågor ställdes, och ibland ställdes samma fråga på många olika sätt. Här kan medlaren välja att summera vad som sagts och fråga parterna om de kunde gå vidare. Återigen måste medlaren tänka på att inte styra för mycket, utan att ge möjligheter för parterna som de kan välja eller avstå ifrån. Medlaren skall förhålla sig neutral till saken och opartisk i förhållande till parterna. Det är en sak att man som medlare anser att man är neutral och opartisk, och vidare ytterligare en sak att man uppfattas som trovärdig i detta av parterna. I undersökningen diskuterades medlarens anknytning till våldtäktscentret, som en eventuell bidragande orsak både till att vissa män kanske valde att hålla sig borta, och till att vissa kvinnor överhuvudtaget vågat kontakta mannen. I undersökningen har man märkt vissa vanskligheter vad gäller medlarens roll för vissa kvinnor.¹⁰²

Om övergreppet är anmält måste hänsyn tas till rättssystemet, eftersom att kvinnan inte längre ”äger saken”. En anmälan innebär inte ett uttalat hinder för medling, men polis och åklagare är generellt sett obenägna att medverka till eller att rekommendera medling. Ett annat problem som tas upp i undersökningen är tystnadsplikt. Liksom frivillighet är förtroende jätteviktigt för medling. Parterna kan komma överens om en slags moralisk tystnadsplikt emellan de båda, men medlaren har inte tystnadsplikt. Det kan alltså uppkomma en situation då kvinnan anmäler händelsen efter genomförd medling och då medlaren kallas som vittne. Detta hände inte i

¹⁰¹ Ibid. s. 34 f.

¹⁰² Ibid. s. 35 ff.

denna undersökning, men man nämner att situationen rent teoretiskt kan uppkomma.¹⁰³

6.2.1.4 Utvärdering och undersökning av medlingen

Undersökning av medlingsförloppet kunde göras genom att deltagarna skrev på en samtyckesreglering där de lovade att ställa upp på intervjuer om medlingsförfarandet. Kvalitativa intervjuer genomfördes mot bakgrund av ett utarbetat frågeformulär i tre steg. Första intervjun fokuserade på berättelser om övergreppet, känslor, tankar och handlingar efter övergreppet samt motivation och förhoppningar och förväntningar på medlingen. Andra intervjun fokuserade på det direkta/indirekta samtalet och samtals betydelse för kvinnans känslor, tankar och handlingar. Dessa två första intervjuer genomfördes av medlaren. Den tredje intervjun hölls tre månader senare av en utomstående intervjuare, denna fokuserade på känslor, tankar och handlingar i förhållande till samtalet, uppfattningen av medlarens roll och medlingens betydelse för parternas bearbetning av övergreppet. Upplägget var likadant för de män som ställde upp på intervjuer. I första intervjun var 16 kvinnor deltagande, och två män. I andra var det sex kvinnor och två män och i den sista sju kvinnor och två män. Bortfallet berodde dels på omständigheter så som ej avslutat medlingsförfarande och dels på yttre omständigheter som flytt och liknande.¹⁰⁴

6.2.2 Kvinnornas upplevelser av medlingen

Alla kvinnor i undersökningen hade behov av att markera att det som de utsatts för var en förfärlig och orättvis handling och de menade alla att den man som gjort detta mot dem, borde och skulle straffas. Däremot valde de att gå olika vägar i förhållande till detta. Fem av kvinnorna anmälde angreppet till polisen, resterande valde att inte anmäla. Vad som avgjorde det beslutet var olika och mycket personliga överväganden, så som tidigare upplevelser, relation till mannen, omgivningens påverkan och bevisfrågan. Inte minst den enskildes uppfattning av vad straff kan och skall utträta hade betydelse för kvinnans beslut att anmäla eller inte. Elva kvinnor anmälde alltså inte övergreppet, men de önskade liksom de andra fem att mannen skulle straffas, eller att det åtminstone skulle göras klart att hans beteende var oacceptabelt. Deras tankar om straff handlade om både vedergällning och förbättring, på ett sätt som rättssystemet inte kunde tillgodose. De önskade att mannen skulle konfronteras med det fysiska och psykiska resultatet av övergreppet. Det skulle vara hans straff, och samtidigt en vädjan till hans mänskliga sida. Han skulle stå till svars för sina handlingar inför dem, inte för ett rättssystem. Undersökningen betonar att det är näst intill omöjligt att konstatera något generellt om kvinnor som blivit våldtagna. Några kvinnor hade som mål redan från början att möta sin gärningsman ansikte mot ansikte, andra ville aldrig mer se honom igen och

¹⁰³ Ibid s. 36 f.

¹⁰⁴ Ibid s. 25 f.

ville endast meddela sig skriftligt, somliga med syftet att få svar, andra endast för att få säga sin mening. Oavsett hur de valde att meddela sig, fanns det stor överrensstämmelse i vad de ville uppnå.¹⁰⁵

6.2.2.1 Motiv till att delta i undersökningen

Ett motiv var att få uttrycka sina känslor. Kvinnor som har upplevt ett sexuellt övergrepp befinner sig omedelbart efter i ett känslomässigt kaos av vrede, rädsla, sorg och maktlöshet, känslor av en karaktär och styrka som de kanske aldrig tidigare upplevt. Reaktionen på att ha befunnit sig i en maktlös situation kan vara så stark att kvinnan känner att hon är på väg att mista greppet om tillvaron, att hon är på väg att gå under och i hennes inre kämpar hon för att få tillbaka kontroll och balans. Varje kvinna gör detta på sitt sätt, och finner sin egen väg beroende på tidigare erfarenheter och nuvarande möjligheter. I denna undersökning gick vägen till kontroll och balans via upphovsmannen till deras reaktioner. Kvinnorna visade honom sitt förakt och de målade upp sina hämndgiriga känslor. Alla kvinnor kände mannen sedan tidigare, vissa kände varandra väldigt väl, andra var vänner, grannar eller före detta partners. I och med att parterna kände varandra sedan tidigare blir våldtäkten inte bara ett fysiskt och psykiskt övergrepp, det blir också ett uppbrott i en relation. Det behöver inte ha varit en lång eller ens nära relation, men det var en relation som byggde på tillit och förväntningar. Kvinnorna hade valt närheten, och situationen började ofta med helt vanlig tillitsfull samvaro, som helt plötsligt skiftade karaktär. I det känslomässiga kaos som uppstår efter övergreppet står kvinnan därför ofta med ett ben i båda lägren, de varma känslorna finns kvar men de är blandade med ett begynnande erkännande av att de blivit utnyttjade och förnedrade av just den personen, och det är skräckframkallande.¹⁰⁶

Vidare ville kvinnorna få berätta om konsekvenserna av övergreppet. En man kan aldrig någonsin känna vad en kvinna känner efter ett övergrepp, men han kan höra om det lidande han har orsakat, och om de allvarliga och ingripande konsekvenser övergreppet medfört. Han kan höra om rädslan i kroppen, om att låsa in sig och känna sig smutsig, om bilderna och ljuden som kommer tillbaka och om självmordstankarna. Om att inte bara en kropp, utan också en tillvaro blivit förändrad. Kvinnorna hade en önskan om att straffa, men också en önskan om att uppnå en slags förståelse och inte minst ett hopp om att deras smärta skulle göra avtryck på männen. Övergreppet skulle inte bara gå spårlöst förbi. Männen kunde inte ta bort kvinnornas smärta, men de kunde hjälpa dem att bära den genom att ta på sig skulden. Vissa av kvinnorna ville däremot inte alls visa upp sina känslor. De ville inte visa mer eller ge mer av sig själva till den man som redan fått, eller tagit, för mycket. Mannen skulle inte få se så mycket som en tår, eller få möjlighet att läsa av deras känslor, och därför valde de att kommunicera skriftligt.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Ibid s. 38 f.

¹⁰⁶ Ibid. s. 40 f.

¹⁰⁷ Ibid. s. 41 f.

Att ställa frågor och få en förklaring var en annan anledning till medverkandet i medling. Varför? Varför gjorde han det? Hur kunde det hända? Vad tänkte han på? Hur kunde han? Detta var de frågor som oftast blev ställda i breven och vid mötet. När man som människa råkar ut för oväntade händelser söker man ofta efter en orsak. Var det deras eget beteende, missförstånd, alkohol eller oklara signaler som orsakat det? Varken kvinnorna själva eller någon annan kan förklara varför övergreppet ägde rum. Det kan bara den man som begick övergreppet, och ibland kan inte ens han finna svar. Kvinnorna ville ge mannen ett försök att finna svaret, de ville höra hans version så att de kunde jämföra med sin egen. Då visste de i alla fall vad de skulle förhålla sig till. Hellre veta hans version, hur grym den än är, än att leva med föreställningar och fantasier.¹⁰⁸

Att ge mening till en meningslös handling uppgavs också som ett skäl för medverkan. Det som skett har skett, blev sagt om och om igen i samtalen med kvinnorna. Det kan inte göras o gjort eller göras rätt, men det skulle stoppas. Det får aldrig ske igen, ingen skall utsättas för något så meningslöst och ont som det de blivit utsatta för. Endast genom att förhindra upprepning, kunde denna meningslösa handling få mening. Därför var det viktigt för kvinnorna att veta vilka tankar männen i efterhand hade om sin handling, om de hade tänkt på det och reflekterat över det. Hade de lärt sig något?¹⁰⁹

Ytterligare ett motiv var att få respekt och erkännande – och en ursäkt. Våldtäkt är en respektlös handling och en kränkning av någon annans integritet. En annan människa har, avsiktligt eller av misstag, underkänt dem som värdiga och självbestämmande människor. Vissa av kvinnorna hade fått sms antingen som om inget hade hänt eller med ursäkter, de flesta av kvinnorna fick däremot endast tystnad. Vissa tolkade tystnaden som att mannen förstod att han gjort något fel och detta kunde upplevas både som ett plåster på såret men också som en bekräftelse på att mannen inte respekterade kvinnan nog för att stå för sin handling. Han tog inte på sig skulden, och han tog inte skulden från dem. För även om kvinnorna själva nådde fram till att de var utan skuld var det viktigt för dem att få höra att mannen tog på sig skulden och erkände att de var utan skuld i det som skett. Kvinnorna var på det klara med att mannen troligtvis inte skulle erkänna att han hade begått ett övergrepp, men det var viktigt att de fick ett erkännande på att det som de upplevde som ett övergrepp faktiskt hade skett och att de inte var ensamma om att känna att någonting gått snett. När en man sa ja till att mötas uppfattade kvinnan det som ett tecken på att han trots allt respekterade henne. I samtalet kunde hon, förutom att berätta om upplevelsen, få möjlighet att uttrycka vad hon inte kunnat säga då övergreppet ägde rum eller upprepa vad som inte hörts eller förstås. Kvinnan fick ansikte mot ansikte berätta var hennes gräns gick och när den överskreds. De gav alltså sig själva en ny chans att säga NEJ och männen en ny möjlighet att höra ett NEJ.¹¹⁰

¹⁰⁸ Ibid. s. 42.

¹⁰⁹ Ibid. s. 43.

¹¹⁰ Ibid. s. 43 f.

Att känna sig säker var en annan grund för medverkan till medling. Eftersom att alla kvinnor kände mannen som begick övergreppet fanns det stor rädsla inför att möta honom igen. Endast vid de två tillfällena då mannen blev häktad omedelbart efter övergreppet kunde kvinnorna känna sig säkra, tillfälligt. Alla andra var i en situation där de kunde möta honom när som helst, och detta resulterade i att kvinnorna stundtals inte rörde sig utanför dörren. Att känna sig säker handlar dock inte bara om att undgå att mötas, det handlar om att veta vilket "socialt landskap" de skulle röra sig i. Det vill säga; vem visste vad och hur förhöll de sig till det? Vad sa de om en? Vilka reaktioner skulle man få? Och vem skulle hålla med vem? Några kvinnor skrev till mannen hur de ville att han skulle förhålla sig framöver, till exempel att han skulle låta bli att befinna sig på vissa platser eller att han skulle sluta kontakta dem. Vissa fick svar med löfte om att göra som de önskade, andra lydde bara men svarade inte på brevet. De kvinnor som mötte mannen kunde avtala direkt om hur de skulle förhålla sig till varandra, så att bägge två kunde känna sig säkra.¹¹¹

Slutligen ville kvinnorna medverka för att få en avslutning och komma vidare i livet. Flera av kvinnorna använde uttryck som "avsluta ett kapitel" och "få det ur världen" när de beskrev vad de önskade uppnå. För många hade livet stannat upp, eller körde på halvfart efter händelsen. De kände sig inlåsta av sina egna känslor och tankar och hade en uppfattning om att de inte skulle bli fria om de inte själva tog initiativ till en avslutning. De hade inte startat den här processen, men de ville göra den så kort som möjligt och få ett värdigt avslut så att livet kunde gå vidare.¹¹²

6.2.2.2 Omgivningens reaktioner

Kvinnorna i denna undersökning valde att göra något som var osedvanligt och gränsöverskridande, inte bara i deras ögon utan även i andras. De bröt mot både uttalade och outtalade normer för hur man som sexuellt kränkt skall förhålla sig till den som kränkt en.¹¹³

Hur förklarar man för andra att man vill ta kontakt med den man som har gjort en så mycket ont? Kan det uppfattas som att man erkänner att det som hänt kanske inte var så farligt? Eller att man själv var kanske var med på det? Redan när man som kvinna inte vill anmäla väcks dessa frågor till liv. Omgivningen förväntar sig ett visst agerande och när kvinnan inte uppfyller detta sätts hennes trovärdighet på spel. Många i omgivningen pressar på för att hon skall anmäla och när detta inte sker tas både tilliten och stöttningen tillbaka. Särskilt för eventuella partners var det oförståeligt att kvinnan inte ville anmäla, och ännu svårare att hon ville träffa mannen. Det blev tolkat som ett förlåtande av mannen. Det var i första hand föräldrar som stöttade sina döttrars beslut om att inte anmäla, utan istället kontakta mannen. Inte alltid för att de förstod, men för att de ville respektera sin dotters val. De flesta i undersökningen har som regel berättat för väldigt få att de var med i

¹¹¹ Ibid. s. 44 f.

¹¹² Ibid. s. 45.

¹¹³ Ibid. s. 63

detta projekt. Några kvinnor visade de brev de skrivit för väninnor eller systrar och kvinnorna upplevde att det hjälpte omgivningen att förstå och visa respekt.¹¹⁴

6.2.2.3 Utfall

Nio av de kvinnor som ingick i undersökningen skickade brev till mannen och sex brev blev besvarade, skriftligt eller muntligt. De kvinnor som gärna ville ha svar väntade i osäkerhet, både på vad svaret skulle innehålla och på om mannen överhuvudtaget skulle ge dem det erkännande som ett svar innebär. Svaret gav dem därför, och det gällde även de kvinnor som inte hade önskat något svar men som likväl fick det, en känsla av stor lättnad. De kände sig bemötta och erkända – detta oavsett innehållet i brevet. De kvinnor som inte fick svar, blev både besvikna och fundersamma. Kvinnorna visste, att han visste att något hade gått snett mellan dem och de undrade varför han inte tog den chans att lätta sitt samvete och gå vidare som de erbjöd. Besvikelsen kom dock inte att stå i vägen för kvinnornas stolthet över sitt eget mod att reagera och göra vad som var nödvändigt för dem.¹¹⁵

Två av de kvinnor som anmält övergreppet och önskade att möta mannen fick inte möjlighet till detta. I ett fall bedömde polisen att mannen var så pass psykiskt avvikande att ett samtal inte var lämpligt, i det andra fallet svarade mannen inte på medlarens förfrågningar. Fem kvinnor som inte anmälde övergreppet mötte mannen i samtal. Omständigheterna och förberedelserna inför samtalet var väldigt olika, och kvinnornas upplevelser av samtalen var lika olika. Kvinnorna hade grundligt förberett sig inför mötet, men känslor som nervositet och framförallt stor rädsla var vanligt. Kvinnorna blev, med ett enda undantag, alla positivt överraskade av sig själva. I samtalen var de mer öppna, ärligare och mindre ondsinta än de trodde att de skulle vara. De var mer avslappnade och mindre arga – och i stånd att formulera sig. När samtalet var över var de förundrade över hur många timmar som gått, tiden hade både flugit och stått stilla för dem. De var trötta, men övervägande tillfreds med vad de uppnått. Dessa känslor höll i sig, men två av kvinnorna fick eftertankar. Den goda viljan och den känslomässiga intensiteten i samtalet hade fått dem att försöka bygga en tunn bro mellan mannen och sig, men en tid efter samtalen fann de dock att det inte var rätt väg för dem.¹¹⁶

Medlaren hade i de förberedande samtalen frågat kvinnorna om de önskade att be om en slags botgöring. Flera av männen förde också frågan på tal, och undrade vad de kunde göra för kvinnorna. Männen önskade att råda bot på vad de hade gjort och ville ha anvisningar från kvinnorna på hur de kunde ”göra det bra igen”. Kvinnorna önskade viss botgöring i form av ändrat beteende mot andra kvinnor, alkoholbehandling eller tillfällig avhållsamhet, men ingen av kvinnorna önskade varken att be om eller ta emot botgöring

¹¹⁴ Ibid. s. 46 f.

¹¹⁵ Ibid. s. 47 f.

¹¹⁶ Ibid. s. 48 ff.

riktade mot sig själva. Männerna måste själva ta ansvar för att göra bot. Den symboliska botgöring som männen gav eller inte gav i form av direkta eller indirekta erkännanden, svar och icke-verbala uttryck visade sig spela långt större roll för kvinnorna. Det var genom att avläsa männens ansiktsuttryck och kroppsspråk som kvinnorna, i nästan högre grad än genom deras verbala uttryck, kunde märka om männen uppriktigt ångrade sin handling.¹¹⁷

Upplevelsen av medlarens roll var i stora delar positiv. Kvinnorna uttryckte att det var bra att de inte blivit styrda. Medlaren hade inneburit en stabilitet, och gett både kontinuitet och flexibilitet. Medlaren hade hjälpt dem sätta ord på känslor, och tryggt väglett båda parter. Meningarna går lite isär om hur man som medlare skall vara neutral och trots det stödja brottsoffret tillräckligt. Vissa tyckte det var bra att medlaren var helt neutral, andra tyckte det hade varit bra om medlaren tydligare tagit kvinnans parti genom att uttrycka ett avståndstagande från handlingen.¹¹⁸

Ingen kvinna i denna undersökning återupptog sin relation till mannen och det var heller inte deras mål. Kvinnorna gick in i denna process med olika förhoppningar och förväntningar och några fick mer än de hade förväntat sig, andra fick mindre, men ingen beklagade att de varit med. Processen var svår att genomföra, den tärde, men i gengäld blev det möjligt att fortare än förväntat kunna lägga händelsen bakom sig. Just det att de hade vågat mista fotfästet lite visade sig vara deras största seger. Beslutet att ta kontakt och visa hur arga och sårade de var blev en vändpunkt, även för de kvinnor som inte fick något svar. De hade handlat och var självbestämmande igen. De hade tagit ett självständigt initiativ till att återupprätta sin värdighet och de kände sig inte längre som offer. De som var vana vid att hantera konflikter fick bekräftelse på att de klarade även denna sårbara situation. Andra upplevde att de brutit med ett tidigare självdestruktivt mönster. Tillgivelse och försoning var inte målet med medlingsprocessen, men flera av kvinnorna funderade på detta både under och efter processen. Antingen som något som aldrig kunde äga rum eller som något de för sin egen skull ville nå fram till. Om kvinnorna i denna undersökning vid en senare tidpunkt ville förlåta kan man bara spekulera kring, men man kan knappast tvivla på att medlingsprocessen har bidragit till att kvinnorna kom att känna sig starkare, helare och klokare. Uppnådde kvinnorna rättvisa? Både ja och nej. Några kvinnor uttryckte att rättvisa helt eller delvis var uppfyllt i och med att mannen fick vad de ansåg att han förtjänade antingen genom det juridiska systemet eller genom deras egen medverkan, andra tyckte det inte. Att ingen kvinna beklagade att hon hade medlat och att alla uttryckte tillfredsställelse med processen tyder emellertid på att medlingen, oavsett utfallet, gav dem en känsla av att de deltagit i en process som de upplevt som rättvis. Medlingsprocessen gav kvinnorna en plattform varifrån de direkt eller indirekt kunde tala till eller med mannen och göra sina önskningsom vedergällning och återupprättelse gällande. Författaren

¹¹⁷ Ibid. s. 50 f.

¹¹⁸ Ibid. s. 51 f.

avslutar med att konstatera att hon på denna grund anser att man kan säga att medlingsprocessen gav kvinnorna en delvis reparativ rättvisa.¹¹⁹

6.2.3 Männens upplevelser av medling

Eftersom att sexton kvinnor var med i undersökningen, var direkt eller indirekt även sexton män med. Fem av männen blev polisanmälda, av dessa dömdes tre och två män friades. Elva män blev alltså inte polisanmälda.¹²⁰

6.2.3.1 Motiv till att delta i undersökningen

Det är enligt polisen ganska få män som erkänner att de har begått ett sexuellt övergrepp. De flesta nekar och förklarar händelsen med att kvinnan själv ville eller att de inte minns. Vissa känner sig orättvist anklagade och andra ifrågasätter bevisen. Därför var det ovanligt att två män i denna undersökning erkände hos polisen att de hade genomfört en sexuell handling mot kvinnans vilja. Frågan är relevant att ställa: vem är en våldtäktsman? Den klassiska bilden är den av en överfallsvåldtäkt där gärningsmannen hoppar fram ur busken, men hur förhåller sig detta till det vanligare scenariot att brottsoffer och gärningsman känner varandra? Ingen av männen i denna undersökning förnekade att de hade haft sex med kvinnan, men med några få undantag förnekade de att de använt våld eller förnekade att de genomfört en sexuell handling mot kvinnans vilja. Därför kunde de inte definiera handlingen som våldtäkt, och därför var de inte heller våldtäktsmän.¹²¹

6.2.3.2 Utfall

Tre av sexton män uppfyllde aldrig kvinnans önskan om att komma i kontakt med dem, i ett tillfälle valde kvinnan att anmäla till polisen istället, i ett annat avrådde polisen från möte och i det tredje skickade kvinnan aldrig sitt brev. Tretton män kom i indirekt eller direkt kontakt med kvinnorna. Av dessa fick nio män brev (ett brev var ställt till mannens familj), en blev kontaktad per telefon, en man blev frågad av polisen om han var intresserad av att möta kvinnan, i ett fall tog pedagogerna på en institution initiativet och en man tog själv kontakt. Sex av breven blev besvarade och fem män mötte kvinnan i samtal. I breven var svaren olika, vissa förnekade helt andra bad om ursäkt.¹²²

Samtalen skilde sig också åt, beroende på vad som hänt. Ett före detta par som hade sovit tillsammans, där mannen redan på morgonen frågat om hans hårdhänta behandling varit våldtäkt, möttes i samtal och han uttryckte att han var ledsen om han gjort henne ont, och frågade vad han kunde göra för att ställa saker och ting tillrätta. Den man som själv kontaktade kvinnan

¹¹⁹ Ibid. s. 52 f.

¹²⁰ Ibid. s. 54.

¹²¹ Ibid. s. 54 f.

¹²² Ibid. s. 55.

hade överfallit henne och försökt ha sex med henne. Han berättade då han mötte henne att han var olycklig över att ha gjort henne illa, och han kunde inte själv förstå att han inte uppfattat att något var fel. Han försäkrade henne om att det inte varit hans avsikt, och att hon inte behövde vara rädd varken för honom eller för andra och att han skulle göra vad som helst för att hjälpa henne. Han berättade att han ända sedan det hänt själv haft det förfärligt. Han hade varit rädd och förvirrad, och han ville inte prata med någon innan han pratat med henne. I ett annat fall handlade det om två utvecklingsstörda personer, där den ena förgripit sig på den andra. Mannen erkände direkt men sa att han inte menat något ont och att han ville be om ursäkt. Han sa att han hört långa vägar att hon sa nej, men kunde inte hejda sig. I samtalet tog han fullt ut ansvar för vad som skett och han bad om ursäkt. En annan man hade på en fest kastat sig våldsamt över en kvinna och haft sex med henne, dagen efter hade han per sms bett att få tala med henne, men inte fått något svar. När hon senare kontaktade honom möttes de i samtal och hon förstod att han inte uppfattade det som hänt som ett sexuellt övergrepp, men att det likväl inte borde ha skett. Hon fick en ursäkt för att han behandlat henne dåligt, och hon förstod att det inte varit hans mening att förödmjuka henne och att händelsen påverkat honom också. En annan av männen blev så chockad av att få höra, först per telefon och sedan skriftligt, kvinnans upplevelse av att hon blivit våldtagen av honom då hon övernattade i hans lägenhet efter en fest att han anmälde sig själv till polisen när han hörde att hon gjort en polisanmälan. Polisen kunde inte förhöra honom i det upprivna tillstånd han befann sig i utan skickade honom till psykiatrisk akutmottagning. Han vidhöll senare att han inte mindes någonting om den natten eftersom att han hade sovit, men han blev dömd för våldtäkt.¹²³

En man har intervjuats flera gånger för denna undersökning. Han berättar att han erkände för alla, inklusive kvinnan i fråga att han försökt och genomfört oralt samlag med henne medan hon sov, flera gånger. Han visste att det var fel, däremot betecknar han inte den sexuella handlingen som våldtäkt. Då krävs det enligt honom att man dels använder våld och dels att man är fullständigt likgiltig inför andra människors känslor. Det han menade att han gjort, var att ha satt sina egna behov framför hennes. Han anmälde sig själv till polisen, som inte ville agera innan kvinnan anmält. Han var full av ånger, men han visste inte hur det kunnat hända och han förstod inte själv. Om straff säger han att han ända från början önskat att få stryk, inte för att han tycker att det är ett rättfärdigt straff men för att det skulle kännas bättre för honom själv. Ett rättfärdigt straff för honom är att något händer som personen inte tycker om, och allt som medlingen inneburet har han tyckt varit helt ”fair”. Det största straffet har egentligen varit hur han hade det efter händelsen, men det är ett straff som inte går att ta på. Frågorna som hon hade ville han svara på så gott det gick, och allt det som inte var frågor som till exempel vrede, det ville han bara ta emot. Han hade bett om ursäkt en massa gånger, men den gången vid medlingsmötet tog hon det allvarligt. Hon sa inte ”det har jag ingen användning för” och det hjälpte honom att hon tog emot ursäkten. Han förstod att hon visste att han var ledsen och att

¹²³ Ibid. s. 56 f.

hon trodde på honom. Hon har kommit vidare, och ironiskt nog menar han att detta är något av det bästa som har hänt honom, för att han har lärt sig så mycket av det. Det har påverkat honom att agera annorlunda i många andra situationer och han tänker på det nästan varje dag. Han har blivit mycket bättre på att inte döma folk utifrån vad de gör. Många människor får en handling tillskrivna sin personlighet, och det tänker han nu mycket på. Hur många handlingar skall man begå för att det skall bli en del av ens personlighet? Likaså har han fått en annan erfarenhet. Han har märkt hur påfrestande det kan vara att önska att bli förlåten. Han berättar att han sökt upp personer som han varit arg på och bett om ursäkt för att han inte förlåtit dem. Han kunde ju se att de ångrade sig, men han tyckte de förtjänade att må dåligt efter vad de gjort. Nu har han lärt sig betydelsen av ordet ”förlåt”. Hur uppriktigt det är, och att när det sägs så skall man inte bara kasta bort det. Om de inte hade medlat så hade de båda fortfarande mått dåligt och då hade de inte kommit vidare menar han. Tiden hade fått läka det, men medlingen har lagt ett plåster på såren förhållandevis tidigt. Han kan gå igenom livet så som det är nu. Denna händelse har varit en av de mest erfarenhetsrika upplevelser som han varit med om och den kommer att följa med honom resten av livet, varje gång han står inför ett val som kan ge konsekvenser.¹²⁴

6.2.3.3 Konsekvenser för männen

Endast några av männen i undersökningen betraktade sin handling som våldtäkt, flera höll med om att deras handling var vad man kunde kalla olämpligt sex, men vad gäller hälften av männen vet vi inte hur de uppfattade det som kvinnorna upplevt som övergrepp. Det enda vi vet är att de inte ville besvara kvinnornas kontakt, och det är naturligtvis ett slags svar i sig, men vi vet inte grunderna till det. Det kvinnorna i mycket direkta ordalag berättar för männen är att de inte bara varit olämpliga utan också dåliga sängpartners, deras sexuella prestationer blir diskvalificerade och deras manlighet förödmjukad. Mot den bakgrunden är det överraskande och lovande att så många har svarat kvinnorna och att några av dem vågade sig fram och påtog sig helt eller delvis ansvar. Några män reagerade med starka känslor då de förstod att de varit sexuellt gränsöverskridande. Det fanns såklart några som ansåg att de hade rätt att agera som de gjorde, men andra lät sig ifrågasättas moraliskt. Hur många män som påverkats går inte att säga men de som erkände att de inte levde upp till sin egen självbild om att vara en person som inte vill göra andra ont hamnade i en våldsamt kris. Idag finns en respektabel identitet som offer, och medföljande möjligheter till hjälp. Männen däremot blir hänvisade till skamvrån och man tar avstånd från dem. Eller så blir deras handling bagatelliserad eller förträngd eftersom den inte tas på allvar. Vi sviker alltså männen, på ett sätt. För var ska männen ta vägen när de trampat snett och vem ska de tala med om sina felsteg? Samhället idag ger möjlighet till hjälp för våldsamma män, men inte alla män i denna undersökning faller in under den kategorin. De har istället varit hänvisade till sig själva, och ibland om de har tur stöttande

¹²⁴ Ibid. s. 56 ff.

föräldrar. Kvinnorna räcker vid medling ut en hård hand mot männen, men likväl en hjälpare hand för att återupprätta något som gått fel. Kvinnan ger mannen en väg tillbaka till den värdighet han miste när han kränkte henne. Det är inte smärtfritt, det visar denna undersökning. Det är inte bara kvinnorna som behöver vara modiga, det krävs också mod för att visa sina svagheter och sin ånger. Frågan, som i denna undersökning inte besvaras, är hur det skall göras möjligt för män att ta emot den hand som sträcks fram emot dem.¹²⁵

6.2.4 Slutsats

Som avslutande konklusion och framtidsperspektiv skriver författaren att kvinnornas uttalanden efter att ha deltagit i medling visar att de gick stärkta ut ur medlingsprocessen, vad än den gav dem. Långt ifrån alla kvinnor som blivit utsatta för ett sexuellt övergrepp önskar att ta kontakt med sin förövare. Undersökningen visar dock att för de kvinnor som hade en stark önskan om att möta den person som hade kränkt dem så bidrog medlingen till att förändra och förbättra den livssituation som de befann sig i efter övergreppet. Eftersom det endast intervjuades en man kan inga slutsatser dras om medlingens betydelse för männen.¹²⁶

Som positiva faktorer som möjliggjort verksamheten nämns att centrets medarbetare varit entusiastiska och uppbackande, samt hade en fördomsfri hållning till kvinnornas önskan om att möta mannen. Att kontakt med medlaren etablerades snabbt, att medlaren hade kunskap om reaktioner efter ett sexuellt övergrepp, att det fanns ett löpande och tätt samarbete mellan de myndigheter som hade kontakt med kvinnan och att medlaren framstod som professionell och flexibel både i förhållande till kvinnan och mannen är andra exempel på positiva faktorer. De begränsande faktorer som fanns var att medling är ett relativt okänt fenomen och att kvinnans omgivning därför varit skeptisk. Vidare att medlaren inte i tillräcklig grad har erbjudit parternas omgivning att delta i processen, att männen inte fick erbjudande om att tala med en manlig medlare, att det i det rättsliga systemet finns så få förespråkare för medling samt att medlingserbjudandet inte i denna undersökning varit tillgängligt för alla, utan endast de som antingen själv uttryckt en önskan eller de som centrets läkare eller psykolog ansåg skulle ha nytta av medling.

Trots att det är svårt att dra slutsatser vill författaren ändå peka på medling som en kriminalpreventiv faktor. Det kommer visserligen till stånd efter att ett övergrepp blivit begånget, men det kan vara medverkande till att ett nytt övergrepp förhindras. Dialog föder omtanke. Det är en av de grundläggande idéerna bakom medling. Kvinnornas önskan om en dialog med männen var inte minst grundat i ett hopp om att förhindra upprepning. Denna undersökning kan bekräfta att medling bidrog till insikt och förståelse,

¹²⁵ Ibid. s. 61 f.

¹²⁶ Ibid. s. 63 ff.

särskilt hos de män som mötte kvinnan ansikte mot ansikte, men även i varierande grad hos de män som på annat vis gjordes uppmärksamma på vilka konsekvenser deras handling fått för kvinnorna. Undersökningen visar alltså att medling vid sexuella övergrepp har potential både för kvinnor som utsatts för övergrepp och för män som begår övergrepp och för professionella som arbetar med sexuella övergrepp.¹²⁷

Undersökningen på Rikshospitalet som Karin Sten Madsen gjorde fick inga direkta verkningar på dansk rätt, som redan öppnat för medling vid alla typer av brott och alltså även sexualbrott. Undersökningen banade däremot väg för att man i andra länder, bland annat i Norge, gjorde liknande försök och i Danmark på andra behandlingsinstitutioner för sexuella övergrepp utvecklade och erbjöd medling, men utanför det rättsliga systemet.¹²⁸

Det kan alltså konstateras att medling kan tillämpas även vid sexualbrott i vissa fall, med positiva utfall. Den ovan presenterade undersökningen gjordes, som nämnts, fristående från det rättsliga systemet i Danmark. Nedan presenteras en komparativ utblick till Nya Zeeland, ett land som inkorporerat Restorative Justice i straffrättsprocessen i mycket stor utsträckning. Detta för att ge ett internationellt perspektiv på ett land med en lagstiftning som skiljer sig mycket från den svenska.

¹²⁷ Ibid., s. 64 f.

¹²⁸ Intervju med Karin Sten Madsen, 2012-04-12, per mail, se frågor i Bilaga B.

7 Komparativ utblick – Nya Zeeland

Nya Zeeland är ett av de länder i världen som inkorporerat Restorative Justice längst i sitt straffrättssystem. Nedan visas hur Restorative Justice påverkat processen för först unga lagöverträdare och sedan även för vuxna. Slutligen presenteras en undersökning som gjorts avseende hur Restorative Justice principerna kan uppfyllas även vid sexualbrott.

7.1 Unga lagöverträdare

Nya Zeeland introducerade 1989 genom *Children, Young Persons, and Their Families Act 1989*, ett innovativt system för ungdomsbrottslighet som ämnade att konstruktivt hantera problem skapade av barn – pojkar och flickor under 14 år - och unga personer – upp till 16 års ålder – som begått brott. Användandet av FGC är centralt för det nya zeeländska straffrättssystemet vad gäller unga lagöverträdare, både som en mekanism som träder i kraft innan åtal (den informella varianten) för att se om detta kan undvikas (40 % av alla FGC är *Pre-charge*) men också som en process som tar vid efter åtal för att avgöra hur man skall handskas med fall som är överlämnade till eller avgjorda i *Youth Court* (den formella varianten). Syftet är att deltagarna på dessa möten skall fatta de beslut, rekommendationer och planer som är nödvändiga i förhållande till det barn eller den ungdom som föranlett processen.¹²⁹

Bakom utvecklingen av 1989 års bestämmelser låg noga överväganden gällande kulturell lämplighet, rättssäkerhet, familjens rättigheter och behovet av att erbjuda effektiva brottsavledande rutiner utan att lägga alltför mycket makt hos polisen. Idag har Nya Zeeland ett straffrättssystem för ungdomar som reflekterar övertygelsen att:

- Kontakt med straffrättssystemet är i sig ofta farligt
- Ungdomsbrottslighet är ofta tillfälligt beteende som man växer ur
- Unga skall konfronteras och ges möjligheten att ta ansvar för sina handlingar genom att gottgöra brottsoffren
- Genom att engagera unga gärningsmän i ett direkt möte med sitt brottsoffer, så kan de se effekterna av sitt handlande.¹³⁰

1989 års lagstiftning separerade brottmålsprocessen rörande unga från den normala processen i *Family Court*, genom att skapa en speciell *Youth Court*. Detta var för att se till att ärendena behandlades snabbt, proportionerligt och

¹²⁹ <http://www.justice.govt.nz/courts/youth/about-the-youth-court/family-group-conference>
2012-04-12 15.08.

¹³⁰ <http://www.justice.govt.nz/courts/youth/about-the-youth-court/family-group-conference>
2012-04-12 15.08.

rättvist. Förhoppningsvis skulle processen också stärka samhället i stort. Det nya systemet skulle bryta med det traditionella, men fortfarande förena begreppen rättvisa och välfärd genom att via FGC hålla de unga ansvariga och samtidigt se till att möta behovet hos de unga gärningsmännen. FGC involverar den unga gärningsmannen och brottsoffret, samt deras familjer i beslutsfattandet, med målet att alla skall känna att det blev ett rättvist slut på processen. Detta reflekterar de gamla konfliktlösningsmetoder som Maori folket använt sig av i hundratals år, och Restorative Justice teorier om att engagera brottsoffret och att uppmuntra till dialog för att uppnå försoning, upprättelse och rehabilitering.¹³¹

7.1.1 När håller man FGC

Det finns olika sorters processer som går under benämningen FGC, nedan förklaras de sex situationer då man förrättar varianter på FGC:

Den informella varianten:

- När en ungdom påstås ha begått ett brott, men inte har blivit arresterad så kan inget åtal göras i *Youth Court* innan polisen och FGC koordinatören har konsulterat. Om polisen efter detta fortfarande vill åtala personen måste en *Pre-charge FGC* ordnas.

Den formella varianten, efter arrestering:

- När en ung person inte nekar till anklagelserna i *Youth Court* så måste domstolen begära att en FGC hålls – en *Court-ordered FGC*. Detta är den vanligaste sortens FGC.
- När ungdomen förnekat brott men brottet bevisats i domstolsprocess och det inte tidigare funnits någon möjlighet att överväga hur den unga gärningsmannen skall behandlas, då skall FGC hållas.

Övriga fall då det hålls FGC:

- När en ungdom förnekar ett brott, och domstolen begär att han eller hon skall vara häktad i väntan på domen, då skall en *Custody Conference* ordnas.
- När en polistjänsteman anser att ett barn (som begått brott) behöver vård eller skydd. Då blir det en *Child-Offender Care and Protection Conference* i *Family Court*.

¹³¹ <http://www.justice.govt.nz/courts/youth/about-the-youth-court/family-group-conference>
2012-04-12 15.08.

- En *Youth Court* kan se till att en FGC hålls i alla steg under processen om det är nödvändigt eller önskvärt.¹³²

År 2006 hanterades cirka 62 % av ungdomsbrottsligheten på Nya Zeeland vad gällde 14-16 åringar (exklusive trafikförseelser) av polisen genom *Police Youth Aid* (speciella poliser som jobbar med brottsavledning¹³³) eller genom en *Formal warning*. Cirka 6 % hänvisades av polisen till FGC (den informella varianten, då polisen ämnar åtala). I de resterande 29 % av fallen arresterades lagöverträdaren och hänvisades direkt till *Youth Court*, som måste hänvisa alla fall då den tilltalade erkänt och alla fall då den tilltalade nekat, men hans eller hennes skuld bevisats i domstol, till en FGC för rekommendation. Övriga 3 % är fall då ingen av de nämnda åtgärderna använts på grund av till exempel den misstänkte lagöverträdarens död, dennes mentala tillstånd eller liknande.¹³⁴

Intentionen vid införandet av *Children, Young Persons and Their Families Act 1989*, var att låta ungdomar, deras familjer och deras brottsoffer bli delaktiga i processen och påverka utgången. På Nya Zeeland hålls FGC i alla mål som involverar unga lagöverträdare, vid alla brott.¹³⁵

7.1.2 Hur går formella/informella FGC till

I en FGC samlas den unga lagöverträdaren, dennes advokat om någon sådan har tillförordnats, familjemedlemmar och även ”utökade familjemedlemmar”, brottsoffret och dennes stödpersoner (eller representanter för brottsoffret), polisen, en *Youth Justice Coordinator*, och eventuellt en *Child, Youth and Family social worker* för att klargöra lagöverträdarens inställning till anklagelserna (processen fortsätter endast om han eller hon erkänt handlingen eller om det bevisats i *Youth Court*), diskutera och komma överens om ett beslut eller rekommendation till domstolen.¹³⁶

Målet är att göra alla delaktiga i processen, men all närvaro och allt deltagande är frivilligt. Frivillighet är en viktig aspekt och alla medlemmar

¹³² Children, Young Persons and Their Families Act 1989 No 24 (27 may 1989) Reprint as at 23 July 2011, Section 258, 246, 247 och 281B, och <http://www.justice.govt.nz/courts/youth/about-the-youth-court/family-group-conference> 2012-04-12 16.21, och <http://www.justice.govt.nz/publications/publications-archived/1996/restorative-justice-a-discussion-paper-1996/chapter-3-the-new-zealand-criminal-justice-system-and-restoration> 2012-05-17 14.56.

¹³³ <http://www.justice.govt.nz/policy/crime-prevention/youth-justice/child-offending-and-youth-justice-processes/child-offending-and-youth-justice-processes#introduction> 2012-05-17 15.27.

¹³⁴ Chong, Jim *Youth Justice Statistics in New Zealand: 1992 to 2006* (Prepared for Ministry of Justice), Table 3.12. <http://www.justice.govt.nz/publications/global-publications/y/youth-justice-statistics-in-new-zealand-1992-to-2006-august-2007/full-report/3-police-apprehensions-and-resolutions>. 2012-04-26 14.39.

¹³⁵ Morris, Allison and Gabrielle Maxwell.

¹³⁶ Children, Young Persons and Their Families Act, Section 251, och Morris, Allison and Gabrielle Maxwell.

ges rätten att delta i den beslutsfattande processen och friheten att acceptera eller att inte acceptera ett beslut. Att låta medlemmarna ha med sig stöttande personer av olika slag är menat att skapa ett klimat som uppmuntrar till deltagande av alla medlemmar.¹³⁷

Delaktighet är alltså fullt ut frivilligt för brottsoffer. Statistiken visar att inte alla väljer att delta, oftast för att de vill glömma upplevelsen istället för att konfronteras med den. Däremot, även om de inte deltar, blir deras åsikter ofta inkluderade via representanter, brev, videor eller liknande.¹³⁸

Lagstiftningen tillåter FGC medlemmar att rekommendera:

- Att processen skall upphöra eller fortsätta
- Att en formell varning skall utfärdas av polisen
- Att det skall förklaras att den unga behöver vård och skydd
- Att straff skall utdömas
- Att skadestånd skall betalas till brottsoffret.¹³⁹

Dock krävs det att beslutet är i överensstämmelse med principerna i 1989 års lag.¹⁴⁰ Dessa är följande:

- En straffrättslig process skall inte föras mot en ung lagöverträdare om det finns alternativa sätt att hantera problemet, med mindre än att det allmänna intresset kräver det.
- En straffrättslig process skall inte heller föras med det enda syftet att ge assistans eller vård som är ägnat att hjälpa den unga lagöverträdaren eller dess familj.
- Alla sätt att hantera unga lagöverträdare skall syfta till att stärka familjen och uppmuntra till att familjen själv hanterar problemen.
- Den unga lagöverträdaren skall inte alieneras från samhället med mindre än att det behövs för att skydda allmänheten.
- Hänsyn skall tas till lagöverträdarens ålder vad gäller eventuella sanktioner och alla sanktioner skall syfta till utveckling av lagöverträdaren och vara det minst ingripande alternativet.
- Alla sätt att hantera unga lagöverträdare skall fokuseras på orsaken till brottsligheten.
- Hänsyn skall tas till eventuella brottsoffers åsikt och intresse.
- Sårbarheten hos unga lagöverträdare skall innebära speciell hänsyn vad gäller utredningar.¹⁴¹

Däremot finns inga andra varken lagstadgade, formella eller informella restriktioner för överenskommelserna. De givna bestämmelserna är bara en

¹³⁷ <http://www.justice.govt.nz/courts/youth/about-the-youth-court/family-group-conference> 2012-04-12 19.42.

¹³⁸ <http://www.justice.govt.nz/courts/youth/about-the-youth-court/family-group-conference> 2012-04-26 12.04.

¹³⁹ Children, Young Persons and Their Families Act, Section 260.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Children, Young Persons and Their Families Act, Section 208.

plattform som sedan tillåter stor kreativitet och individualisering vad gäller konstruktiva lösningar på problem. Alla måste dock vara överens om de FGC planer/rekommendationer som man beslutar om. Intentionen vid införandet av *Children, Young Persons and Their Families Act 1989*, var att låta ungdomar, deras familjer och deras brottsoffer bli delaktiga i processen och påverka utgången. Därför kan inte *Youth Courts* ta några beslut innan en FGC har hållits, och vid *Pre-charge FGC* och *Court-ordered FGC* (alltså när lagöverträdaren erkänt) skall domstolen ta hänsyn till om något beslut, någon rekommendation eller någon plan formulerats på FGC. Överenskommelsen måste dock accepteras av *Youth Court*, men det blir den i de allra flesta fall. FGC överenskommelsen är i så fall bindande.¹⁴²

Om gärningsmannen uppfyller alla sina förpliktelser så kan domstolen avskryva målet. Dock kan domstolen, trots detta, om skulden bevisats i domstol och om det anses lämpligt, besluta att den unga lagöverträdaren skall uppfylla ytterligare förpliktelser, så som att betala sina rättegångskostnader eller skadestånd till brottsoffret. Domstolen kan också, utöver den godkända planen, bestämma om ytterligare påföljder så som böter eller samhällstjänst. Innan ett sådant beslut fattas skall dock noggranna överväganden göras vad gäller gärningsmannens bakgrund, attityd till brottet och tidigare brottslighet. Likaså beslutar domstolen i ärendet om deltagarna vid FGC inte lyckats få till stånd en överenskommelse.¹⁴³

7.2 Vuxna lagöverträdare

På Nya Zeeland började alltså tillämpningen av Restorative Justice med FGC i fall med unga lagöverträdare genom *Children, Young Persons and Their Families Act 1989*. Under 1990 talet började man även använda samma principer och tillvägagångssätt i fall med vuxna lagöverträdare. Det var däremot inte förrän *the Sentencing Act 2002*, *the Parole Act 2002* och *the Victims' Rights Act 2002* som man formellt erkände Restorative Justice i den traditionella straffrätten.¹⁴⁴

The Conferencing model utvecklades, baserat på FGC modellen, och används nu i de allra flesta fall i Restorative Justice processer vid vuxna lagöverträdare på Nya Zeeland. Denna modell användes vid pilotprogrammet för Restorative Justice vid nya zeeländska domstolar, men då uteslöts sexuella övergrepp från programmet. Ändå har vissa

¹⁴² <http://www.justice.govt.nz/courts/youth/about-the-youth-court/family-group-conference> 2012-04-12 19.12, och *Children, Young Persons and Their Families Act*, Section 279, och Morris, Allison and Gabrielle Maxwell.

¹⁴³ *Children, Young Persons and Their Families Act*, Section 282, 283, 284 och 264.

¹⁴⁴ Ministry of Justice *Restorative Justice in New Zealand, Best Practice*, May 2004, s. 8. <http://www.justice.govt.nz/publications/global-publications/r/restorative-justice-in-new-zealand-best-practice> 2012-05-10 21.11.

organisationer använt sig av modellen vid sexuellt våld, utanför pilotprogrammet.¹⁴⁵

7.3 Riktlinjer för Restorative Justice

2004 publicerade Justitiedepartementet riktlinjer för hur processen i Restorative Justice skulle se ut, så kallat *Best Practice*. De identifierade då åtta nyckelprinciper:

- Frivillighet
- Fullt ut deltagande av både brottsoffer och gärningsman
- Effektivt deltagande som kräver att deltagarna är välinformerade
- En process som håller gärningsmannen ansvarig
- Flexibilitet och ansvarsfullhet
- Emotionell och fysisk säkerhet för deltagarna
- En effektiv process
- Ett krav på att Restorative Justice processer endast förrättas i lämpliga fall.¹⁴⁶

7.4 Project Restore: An explorative Study of Restorative Justice and Sexual Violence

Project Restore är en organisation som utvecklats med hopp om att svara på den frustration som många brottsoffer för sexuellt våld känner som försökt uppnå rättvisa via det traditionella straffrättssystemet. *Project Restore* har med inspiration av andra Restorative Justice organisationer utvecklat en process, baserat på *the Conferencing Model*. Processen skall ge brottsoffer en känsla av rättvisa, hjälpa gärningsmän att förstå konsekvenserna av sitt handlande samt hjälpa till att utveckla en handlingsplan som till exempel innebär reparation för brottsoffret och terapeutiska program för gärningsmannen.¹⁴⁷ *Project Restore* har inget avtal med domstolar om hänvisning av fall, och de flesta fall av sexuellt våld som hamnar hos dem har inte rapporterats till polisen eller någon annan myndighet.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Buttle, John Dr., Cummins, Christine, Freeborn, Erin V. och Jülich, Shirley Dr. (2010) *Project Restore: An explorative Study of Restorative Justice and Sexual Violence*, s. 9. http://aut.academia.edu/JohnButtle/Papers/221442/Project_Restore_An_Exploratory_Study_of_Restorative_Justice_and_Sexual_Violence 2012-05-21 12.00.

¹⁴⁶ Ministry of Justice *Restorative Justice in New Zealand*, December 2010, s. 8. <http://www.justice.govt.nz/policy/criminal-justice/restorative-justice/restorative-justice-in-new-zealand> 2012-05-10 21.14.

¹⁴⁷ Buttle, m. fl., s. 1.

¹⁴⁸ *Ibid.*, s. 17.

Undersökningen *Project Restore: An explorative Study of Restorative Justice and Sexual Violence*, som presenterades 2010, gjordes på uppdrag av *Projekt Restore* och med finansiering från Justitiedepartementet på Nya Zeeland. Undersökningen analyserade Restorative Justice processen som *Projekt Restore* använder vid sexuellt våld. Målet med undersökningen var att informera Justitiedepartementet om hur *Projekt Restore* jobbar, hur de implementerar *Best Practice* principerna och resultatet av deras arbete. Projektet leddes av Dr. Shirley Jülich och Dr. John Buttle, båda två från Auckland University of Technology.¹⁴⁹

7.4.1 Utgångspunkter

Utgångspunkterna för undersökningen var att de negativa konsekvenserna av sexuellt våld är väl undersökta och väldokumenterade, kostnaden för brottsoffer, deras familj och samhället i stort är betydande och de ekonomiska kostnaderna vid ett sexualbrott likaså (ett sexualbrott kostar 71 130 dollar enligt en undersökning gjord av Finansdepartementet på Nya Zeeland¹⁵⁰). Det finns vidare endast lite forskning rörande Restorative Justice program vid sexuellt våld och *Project Restore* är ett av de få program som använder Restorative Justice vid sexuellt våld.

Undersökningen omfattar 29 fall som hänvisats till *Project Restore*, och av dessa avslutades nio konferenser. Vid undersökningen användes kvalitativ metod så som intervjuer och dokument analyser, men även kvantitativ analys för att ge en förståelse för siffrorna vad gäller antalet ärenden och antalet genomförda konferenser. Fyra personer ur personalen intervjuades och sex deltagare intervjuades (alla brottsoffer var kvinnor, och alla gärningsmän var män, ålder nämns inte¹⁵¹). På grund av det mindre antalet deltagare kan inte resultaten generaliseras till att gälla alla brottsoffer och gärningsmän. Modellen som använts av *Project Restore* är en modifierad version av *the Conferencing model* som användes vid pilotprogrammet för Restorative Justice vid nya zeeländska domstolar. Modellen utvidgades till att inkludera en medlare som har bred kunskap i dynamiken vid sexuellt våld, två experter på Restorative Justice för brottsoffer respektive gärningsmän samt en psykolog som övervakar processen utan kontakt med parterna.¹⁵²

¹⁴⁹ Ibid., s. 1 ff.

¹⁵⁰ Roper, T. och Thompson, A. (2006) *Estimating the costs of crime in New Zealand in 2003/2004*, Wellington: The Treasury.

¹⁵¹ Buttle, m. fl., s. 13.

¹⁵² Ibid., s. 25 och 61 f.

7.4.2 Hinder vid utövandet av Restorative Justice vid sexuellt våld

Project Restore har uppmärksammat ett antal hinder vid användandet av Restorative Justice vid sexuellt våld genom att använda en undersökning gjord av Jülich 2001¹⁵³, nämligen:

- Den ojämna maktfördelningen vid sexuellt våld,
- Likabehandling,
- Neutralitet och opartiskhet för medlaren,
- Överföringen av makt till samhället
- Den samhälleliga reaktionen på brottet.¹⁵⁴

Project Restore har försökt överkomma dessa hinder. Syftet har varit att kunna ge en "känsla av rättvisa" innebärande att vittnen får höra brottsoffrets historia i ett säkert forum baserat på substantiell likabehandling, ett erkännande av skillnaden mellan rätt och fel, att gärningsmannen tar sitt ansvar, att gärningsmannen och andra i omgivningen erkänner att brottsoffret varit just ett brottsoffer och att relationer förändras så att brottsoffret känner att det är möjligt att leva i samma samhälle som gärningsmannen.¹⁵⁵

Den ojämna maktfördelning som finns i relationen mellan brottsoffer och gärningsman kan komplicera mötet och konfrontationen. Det är alltså mycket viktigt att medlaren förstår hur manipulativ en sexualförbrytare kan vara, och att brottsoffret ges tillräckligt med stöd och kraft för att bryta igenom förnekelse och bagatellisering. Om medlaren inte har kunskaper om dynamiken vid ett sexualbrott så kommer inte brottsoffrets sanning att bli hörd eller förstådd. Just på grund av denna ojämna maktbalans blir också likabehandlingen i processen ett problem. Utmaningen är att ge rättvisa åt två parter med väldigt olika behov. Det är därför viktigt att det blir en substantiell likabehandling, alltså att behandla olika, just olika. Skall Restorative Justice processen vara säker så krävs att man erkänner och tillgodoser de behov som brottsoffer har och att man vågar behandla brottsoffer och gärningsman olika. Neutralitet och opartiskhet blir i förlängningen också ett problem. Det är inte möjligt att vara neutral i ett fall som handlar om sexuellt våld, och man måste undvika att se denna typ av våld som en dispyt. Balanserad opartiskhet är istället vad medlaren bör sträva efter. Medlaren måste vara beredd att avbryta och ifrågasätta alla förklaringar till sexuellt våld så som anklagelser riktade mot offret eller bagatellisering av händelsen. Vad gäller överförandet av makt till samhället ligger svårigheten i att medlingsverksamheter i många avseenden är outvecklade och att lägga så pass viktiga processer i händerna på en oorganiserad verksamhet kan ifrågasättas. Finns däremot ordentliga

¹⁵³ Jülich, Shirley Dr. (2001) *Breaking the silence: Restorative justice and child sexual abuse* (PhD Thesis), Massey, Albany.

¹⁵⁴ Buttle, m. fl., s. 21.

¹⁵⁵ Ibid., s. 20 f.

strukturer så kan det vara ett alternativ. Vad gäller faktumet att det är samhället som skall reagera på brottet finns det hinder i fråga om förtroende. Brottsoffer för sexualbrott har inte alltid något starkt förtroende för samhället, och speciellt inte i de fall där deras omgivning kanske vetat om övergreppet men inte förhindrat det. Sexualbrott är känsliga och det kan vara utmanande för ett litet samhälle att acceptera bilden av en person de känner som en förövare. Risken finns att omgivningen bli polariserad och tar olika parti.¹⁵⁶

Dessa svårigheter har hanterats och motbevisats av *Project Restore*, genom att processen modifierats för att tillgodose de utmaningar som sexuellt våld innebär.¹⁵⁷

7.4.3 Inkorporering av Restorative Justice principer

De åtta nyckelprinciper som Justitiedepartementet på Nya Zeeland presenterat anser *Project Restore* har kunnat uppfyllas, även om det finns möjlighet till förbättring på vissa punkter.

Deltagarna har beskrivit att deras behov styr processen, och att alla stadier i processen varit frivilliga för både gärningsman och brottsoffer. Medlaren och andra deltagare är uppmärksamma på den subtila press som båda parter kan utsättas för och har tydligt under undersökningens gång demonstrerat att allt deltagande är frivilligt. Fullt ut deltagande av både brottsoffer och gärningsman säkerställs med hjälp av specialister, och båda parterna är centrala i processen hela tiden, båda två får tala ut och deras behov tillgodoses så långt möjligt samtidigt som ingen blir exploaterad. Informering av både brottsoffer och gärningsman är centralt för *Project Restore*. Förberedelsen av både brottsoffer och gärningsman är hela tiden i fokus under processen för att säkerställa att alla parter har rimliga förhoppningar på processen och dess resultat. *Project Restore* processen möjliggör också för gärningsmannen att ta ansvar för sitt handlande. Däremot finns det många olika nivåer i ansvarstagandet och alla kanske inte uppnås direkt. Stöd ges till gärningsmannen hela tiden för att inte ytterligare en kränkning skall ske, gruppmöten organiseras och tydliga handlingsplaner upprättas. *Project Restore* har likaså stort fokus på att skydda sårbara brottsoffer. Vad gäller flexibilitet och ansvarsfullhet noteras att det är svårt att anpassa processen till var och en, men genom att erbjuda många olika sätt för mötet att äga rum, till exempel via en representant, så uppfylls målet. Undersökningen visar dock en önskan om att kunna erbjuda experter och annan personal av båda könen och med olika kulturella bakgrunder, just för att kunna skraddarsy en process för alla. Emotionell och fysisk säkerhet är oerhört viktig i *Project Restore* programmet. Riskanalyser görs hela tiden av en psykolog och inget fall går vidare i processen om inte man med säkerhet

¹⁵⁶ Ibid., s. 21 ff.

¹⁵⁷ Ibid., s. 25.

kan säga att ingen ytterligare skada kommer att ske. Däremot kan inte *Project Restore* alltid kontrollera processen, därför är det väldigt viktigt att de känner till parternas förväntningar, att parterna litar på personalen, att det är en säker miljö och att processen följs upp. En effektiv process tillgodoses genom användandet av experter och psykologer som övervakar och ger transparens och översikt. Veckomöten ger konstant utvärdering av programmet och dess effektivitet.¹⁵⁸

Den sista principen att Restorative Justice endast skall användas i lämpliga fall innebär viss problematik. Sexuella övergrepp kräver en flexibel inställning till Restorative Justice och processen blir endast lyckad när den används i rätt situationer. *Project Restore* granskar alla fall som hänvisas till dem noggrant för att avgöra om Restorative Justice är lämpligt eller inte, teamet är hela tiden observanta och den övervakande psykologen fungerar som en säkerhetsmekanism. Diskussioner kring var gränsen går mellan ett rättsligt ingrepp och en terapeutisk diskussion först ständigt. Författarna betonar behovet av en modifierad Restorative Justice för sexualbrott.¹⁵⁹

7.4.4 Resultat

Resultaten av processen delas upp i kvalitativa och kvantitativa. Typiska kvantitativa resultat är att gärningsmannen skall utföra någon slags samhällstjänst, delta i något slags terapiprogram, betala ett skadestånd till brottsoffret eller skriva ner en ursäkt. Denna typ av resultat är lätt att mäta med hjälp av siffror på genomförda konferenser, träffade överenskommelser och, om och i sådana fall hur, gärningsmannen uppfyllt sina förpliktelser. Här märks att finansiell kompensation ofta är en del av överenskommelsen, även om hela konferensen i sig inte handlade om pengar. Svårigheten är att vad som bestäms måste vara genomförbart för gärningsmannen, och det täcker ibland inte alls in kostnaderna för brottsoffret. Likaså innebär en ouppfylld överenskommelse en ny kränkning för brottsoffret. Det är alltså väldigt viktigt att löften följs upp. Fokus för *Project Restore* är, som för alla Restorative Justice organisationer, att reparera skadan istället för att straffa. Brottsoffren sökte inte heller alltid att straffa. Kompensation och reparation och alla andra sätt att försöka ställa saker och ting till rätta var värdefullt.¹⁶⁰

Alla resultat kan dock inte mätas på detta sätt, och de viktigaste resultaten är kvalitativa. Dessa har att göra med känslor, att anse att rättvisa skipats, att återhämta sig eller att kunna återförenas som familj. Denna typ av information är svår att dokumentera och kan också låta vänta på sig. Ofta är brottsoffer intresserade av orsaken till övergreppet och att höra gärningsmannen ta på sig ansvar och skuld inför viktiga medlemmar i deras liv, så som familjen. De söker alltså en reparation av relationer, en förändring i attityder, insikter och en väg tillbaka till återhämtning.

¹⁵⁸ Ibid., s. 27 ff.

¹⁵⁹ Ibid., s. 48 f.

¹⁶⁰ Ibid., s. 54 ff.

Fördelarna med processen var för många deltagare att de fick styrkan att våga tala om övergreppet och en bättre självbild. Kvalitativa resultat kan också gå bortom personlig återhämtning, och innebära en känsla av att rättvisa skipats. Detta är en subjektiv känsla och den är mycket svår att definiera. En deltagare uttryckte tillfredsställelse med processen (som utfördes innan domen kommit i ett fall) på så vis att hon inte längre brydde sig om vad domaren kom fram till, dennes slutsats spelade ingen roll i hennes uppfattning om rättvisa. Delvis för att allt i den ordinarie processen sköttes skriftligt och utan hennes delaktighet. En annan deltagare uttryckte att känslan av rättvisa kanske inte kommer direkt. Rättvisa kanske är en process att likna vid återhämtning. Det kan ta lite tid innan de kvalitativa resultaten visar sig och det gör utvärdering komplicerat. Målet som skulle undersökas i denna undersökning var ”en känsla av rättvisa” och det är naturligtvis otroligt svårt att mäta.¹⁶¹

Författarna avslutar med att konstatera att det behövs mer forskning om Restorative Justice och sexuellt våld. Det finns mycket lite material när det gäller de svårigheter som sexualbrott innebär och hur de kan bemötas. Kanske är detta för att sexuellt våld ofta utesluts från de olika Restorative Justice programmen. Sexuellt våld kräver speciella resurser och kunskaper utöver de som vanliga Restorative Justice program kan erbjuda.¹⁶²

¹⁶¹ Ibid., s. 55 ff.

¹⁶² Ibid., s. 64.

8 Analys

Den övergripande frågeställningen för denna uppsats är ”Hur fungerar medling i samband med sexualbrott i relation till den kränkning som brottsoffret utsatts för?”. Inledningsvis presenterades också fyra underfrågor för att närmare kunna besvara den övergripande frågeställningen, nämligen:

- Hur ser regleringen av medling vid brottmål i Sverige ut idag?
- Vad är målet och möjligheterna med medling vid brottmål i Sverige och hur har de fungerat i praktiken?
- Hur utmärker sig sexualbrotten i fråga om kränkning?
- Kan målet och möjligheterna med medling uppfyllas även vid sexualbrott i Sverige?

Nedan redovisas de svar jag genom tidigare framfört material kan ge på ovanstående frågor, och avslutningsvis en slutsats med sammanfattande ställningstagande och rekommendationer.

8.1 Hur ser regleringen av medling vid brottmål i Sverige ut idag?

Den svenska regleringen vad gäller medling vid brottmål är visserligen inspirerad av teorin om Restorative Justice men det är en mycket mildare variant vi har i vår svenska lagstiftning. Europarådets ministerkommitté antog 1999 en rekommendation om medling i brottmål, och denna uppfylls i stort av den svenska lagen.

Medlingslagen innebär som visats i tredje kapitlet i princip att alla lagöverträdare under 21 år skall erbjudas medling, att medling är en del av straffrättssystemet, men inte en påföljd och att medling ska användas som komplement till det rådande straffrättssystemet. Lagen har på grund av behov av flexibilitet och förutsättningar för utveckling karaktären av en ramlag. Syftet med medling uppges vara att brottsoffer och gärningsman skall tala om brottet och dess konsekvenser för att minimera de skadliga effekterna av brottet. Medling skall ligga i bådats intresse, och det är viktigt att medlaren är kompetent, rättrådig och opartisk. Ytterligare förutsättningar för medling är att båda parterna frivilligt samtyckt, att brottet är polisanmält och att gärningsmannen erkänt handlingen eller delaktighet i denna, samt att det i övrigt framstår som lämpligt. Inför mötet skall båda parter informeras och förberedas och vid mötet skall båda två komma till tals. Brottsoffret kan framföra begäran om gottgörelse och gärningsmannen kan framföra en ursäkt och eventuellt träffas något slags avtal om gottgörelse. Enligt propositionen till medlingslagen skall inget brott uteslutas från medling i lag, men det är normalt inte lämpligt att medla i

sexuallbrott. Som övergripande riktlinje nämns att syftet med medling skall vara avgörande för frågan om vilka brott som medling används vid.

8.2 Vad är målet och möjligheterna med medling vid brottmål i Sverige och hur har de fungerat i praktiken?

Målet och möjligheterna med medling vid brottmål i Sverige förklaras bäst med utgångspunkt i den historiska framväxten av teorin Restorative Justice, som beskrivits i kapitel två. Historien visar att sedan skam- och kroppsstraffen avskaffades på 1700-talet har debatten mer eller mindre pendlat mellan straff och vård som påföljd för brott. Mot slutet av 1900-talet utvecklades teorin Restorative Justice som ett alternativ till den rent retributiva rättvisan. Däremot grundar sig själva teorin på gamla traditioner vad gäller konfliktlösning som kan spåras till många platser i världen. Restorative Justice kännetecknas av fokus på det lidande och de skyldigheter som konflikter skapar samt deltagande. Mindre fokus läggs på bevisning och bestraffning, istället skall båda parter komma ur konflikten på bästa möjliga sätt.

I jämförelse med det traditionella straffrättsliga systemet kan man säga att målet att sanktionera brottsligt beteende delas av de båda systemen, men de skiljer sig åt avseende vem som skall lösa konflikten och även hur denna skall lösas. Den traditionella straffrätten fäster stor vikt vid att staten har en roll i konfliktlösning, allmänprevention och att statens våldsmonopol vidmakthålls för att förhindra privata hämndaktioner. Restorative Justice förespråkare vill istället minska statens kontroll vid konfliktlösning och ge tillbaka konflikten till de som initialt var inblandade i den. Det kan diskuteras om Restorative Justice systemet har någon preventiv effekt, men det uppfyller inte de krav som finns på rättvis bestraffning så som förutsägbarhet, likhet inför lagen och proportionalitet mellan brott och straff. Vidare skiljer sig de två systemen åt vad gäller synen på rättvisa. Det traditionella systemet ser rättvisan som objektiv och universell och det skiljer sig radikalt från Restorative Justice uppfattningen som betonar individualisering, på så sätt att varje konflikt skall lösas på det sätt som passar bäst i just det fallet.

Som nämnts ovan motiverar regeringen medling med syftet att brottsoffer och gärningsman skall tala om brottet och dess konsekvenser för att minimera de skadliga effekterna av brottet. Medling leder sannolikt till positiva effekter för såväl gärningsman som brottsoffer. Målet med medlingen är att ge ökad insikt hos gärningsmannen och möjlighet till bearbetning för brottsoffret.

BRÅ i sin tur nämner tillfredsställelse av känslomässiga behov som störst incitament för medling för brottsoffer. Att få träffa gärningsmannen, berätta med egna ord och få fråga de frågor man har hjälper offret att bearbeta

händelsen. Det handlar om ett återtagande av kontroll och upprättelse. De undersökningar BRÅ genomfört, som redovisats i kapitel fyra, ger den allmänna slutsatsen att brottsoffer är mycket positiva till medling. De uppgav alla att de fick komma till tals, bearbeta händelsen, fick de svar de sökte, fick tillrättvisa gärningsmannen och att medlingen gav ett känslomässigt avslut. Gärningsmännen tyckte likaså att medlingen varit en positiv erfarenhet och alla tyckte att den varit till nytta. De fick tala ut, de fick ökad förståelse och det blev "lättare" sen. Skuld känslorna försvann delvis och de fick insikt i de konsekvenser som brottet medfört. Alla uppgav att de deltagit i medlingen frivilligt. BRÅ avslutar med att konstatera att i de mer allvarliga brotten ställdes högre krav på medlaren och dennes kompetens. Koordinatör för Nordvästra Skånes medlingsverksamhet sammanfattar medling med att det ger brottsoffer en möjlighet till upprättelse och gärningsmännen en chans att återfå sin heder. BRÅ konstaterar att forskning visar på gynnsamma effekter på brottsoffer och brottsförebyggande effekter på gärningsmän vid vissa brott, på vissa gärningsmän, under vissa omständigheter. Det behövs helt enkelt mer forskning. Socialstyrelsen uppmanar likaså till mer forskning och konstaterar att medling idag inte har den roll som intentionen var då det infördes i straffrättssystemet.

8.3 Hur utmärker sig sexualbrotten i fråga om kränkning?

Ett antal argument har presenterats ovan i kapitel fem för att visa på hur sexualbrotten utmärker sig i förhållande till andra brott, vad gäller den särskilda kränkning de innebär.

Både McGregor och Archard anser, som nämnts, att sexualbrotten innebär en kränkning av den sexuella integriteten, även om de definierar det olika. Vid en kränkning av den sexuella integriteten blir brottsoffrets rätt till självbestämmande överkörd, och just det faktum att rätten spänner över vår allra innersta sfär gör brottet allvarligare, enligt McGregor. Archard betonar också att kränkningen av den sexuella integriteten skall skiljas från det eventuella fysiska våld som en våldtäkt kan innebära, likaså skall det skiljas från den skada som görs på andra kvinnor i omgivningen.

Ett annat argument som lyfts fram är att en våldtäkt innebär en slags moralisk skada. McGregor menar att en våldtäkt kränker brottsoffrets status som likvärdig, detta är en handling som står för lägre status och degradering och att skicka dessa signaler till omgivningen medför en moralisk skada för att det kränker kvinnor som grupp. Calhoun anser istället att man måste bortse från att brottet innehåller sex, och se det som vilket brott som helst. På så vis blir våldtäkt ett brott mot människan, mot personen. Det är en kränkning för att det är en invasion, då gärningsmannen använder sig av offret som sin personliga ägodel. Detta är att inte erkänna en människa som värdig och därför är det ett brott mot personen. Burgess-Jackson

argumenterar för att våldtäkt är både och, både ett brott mot personen och ett brott mot kvinnor. Att ta bort sexet är att förneka vilken typ av brott det är. Det är ett brott som till övervägande del begås av män mot kvinnor och en handling som är laddad med social mening och betydelse, på så vis är det unikt och det måste vi erkänna. Även Berglund menar att det inte går att blunda för könet när man ser till den kränkning som en våldtäkt innebär och att lagstiftaren måste ta hänsyn till att kvinnor drabbas av sexuella övergrepp, just för att de är kvinnor.

Kelland och Garder skriver, som tidigare nämnts, om våldtäkt som en objektifiering och en nedgradering. Kelland skriver att hotet om sexuell objektifiering, som kvinnor utsätts för dagligen i ett patriarkat, realiseras fullt ut i en våldtäkt och samtidigt effektiviserar hotet. Därför innebär våldtäkt en särskild kränkning. Garder särskiljer också våldtäkt, inte på grund av att det innebär en hemsk upplevelse för offret, inte heller för att det är en kränkning av äganderätten utan just för att det är en objektifiering av offret på ett sätt som andra brott inte är.

Eftersom att sexualbrotten påverkar kvinnors liv annorlunda än mäns liv menar Stelling att våldtäkt även är könsdiskriminering. Det går inte att blunda för faktumet att kvinnor blir offer för detta brott på grund av sitt kön. Likaså betyder faktumet att många kvinnor på olika sätt anpassar sitt liv efter hotet om sexuellt våld att våldtäkt innebär en kränkning av medborgerliga rättigheter. Våldtäkt är alltså ett uttryck för den maktobalans som existerar mellan könen.

Babers redovisade åsikt är istället att våldtäkt helt enkelt är en kränkning av intressen. De flesta har ett intresse av att inte ha ofrivillig kontakt med andra, att inte användas som objekt för andras syften och att kunna leva ett fritt liv. Själva faktumet att våldtäkt kränker eller står i vägen för alla dessa intressen gör att det är fel, helt oavsett konsekvenserna av brottet.

Det kan sammanfattningsvis konstateras att sexualbrotten inbegriper sociala meningar som andra brott inte gör. Det är ett unikt brott på så vis att det begås i de allra flesta fall av män, och det är likaså i de allra flesta fall riktat mot kvinnor. Brottet innebär alltså en särskild kränkning och denna kan förklaras på olika sätt. Antingen för att brottet riktas mot en otroligt personlig och privat del av vår tillvaro, eller för att brottet riktas mot kvinnor som grupp. Vissa förklarar det utifrån den kränkning det innebär att bli totalt degraderad och objektifierad. Ur ett större samhällsperspektiv förklaras den särskilda kränkningen med att brottet inskränker medborgerliga rättigheter för kvinnor, diskriminerar utifrån kön och kränker intressen som varje människa har rätt att få ha oinskränkta. Jag kommer nedan, då jag försöker besvara min sista fråga att utgå ifrån att sexualbrotten innebär alla dessa olika kränkningar, och i förhållande till detta diskutera om medling kan användas vid sexualbrott.

8.4 Kan målet och möjligheterna med medling uppfyllas även vid sexualbrott i Sverige?

Det kan konstateras att sexualbrotten är en speciell brottstyp. De innebär en särskild kränkning och kan inte rakt av jämföras med andra brott. Ovan presenterades mål och möjligheter med medling. Den svenska forskningen som BRÅ redovisat rör inte speciellt sexualbrott utan istället är dessa, på grund av regeringens ställning, uteslutna (förutom sexuellt ofredande). De undersökningar som BRÅ redovisat med mer eller mindre endast positiva resultat och då brottsoffer uppgav att mötet med gärningsmannen inte uppfattades som påfrestande, får alltså användas med försiktighet i förhållande till sexualbrotten. Precis som BRÅ också konstaterar så ställer allvarligare brott högre krav både på medlaren och på förberedelserna inför medling. Koordinatör för Nordvästra Skånes medlingsverksamhet tror däremot på medling vid sexualbrott när det gäller unga, just på grund av att de ofta har en relation till varandra. I de fall då brottsoffret inte vågat anmäla kunde medling kännas mindre ingripande men ändå ge svar på frågan om ”varför”.

Söker man förbi den svenska medlingsverksamheten så ställs man istället inför de mål och möjligheter som Restorative Justice presenterar. Idéerna i denna ideologi är som den svenska medlingens syfte i koncentrat. Perspektivet är större, och som redovisat tidigare skiljer sig de grundläggande principerna stort från det traditionella systemet. Man skulle kunna beskriva det som att den svenska medlingsverksamheten är en kompromiss som vill sträcka sig ut i det okända, fast inte helt och hållet. Restorative Justice gör just det, det är en teori som helt opponerar sig mot det traditionella och som fullt ut tror på sina mål och möjligheter. Ändå finns det de förespråkare som anser att Restorative Justice är lämpligt vid sexualbrotten, och de som inte anser det. Det kan dock konstateras att Restorative Justice har tillämpats vid sexualbrott – på många delar i världen.

I denna uppsats redovisades två komparativa perspektiv. I Danmark, ett land med lagstiftning kring medling liknande den svenska, men som inte utesluter sexualbrott, genomfördes ett projekt på Centrum för våldtäktsoffer på Rikshospitalet, fristående från det rättsliga systemet. Syftet var (bland andra) att undersöka ifall medling kan bidra till att kvinnor som utsatts för ett sexuellt övergrepp kan förbättra sin livssituation. Anledningen till projektet var att bara ett år efter att centret hade startat upp bad en kvinna om hjälp med att kontakta den man som hade kränkt henne sexuellt, och fler följde. Undersökningen påbörjades i juli 2003 och varade i 12 månader. I undersökningen ingick 16 kvinnor och alla kände mannen – mer eller mindre väl - som hade utsatt dem för sexuella övergrepp.

Kvinnorna nämnde som grund för sin medverkan en önskan om att få uttrycka sina känslor, att få berätta om konsekvenserna av övergreppet, att ställa frågor och få en förklaring, att ge mening till en meningslös handling,

att få respekt och erkännande – och en ursäkt, att få känna sig säkra och slutligen att få en avslutning och komma vidare i livet.

Alla kvinnor gick in i processen med olika förhoppningar och förväntningar och några fick mer än de hade förväntat sig, andra fick mindre. Processen var svår att genomföra men i gengäld blev det fortare än förväntat möjligt för kvinnorna att lägga händelsen bakom sig. Beslutet att ta kontakt och visa hur arga och sårade de var blev en vändpunkt, även för de kvinnor som inte fick något svar. De hade handlat och var igen självbestämmande. De hade tagit ett självständigt initiativ till att återupprätta sin värdighet och de kände sig inte längre som offer. De av kvinnorna som var vana vid att hantera konflikter fick bekräftelse på att de klarade även denna sårbara situation och andra upplevde att de brutit med ett tidigare självdestruktivt mönster. Några kvinnor uttryckte att rättvisa helt eller delvis var uppfyllt i och med att mannen fick vad de ansåg att han förtjänade, andra tyckte det inte. Däremot ångrade ingen kvinna att hon medlat och alla uttryckte tillfredsställelse med processen. Som avslutande konklusion skriver författaren att kvinnornas uttalanden efter att ha deltagit i medling visar att de gick stärkta ut ur medlingsprocessen, vad den än gav dem. Långt ifrån alla kvinnor som blivit utsatta för ett sexuellt övergrepp önskar att ta kontakt med sin förövare. Undersökningen visar dock att för de kvinnor som hade en stark önskan om att möta den person som hade kränkt dem så bidrog medlingen till att förändra och förbättra den livssituation som de befann sig i efter övergreppet.

Denna undersökning visar först och främst att det faktiskt finns ett reellt behov hos offer för sexuellt våld av att konfrontera sin gärningsman. Undersökningen startade på grund av att kvinnor aktivt sökte upp och bad om hjälp med att kontakta sin förövare. Den visar vidare att för de kvinnor som vill medla, så kan medlingen förbättra deras livssituation.

Undersökningen ger oss också utförliga förklaringar till varför kvinnorna ville konfrontera sin gärningsman. De ville uttrycka sig, ta plats och kräva svar. Kvinnorna ville ha respekt och erkännande och en ursäkt. De ville påverka. De ville ta kontroll över sitt liv, avsluta detta negativa kapitel och känna sig säkra igen. När jag jämför dessa motiv med den särskilda kränkning som sexualbrotten innebär ser jag ett mönster.

Den särskilda kränkning som sexualbrotten innebär är speciell för att den är otroligt privat, det är en kränkning riktad mot en grupp – ett kön, den gör offret till ett objekt och den kränker rättigheter och intressen – så som att våga röra sig fritt och välja vem man har kontakt med – som alla människor har. Det framstår som ganska naturligt att man som offer för ett sådant brott har ett behov av att få uttrycka sig och att ha en röst. Att man vill ta plats, och kräva respekt och erkännande för att försöka ta sig ur den objektifiering och degradering som brottet inneburit. Många av kvinnorna nämnde som skäl för medverkan till medling en önskan om att ge mening åt en meningslös handling, alltså om de kunde påverka så att ingen annan blev utsatt för det som de blivit utsatta för av den här personen – så kunde det

vara värt det. Den sociala mening och underton som ett sexualbrott sänder ut till kvinnor som grupp, kunde de kanske påverka på något sätt genom att konfrontera och kräva svar, genom att helt enkelt reagera på brottet. Genom att inte böja sig i rädsla och låta någon annan ta hand om problemet - utan att själva stå upp och säga stopp så kunde hotet slås tillbaka. De kunde själva känna sig säkra igen och de kunde förhoppningsvis motverka den kränkning som ett sexualbrott innebär för kvinnor som grupp. Stora delar av litteraturen kring sexualbrott behandlar, som beskrivits, hur fel det är att kränka någon annans självbestämmanderätt, och vilka konsekvenser det har. Hur en sådan respektlös handling, som förnekar en individ de rättigheter som varje person har, påverkar brottsoffret. Att kräva en ursäkt och att ställa gärningsmannen till svars är att ta tillbaka sin självbestämmanderätt. I en del av den danska undersökningen beskrivs hur kvinnorna under medlingen fick chans att uttrycka vad de inte kunnat säga då övergreppet ägde rum, eller upprepa vad som inte hörts eller förståtts. Kvinnan fick ansikte mot ansikte berätta var hennes gräns gick och när den överskreds. Hon fick en ny chans att säga NEJ. Att kräva respekt och erkännande är också att erkänna för sig själv att man är värd det. Det blir ett sätt att kliva ur offerrollen och få tillbaka sin stolthet.

Jag anser att den danska undersökningen visar att det är möjligt att uppfylla medlingens mål och möjligheter, så som beskriva ovan, även vid sexualbrott. Fokus på den skada som brottet inneburit, ett deltagande av alla parter, individualisering av processen och målet att komma ur konflikten på bästa möjliga sätt, kan uppfyllas även vid sexualbrott. Möjligheter vid medling, så som att minimera de skadliga effekterna av brottet, att ge insikt och bearbetning, tillfredsställande av känslomässiga behov och återtagande av kontroll och upprättelse, hindras inte av den särskilda kränkning som ett sexualbrott innebär.

Ytterligare ett komparativt perspektiv har presenterats, nämligen nya zeeländsk rätt. Lagstiftningen kring Restorative Justice på Nya Zeeland skiljer sig i motsats till Danmark radikalt från den svenska. På Nya Zeeland har FGC mer eller mindre helt ersatt ordinarie process vid ungdomsbrottslighet, och används också i rättssystemet för vuxna lagöverträdare. När det gäller ungdomar finns inga restriktioner vad gäller sexualbrott, men för vuxna lagöverträdare var sexualbrotten uteslutna från pilotprogrammen i domstolarna.

2010 presenterades undersökningen *Project Restore: An explorative Study of Restorative Justice and Sexual Violence*. Undersökningen analyserade Restorative Justice processen som Projekt Restore använder vid sexuellt våld. Målet med undersökningen var (bland andra) att informera Justitiedepartementet på Nya Zeeland om hur de åtta nyckelprinciper för hur Restorative Justice processen ska se, ut som publicerades 2004 av Justitiedepartementet, kan implementeras även vid sexualbrott. Undersökningen omfattade 29 fall.

Inledningsvis identifierades ett antal hinder vid användandet av Restorative Justice vid sexuellt våld nämligen, medlarens roll som neutral och opartisk, den ojämna maktfördelningen vid sexuellt våld, likabehandling i processen samt överföringen av makt till samhället. Dessa svårigheter har hanterats av *Project Restore* genom att processen utvidgats till att inkludera en medlare som har bred kunskap i dynamiken vid sexuellt våld, två Restorative Justice experter, för brottsoffer respektive gärningsman samt en psykolog som övervakar processen utan kontakt med parterna. Processen är främst brottsofferfokuserad och alla ansvariga har varit balanserat partiska på så vis att de ifrågasatt och avbrutit bortförklaringar som är könsbaserade.

De åtta principerna garanteras genom att den ordinarie Restorative Justice processen modifierats. Genom att vara extra uppmärksamma på subtil press och genom att tydligt demonstrera att allt deltagande är valfritt garanteras frivillighet. Fullt ut deltagande av både brottsoffer och gärningsman säkerställs med hjälp av specialister. Informering och förberedelse görs extra noggrant för att uppmuntra till effektivt deltagande och för att säkerställa rimliga förhoppningar på processen och dess resultat. Gärningsmannens ansvarstagande möjliggörs och uppmuntras genom gruppmöten, kontinuerligt stöd och tydliga handlingsplaner. Flexibilitet och ansvarsfullhet uppfylls genom att processen erbjuder många olika sätt för mötet att äga rum. Emotionell och fysisk säkerhet garanteras genom risk analyser som görs konstant av en psykolog och inget fall går vidare i processen om inte man med säkerhet kan säga att ingen ytterligare skada kommer att ske. Däremot kan inte processen alltid kontrolleras och därför är det väldigt viktigt att de ansvariga känner till parternas förväntningar, att parterna litar på personalen, att det är en säker miljö och att processen följs upp. Kravet på en effektiv process tillgodoses genom användandet av experter och psykologer som övervakar och ger transparens, översikt och konstant utvärdering. Kravet på att Restorative Justice processer endast förrättas i lämpliga fall tillgodoses genom att teamet hela tiden är observanta och den övervakande psykologen fungerar som en säkerhetsmekanism. Sexuella övergrepp kräver en flexibel inställning till Restorative Justice och författarna betonar behovet av en modifierad Restorative Justice process för sexualbrott.

Undersökningen visar alltså att Restorative Justice kan användas vid sexualbrott, inte bara ur ett sexualbrotts perspektiv utan också ur ett Restorative Justice perspektiv. De riktlinjer som Nya Zeeland satt upp ger en ram för vad Restorative Justice processen skall innebära och uppfylla. Undersökningen visar att detta är möjligt även vid sexualbrott, om man modifierar processen. Allvaret och utmaningen vid inkorporeringen av Restorative Justice i sexualbrott betonas och faktumet att sexualbrotten inte går att jämföra rakt av med andra brott är centralt. De har en särställning och kräver en särskild process med större krav på planering, förberedelse och kunskap.

Som svar på min fråga anser jag att målet och möjligheterna med medling kan uppfyllas även vid sexualbrott, under vissa förutsättningar.

8.5 Slutsats

Sexualbrotten är en brottstyp med en särställning. Vi kommer troligtvis alltid att debattera anledningarna bakom brottet, hur det skall förhindras och beivras och hur konsekvenserna skall hanteras. Ett svar på dessa frågor är teorin om Restorative Justice. Det är en väl utbredd teori och på många ställen i världen har den fått en enorm genomslagskraft. I Sverige har vi en mycket mild variant i vår medlingslag. Lagen utesluter ingen brottstyp från medling men propositionen bakom uttrycker regeringens åsikt att det normalt är olämpligt att medla vid sexualbrott. Dock menar regeringen att syftet med medlingen bör vara avgörande för frågan om vilka brott som lämpar sig för medling.

Jag anser inte att det är olämpligt att medla vid sexualbrott, utan tvärt om anser jag att målet och möjligheterna med medling kan uppfyllas även vid sexualbrott, trots den särskilda kränkning som brottet innebär. Det som är otroligt viktigt att komma ihåg är att långt ifrån alla sexualbrottsoffer vill träffa sin förövare, men för de som verkligen vill så kan medling vara till stor hjälp. Jag anser att Mary Koss har sammanfattat det på ett bra sätt, och jag vill ansluta mig till hennes åsikt.

*"No crime victim should be forced to confront her perpetrator, but neither should she be denied the opportunity if she desires it."*¹⁶³

Däremot betonar nästan alla undersökningar, såväl svenska från BRÅ och socialstyrelsen, som danska och nya zeeländska vikten av fortsatt forskning på Restorative Justice och medling. De projekt som undersökt teorin i samband med sexualbrott gör det likaså, och manar också till förståelse för den utmaning som sexualbrott innebär. Därför måste mitt svar modifieras på så vis att medling vid sexualbrott inte i sig är olämpligt, men det kräver en organisation som inte motsvaras av den vi har i Sverige idag. Kan vi inte möta de krav som medling vid sexualbrott ställer så blir medling vid sexualbrott olämpligt, trots det stora potential jag anser att medling och Restorative Justice har för sexualbrottsoffer.

Det krävs alltså en ordentlig organisering och utveckling av medlingsverksamheten i Sverige för att kunna garantera en korrekt hantering av processen. De ansvariga måste ha stor kunskap och kompetens vad gäller både medling och sexualbrott. Det krävs också att vi släpper övertygelsen om att alla kvinnor mår bra av att slippa hantera konflikten själva och att samhället bäst löser den. Det finns kvinnor som vågar och vill ta kontroll över sin situation, och brottets allvarliga grad skall inte hindra oss från att uppfylla deras önskan utan istället motivera oss till att uppfylla den.

¹⁶³ Koss, Mary P. (2000) *Blame, Shame, and Community: Justice Responses to Violence Against Women*, www.mincava.umn.edu/documents/koss/koss.html 2012-05-11 11.14.

Bilaga A

Frågor ställda vid intervju per mail 2012-04-13 med Cecilia Cousin Berencreutz:

Vad är det starkaste/de starkaste incitamenten för ett brottsoffer att delta i medling enligt din uppfattning?

Vad är avgörande för att en medling skall fungera?

Vad är det starkaste/de starkaste incitamenten för en gärningsman att delta i medling enligt din uppfattning?

Är det skillnad på utgången av medlingen (det vill säga att både parterna känner sig nöjda) beroende på brottstyp?

Spelar brottstyp överhuvudtaget någon avgörande roll/ger skillnad?

Hur tror du att medling skulle fungera i sexualbrott? Om bra - varför? Om dåligt - varför?

Bilaga B

Frågor ställda vid intervju per mail 2012-04-12 med Karin Sten Madsen:

Hur har din undersökning "Hvor ku du gore det?" påverkat medlingsläget i Danmark?

Vad blev efterverkningarna av undersökningen?

Har någon liknande undersökning genomförts efter den?

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Svensk Lagtext

Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Lag (2002:445) om medling med anledning av brott

Utländsk lagtext

Lov om konfliktråd i anledning af en strafbar handling, LOV nr. 467 af 12/06/2009

Children, Young Persons and Their Families Act 1989 No 24 (27 may 1989)

Reprint as at 23 July 2011

Propositioner

Prop. 2001/02:126 *Medling med anledning av brott*

Statens offentliga utredningar

SOU 2000:105 *Medling vid ungdomsbrott*

Utländska förarbeten

Betänkning nr. 1501/2008 Afgivet af Justitsministeriets udvalg om konfliktråd

Litteratur

(Samtliga internetkällor verifierades 2012-05-21)

Archard, David (2007) *The Wrong of Rape*, *The Philosophical Quarterly*, Vol. 57, Issue 228, s. 374-393.

Baber, H.E. (1987) *How bad is rape?*, *Hypatia*; Vol. 2, Issue 2, s. 125-139.

Balvig, Flemming (2006) *Danskernes syn på straf*, Köpenhamn: Advokatsamfundet.

Berglund, Kerstin (2007) *Straffrätt och kön*, Uppsala: Iustus.

Braithwaite, John (2002) *Restorative Justice and Responsive Regulation*, New York; Oxford University Press.

Burgess-Jackson, Keith (2000) *A Crime against Women: Calhoun on the Wrongness of Rape*, *Journal of Social Philosophy*, Volume 31, Issue 3, s. 286-293.

Buttle, John Dr., Cummins, Christine, Freeborn, Erin V. och Jülich, Shirley Dr. (2010) *Project Restore: An explorative Study of Restorative Justice and Sexual Violence*.

http://aut.academia.edu/JohnButtle/Papers/221442/Project_Restore_An_Exploratory_Study_of_Restorative_Justice_and_Sexual_Violence

Calhoun, Laurie (1997) *On Rape: A Crime Against Humanity*, Journal of Social Philosophy, Volume 28, Issue 1, s. 101-109.

Chong, Jim *Youth Justice Statistics in New Zealand: 1992 to 2006* (Prepared for Ministry of Justice), Table 3.12.

<http://www.justice.govt.nz/publications/global-publications/y/youth-justice-statistics-in-new-zealand-1992-to-2006-august-2007/full-report/3-police-apprehensions-and-resolutions>.

Christie, Nils (1977) *Conflicts as Property*, The British Journal of Criminology, Vol. 17 No. 1 s.1-15.

Davis, Michelle (2002) *Male Sexual assault victims: a selective review of the literature and implications for support services*, Aggression and Violent Behavior, Volume 7, Issue 3, s. 203-214.

Garder, John (2009) *Offences and Defences*, Published to Oxford Scholarship, Online:

<http://www.oxfordscholarship.com.ludwig.lub.lu.se/view/10.1093/acprof:oso/9780199239351.001.0001/acprof-9780199239351>

Häthén, Christian (2004) *Stat och Straff: Rättshistoriska perspektiv*, Lund: Studentlitteratur.

Jülich, Shirley Dr. (2001) *Breaking the silence: Restorative justice and child sexual abuse* (PhD Thesis), Massey, Albany.

Kelland, Lindsay (2011) *Conceptually situating the harm of rape: an analysis of Objectification*, South African Journal of Philosophy; Vol. 30 Issue 2, s. 168-183.

Knutagård, Hans (2009) *Men du har ju blivit våldtagen*, Master uppsats, Lunds Universitet, Socialhögskolan

Koss, Mary P. (2000) *Blame, Shame, and Community: Justice Responses to Violence Against Women*,

www.mincava.umn.edu/documents/koss/koss.html.

McGlynn, Clare (2011) *Feminism, Rape and the Search for Justice*, Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 31, No. 4, s. 825-842.

McGregor, Joan (2005) *Is it rape?: on acquaintance rape and taking women's consent seriously*, Aldershot, Hants, England; Burlington, VT: Ashgate, cop.

Morris, Allison and Gabrielle Maxwell (1998) *Restorative Justice in New Zealand: Family Group Conferences as a Case Study*, Western Criminology Review 1 (1). [Online]. Available: <http://wcr.sonoma.edu/v1n1/morris.html>.

Roper, T. och Thompson, A. (2006). *Estimating the costs of crime in New Zealand in 2003/2004*, Wellington: The Treasury.

Stellings, Brande (1993) *the Public Harm of Private Violence: Rape, Sex Discrimination and Citizenship*, 28 Harv. C.R.-C.L. L. Rev. 185, s. 185-216.

Sten Madsen, Karin (2005) *Hvor ku' du gøre det? Konfliktmægling ved seksuelle overgreb*, Center for Voldtægts ofre, Rigshospitalet.

Syberg Henriksen, Claus (2003) *Evaluering af konfliktråd*, CASA.

Vogt, David C. *The aims of restorative justice*, Gröning, Linda och Jacobsen, Jørn (eds) (2012) *Restorative Justice and Criminal Justice*, Stockholm: Santérus Academic Press.

Zehr, Howard (2002) *The Little Book of Restorative Justice*, Intercourse, Pa.: Good Books, cop.

Intervju

Intervju med Cecilia Cousin Berencreutz, 2012-04-13, per mail, se frågor i Bilaga A.

Intervju med Karin Sten Madsen, 2012-04-12, per mail, se frågor i Bilaga B.

Rapporter

BRÅ-rapport 1999:12 *Medling vid brott. Gärningsmännen berättar*

BRÅ-rapport 2000/2 *Medling vid brott, Brottsoffren berättar*

BRÅ-rapport 2005:14 *Medling vid brott i Sverige på 2000-talet*

BRÅ-rapport 2008 *Medling i går, i dag och i morgon, En kort skrift om medling vid brott*

Medling vid brott avseende unga lagöverträdare, Uppföljning av hur kommunerna arbetar med medling samt analys av behov av åtgärder för att stödja medlingsverksamheten, Socialstyrelsen mars 2012

Internetkällor

(Samtliga internetkällor verifierades 2012-05-21)

<http://www.bra.se/bra/brott--statistik/valdtakt-och-sexualbrott.html>

<http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/insatser/barnochfamilj/medlingvidbrott>

<http://www.justice.govt.nz/courts/youth/about-the-youth-court/family-group-conference>

<http://www.justice.govt.nz/publications/publications-archived/1996/restorative-justice-a-discussion-paper-1996/chapter-3-the-new-zealand-criminal-justice-system-and-restoration>

<http://www.justice.govt.nz/policy/crime-prevention/youth-justice/child-offending-and-youth-justice-processes/child-offending-and-youth-justice-processes#introduction>

Övrigt

(Samtliga internetkällor verifierades 2012-05-21)

Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters

Ministry of Justice *Restorative Justice in New Zealand, Best Practice*, May 2004 <http://www.justice.govt.nz/publications/global-publications/r/restorative-justice-in-new-zealand-best-practice>

Ministry of Justice *Restorative Justice in New Zealand*, December 2010 <http://www.justice.govt.nz/policy/criminal-justice/restorative-justice/restorative-justice-in-new-zealand>